

OVER STORMMAGHTIGE SUCCESSEN EN SPLIJTEND VERVAL

EEN VERGELIJKEND ONDERZOEK NAAR DE SUCCESSEN EN
PROBLEMEN BIJ LEEFBAAR-PARTIJEN IN ROTTERDAM, UTRECHT,
ARNHEM EN NIJMEGEN (TOT EN MET 2006)

‘Een heel belangrijk element was dat we probeerden te duiden wat er gebeurt. Niet verstoppen, niet afdekken, maar feiten zijn feiten. Als er volgens jou iets niet goed is, dan moet je dat kunnen bespreken. En vervolgens moet je er ook iets aan doen.’

Marco Pastors in gesprek met de auteur, 13 mei 2025

‘Voor mij stond leefbaarheid voor groen, sociaal en veilig. We moesten deze term op die manier gaan laden. (...) En zo geschiedde: we vormden ons om tot Stadspartij Leefbaar Nijmegen.’

E-mail Jan van der Meer, 12 april 2025

‘Ik droeg die partij [Leefbaar Utrecht red.], ik was eerste woordvoerder, ik was de bekendste.’

Henk Westbroek in gesprek met de auteur, 5 mei 2025

‘Leefbaar Arnhem had ook geen achterban of leden die de nuance brachten. Ze bedreven vooral politiek vanuit hun eigen achtergrond.’

Bob Roelofs in gesprek met de auteur, 7 mei 2025

K.J.W.M. (Kees Jan) van Hees – s1083819

Masterscriptie Politiek en Parlement
(LET-GESM4200)

Faculteit der Letteren

Datum: 15 juni 2025 (studiejaar 2024-2025)

Begeleider: dr. A.C.M.W. (Alexander) van Kessel

Woordenaantal: 16.486 woorden

Voorwoord

Vanaf februari 2025 heb ik in het kader van mijn *masterthesis* onderzoek gedaan naar het ontstaan, de successen en problemen van Leefbaar-partijen in Rotterdam, Utrecht, Arnhem en Nijmegen, tot aan de gemeenteraadsverkiezingen van 2006. Het uitvoeren van een dergelijk kwalitatief onderzoek was nieuw voor mij en bijzonder leerzaam. Om te beginnen wil ik graag mijn scriptiebegeleider, Alexander van Kessel, hartelijk danken voor de fijne begeleiding, duidelijke feedback en de goede communicatie gedurende het scriptietraject. Daarnaast wil ik historicus Rutger Zwart, voormalig PvdA-raadslid in Nijmegen van 2002 tot 2018, bedanken voor het meedenken in de beginfase van mijn onderzoek. Hij hielp mij bij het opzetten van een duidelijk onderzoeksplan, waarmee ik deze scriptie uiteindelijk heb kunnen voltooien.

Tot slot wil ik Marco Pastors, Bob Roelofs, Jan van der Meer, Bea van Zijll de Jong-Lodenstein en Henk Westbroek bedanken voor hun bereidheid om mee te werken aan dit onderzoek. Dankzij hun expertise en ervaringen heb ik de scriptie naar een hoger niveau kunnen tillen en meer diepgang kunnen geven.

Kees Jan van Hees

Heteren, 15 juni 2025

Inhoudsopgave

Inleiding.....	4
<i>Historiografie .....</i>	<i>4</i>
Nieuwe politieke stijl en aandacht voor ‘acute’ problemen	7
Instabiliteit.....	10
<i>Onderzoeksvragen, methode en hoofdstukindeling .....</i>	<i>11</i>
Vóór 1998: de basis van de Leefbaar-partijen.....	13
<i>Politieke ondergang van het confessionele machtsblok .....</i>	<i>13</i>
<i>Sociaaleconomische veranderingen .....</i>	<i>16</i>
<i>Rotterdam: De PvdA-stabiliteit vertoont scheurtjes.....</i>	<i>16</i>
<i>Utrecht: Van café naar politieke partij.....</i>	<i>19</i>
<i>Arnhem: De succesvolle PvdA-tijd wordt Van Meurs fataal .....</i>	<i>21</i>
<i>Nijmegen: Roomse politiek wordt rood .....</i>	<i>25</i>
<i>Onvrede zorgt voor fundament Leefbaar.....</i>	<i>27</i>
1998-2002: De Leefbaar-golf verspreidt zich over Nederland.....	29
<i>Rotterdam: Fortuyn zet de Rotterdamse politiek op zijn kop .....</i>	<i>30</i>
<i>Utrecht: Tussentijdse verkiezingen veranderen alles .....</i>	<i>32</i>
<i>Arnhem: Leefbaar Arnhem komt nog niet van de grond .....</i>	<i>35</i>
<i>Nijmegen: Onderlinge spanning staat het functioneren in de weg .....</i>	<i>37</i>
<i>Het begin van een succesvolle periode.....</i>	<i>39</i>
2002-2006: De florissante jaren die verschillend eindigen.....	41
<i>Rotterdam: Wantrouwen maakt ruimte voor vertrouwen .....</i>	<i>41</i>
<i>Utrecht: Wegvallen van Westbroek wordt de succesvolle partij fataal .....</i>	<i>44</i>
<i>Arnhem: Van Meurs is niet in staat om te verbinden met de stad .....</i>	<i>46</i>
<i>Nijmegen: Leefbaar dat eigenlijk geen Leefbaar is .....</i>	<i>49</i>

<i>Successen en afbreuk naast elkaar</i>	51
Conclusie	53
Bronnenlijst	56
<i>Primaire bronnen – Interviews</i>	56
<i>Primaire bronnen – E-mails</i>	56
<i>Primaire bronnen – Krantartikelen</i>	56
<i>Primaire bronnen – College- en Partijprogramma's</i>	59
<i>Secundaire bronnen</i>	59
Bijlage I – Schriftelijke vragen uit e-mail met Jan van der Meer	63
Bijlage II – Interview met Henk Westbroek	66
Bijlage III – Interview met Bob Roelofs	80
Bijlage IV – Interview met Marco Pastors	87

Inleiding

Halverwege jaren negentig kwam in de Nederlandse politiek, aanvankelijk op lokaal niveau, een populisme op dat zich manifesteerde in de vorm van Leefbaar-partijen. In 2001 kreeg dit ook een landelijke variant met Leefbaar Nederland, met Pim Fortuyn als boegbeeld. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2002 waren deze Leefbaar-partijen op verschillende plekken succesvol, het meest opvallend in Rotterdam – mede doordat Fortuyn daar het gezicht van de partij was. In steden als Arnhem, Utrecht en Nijmegen was de Leefbaar-beweging minder succesvol.

De wetenschappelijke literatuur roept vragen op. Het is onder meer onduidelijk hoe Leefbaar Rotterdam stabiel bleef na de moord op Fortuyn, waarom Leefbaar in Arnhem, Utrecht en Nijmegen snel verdween en of de vier partijen meer overeenkomsten hadden dan louter de naam.¹ In de tweede helft van de vorige eeuw hadden deze steden een stabiele PvdA. Later werd de linkse zijde uitgebreid met D66 (1966), SP (1972) en GroenLinks (1990). De steden hadden allen een grote arbeiderspopulatie en, met uitzondering van Arnhem, een universiteit. Toch ontwikkelden ze zich politiek verschillend. De hoofdvraag in dit onderzoek luidt: *Hoe ontwikkelden de Leefbaar-partijen in Rotterdam, Utrecht, Arnhem en Nijmegen zich sinds hun opkomst, en wat verklaart de verschillen in hun politieke successen (tot en met 2006)?*

Leefbaar Utrecht werd in 1997 opgericht en bestuurde lokaal tussen 2001 en 2006. Leefbaar Rotterdam was in 2002 de grote verrassing, met 17 van de 45 zetels en de levering van wethouders. Leefbaar Arnhem deed in 1998 niet mee, maar behaalde in 2002 4 zetels. Ook Stadspartij Leefbaar Nijmegen behaalde in 2002 haar eerste 3 zetels.

Historiografie

In 1993 werd de Nederlandse gemeentepolitiek verrast door een nieuw fenomeen dat in de jaren daarna in enkele steden succesvol zou blijken. Ex-PvdA-bestuurslid Jan Nagel richtte toen Leefbaar Hilversum op. Historici Henk te Velde en Pieter Barth stellen dat Nagel snel succes had doordat hij zich inzette om actuele, lokale problemen op te lossen, zoals verkeersdrukte en hoge woonkosten. Nagel noemde Leefbaar Hilversum een ‘jonge, frisse partij’ met een andere

---

¹ J. van Ostaaijen en P. Tops, ‘De erfenis van vier jaar Leefbaar Rotterdam’, *Justitiële verkenningen* 33:2 (2007) 21-30; S. van de Poel, *Bevlogen Bestuurders. Achter de Schermen van het Rotterdamse Stadhuis, 1966-2006* (Amsterdam 2009); F. Wielenga, *Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2009); M. Boogers, R. de Jong en G. Voerman, ‘Politieke Partijen: van Zakelijk Notabellenbestuur naar Politieke Profilerings’ in H. Vollaard e.a. red., *De Gemeenteraad: Ontstaan en Ontwikkeling van de Lokale Democratie* (Amsterdam 2018) 151-171; A.P.M. Lucardie en G. Voerman, *Populisten in de polder* (Amsterdam 2012).

debatstrategie.² Hij kreeg meermaals kritiek op zijn provocerende debatstijl, specifiek vanwege persoonlijke aanvallen. In 1998 werd zijn partij de grootste met 14 van de 37 zetels.³ Volgens Te Velde en Barth kent dit succes twee oorzaken: nieuwe problemen werden benoemd en een nieuw electoraat werd daarmee aangesproken.⁴

Leefbaar was geen nieuw begrip dat Nagel introduceerde. In de jaren vijftig gebruikten sociologen het om leefomstandigheden op het platteland te beschrijven, in de context van toenemende verstedelijking.⁵ In 1959 voorspelde socioloog Sjoerd Groenman al dat leefbaarheid in steden een belangrijk vraagstuk zou worden.⁶ Hij kreeg gelijk: in 2001 was Leefbaar Utrecht de eerste Leefbaar-partij die daadwerkelijk ging besturen.

Mede in navolging van Leefbaar Hilversum werd in 2001 Leefbaar Rotterdam opgericht. Onder leiding van Pim Fortuyn werd de partij in 2002 onmiddellijk de grootste. Voormalig beleidsadviseur Sjef van de Poel deelt in zijn boek *Bevlogen Bestuurders* de verklaring van Te Velde en Barth voor het succes van de Leefbaar-partijen. Hij meent dat de partij vooral oog had voor de gebreken van decennialang PvdA-beleid, zoals verminderde veiligheid. Na Fortuyns dood ontstonden interne conflicten en afsplitsingen.⁷ Dit roept de vraag op hoe de lokale partij toch stand heeft gehouden in de decennia na de moord op haar leider. Politicoloog Gideon Broekhuizen en bestuurskundige Julien van Ostaaijen noemen in hun artikel uit 2021 juist de sterke partijstructuur en interne afstemming als verklaring voor het succes.⁸ Hiermee verschillen zij van Van de Poel, die het succes vooral wijt aan het leiderschap van Fortuyn.

Binnen de wetenschappelijke literatuur is nauwelijks aandacht voor de Leefbaar-beweging in Nijmegen of de Nijmeegse gemeenteraad in deze periode. Historicus Alexander van Kessel schrijft in de driedelige stadsgeschiedenis uit 2005 over (machts)wisselingen in de Waalstad. Waar in de jaren zestig de macht in handen was van de rooms-katholieken, werd in

---

² H. te Velde en P. Barth, 'Debatcultuur in Nederlandse Gemeenteraad' in H. Vollaard e.a. red., *De Gemeenteraad. Ontstaan en Ontwikkeling van de Lokale Democratie* (Amsterdam 2018) 119-134, aldaar 131-133; S. Derix, 'Succes Leefbaar Hilversum maakt iedereen jaloers', *NRC Handelsblad* (12 september 1998).

³ Alle feitelijke informatie over verkiezingsuitslagen is afkomstig van de Kiesraad.

⁴ Te Velde en Barth, 'Debatcultuur in Nederlandse Gemeenteraad', 132-133.

⁵ H. Kaal, 'A conceptual history of livability. Dutch scientists, politicians, policy makers and citizens and the quest for a livable city', *City* 15:5 (2011) 533-547, aldaar 533-536.

⁶ Kaal, 'A conceptual history of livability', 537; S. Groenman, 'De leefbaarheid van het platteland', *Maatschappelijk werk in Friesland* 9:3 (1959), 30-35.

⁷ Van de Poel, *Bevlogen Bestuurders*, 231-232 en 248-249.

⁸ G. Broekhuizen en J. van Ostaaijen, 'Ontwikkeling en institutionalisering van een anti-establishmentpartij: De casus van Leefbaar Rotterdam', *Beleid en Maatschappij* 48:3 (2021) 251-270, aldaar 265-266. Doi:10.5553/BenM/138900692021002.

2002 het eerste volledig linkse college gevormd (PvdA, GroenLinks, SP).⁹ Van Kessel noemt Stadspartij Leefbaar Nijmegen niet, op één vermelding over interne spanning na. Dit benadrukt de wetenschappelijke lacune waarop dit onderzoek inspeelt. Jan van der Meer, oprichter van Stadspartij Leefbaar Nijmegen, publiceerde wel een dagboek waarin onder meer de partij en de samenwerking met Bea van Zijll de Jong-Lodenstein in 2000 ter sprake komen.¹⁰

Over de opkomst en politieke carrière van Leefbaar Arnhem is weinig geschreven. In *De was buiten hangen* van Bob Roelofs, D66-gemeenteraadslid in Arnhem (1999-2003), is geen aandacht voor de Leefbaar-partij.¹¹ Ook in zijn andere boek, *Parels en Proefballonnen*, wordt de partij op een vermelding van de verkiezingsuitslag van 2002 na niet genoemd.¹² Dit roept de vraag op of Roelofs de partij geen aandacht gaf of dat ze geen stempel drukte op de Arnhemse lokale politiek.

Over Leefbaar Utrecht is meer gepubliceerd. In de stadsgeschiedenis (tiende tot en met twintigste eeuw) ontbreekt de partij nog, maar in 2008 schreef journalist Ed van Eeden een gelijknamig boek over Leefbaar Utrecht.¹³ Op basis van 26 interviews met hoofdrolspelers beschrijft hij de periode 1998-2006. Daarmee biedt hij een relevante inkijk in cruciale gebeurtenissen en onderlinge verhoudingen binnen de partij.

In totaal namen tussen 1998 en 2010 89 lokale Leefbaar-partijen deel aan gemeenteraadsverkiezingen. Naast Leefbaar Rotterdam behaalden lokale partijen in Oegstgeest, Zeewolde en Simpelveld electorale successen tot minstens 2012. Leefbaar Simpelveld kon bijvoorbeeld gemiddeld rekenen op ongeveer 20% van de stemmen.¹⁴

---

⁹ A.C.M.W. van Kessel, 'Bestuur en politiek in de twintigste eeuw. Van 'Monnikendam' tot 'Havana' aan de Waal' in J. Brabers red., *Nijmegen. Geschiedenis van de oudste stad van Nederland. Negentiende en Twintigste eeuw (Dl.3)* (Nijmegen 2005) 504-583, aldaar 581-583.

¹⁰ J. van der Meer, *Enkeltje Nijmegen. Dagboek van een roze-groen raadslid* (Nijmegen 2001).

¹¹ B. Roelofs, *De was buiten hangen. Arnhemse kwesties 1970-2000* (Utrecht 2020), 11-12.

¹² B. Roelofs, *Parels en Proefballonnen. Kroniek van Arnhem, 2001-2010* (Arnhem 2011), 88-89.

¹³ R.E. de Bruin, P.D. 't Hart, A.J. van den Hoven van Genderen, A. Pietersma en J.E.A.L. Struick, *'Een Paradijs vol weelde'. Geschiedenis van de stad Utrecht* (Utrecht 2000); E. van Eeden, *Leefbaar Utrecht* (Vianen 2008).

¹⁴ J. van Ostaaijen, 'Ondertussen in de lokale politiek. De ontwikkeling van lokale politieke partijen, de leefbaar-beweging en Pim Fortuyn', *Beleid en Maatschappij* 39:2 (2012) 194-212, aldaar 204-206.

Nieuwe politieke stijl en aandacht voor ‘acute’ problemen

Ivo Opstelten (VVD), burgemeester van Rotterdam (1999-2008), stelde nadien dat het college met Leefbaar Rotterdam een nieuwe vorm van politiek bedreef.¹⁵ De nadruk lag op de uitvoering van beleid met behulp van onder meer *targets*.¹⁶ Historicus Friso Wielenga noemt dit als voornaamste oorzaak voor het succes van Fortuyn en de Leefbaar-partijen, versterkt door de assertieve reacties van gevestigde partijen, die Fortuyn trachtten te negeren.¹⁷ Bert Cremers, PvdA-fractievoorzitter (2001-2006), erkende in 2002 dat zijn partij blind was geweest voor problemen als veiligheid, huisvesting en inburgering.¹⁸ Dit sluit aan bij Te Velde en Barth: Leefbaar-partijen richtten zich vooral op het ongenoegen van de burgers waar gevestigde partijen blind voor waren (geworden). Deze aandacht voor het ongenoegen van burgers was voor politicoloog Marcel Boogers en historici Ron de Jong en Gerrit Voerman de voornaamste reden om de Leefbaar-partijen onder één noemer te scharen. De partijen concentreerden zich op verzet en onvrede, zonder ideologische basis, en boden onderdak aan politici die na interne onenigheden hun oude partij verlieten. In het algemeen waren de Leefbaar-partijen anti-PvdA, omdat die partij verantwoordelijk werd gehouden voor de veiligheids- en immigratieproblemen.¹⁹

Bestuurskundigen Julien van Ostaaijen en Pieter Tops stellen in hun beschouwing over de erfenis van vier jaar Leefbaar Rotterdam uit 2007, net als Te Velde en Barth, dat het succes te verklaren is door de nadruk op veiligheid en de directe, harde politieke stijl. Vooral de aandacht voor de beleidsuitvoering zou het wantrouwen onder kiezers hebben verminderd.²⁰ Volgens historicus Piet de Rooy was dit wantrouwen namelijk sinds 2000 gegroeid vanwege bezuinigingen, hoge werkloosheid en economische problemen.²¹ Fortuyn zag het beleid van kabinet-Kok II als voornaamste reden voor die onvrede. Volgens hem waren de zorg- en onderwijskosten te hoog en moest een reorganisatie de kosten drukken. Ook pleitte hij voor een strenger migratiebeleid met gesloten grenzen en verplichte integratie bij een uitkering.²² Volgens Van Ostaaijen kon Fortuyn ontevreden burgers goed bereiken met zijn scherpe, kritische taal.²³

---

¹⁵ Van de Poel, *Bevlogen Bestuurders*, 245.

¹⁶ R. Meerhof, *Opstelten. Een leven in het openbaar bestuur* (Amsterdam 2019), 228-230.

¹⁷ Wielenga, *Nederland in de twintigste eeuw*, 300-302.

¹⁸ Van de Poel, *Bevlogen Bestuurders*, 245.

¹⁹ Boogers, De Jong en Voerman, ‘Politieke Partijen’, 167-168.

²⁰ Van Ostaaijen en Tops, ‘De erfenis van vier jaar Leefbaar Rotterdam’, 22-25.

²¹ P. de Rooy, ‘In de war: Nieuwe instabiliteit, 2002-2012’ in R. Aerts e.a. red., *Land van kleine gebaren. Een politiek geschiedenis van Nederland 1780-2012* (Amsterdam 2013) 351-368, aldaar 355-356.

²² P. Fortuyn, *De puinhopen van acht jaar paars* (Rotterdam 2002), 44-49, 67-70 en 166-167.

²³ Van Ostaaijen, ‘Ondertussen in de lokale politiek’, 195-196.

Politicooloog Joost Vullings interviewde voor *De Kinderen van Pim* alle oud-LPF-Kamerleden over de partijhistorie. Hoewel hij weinig ingaat op de lokale politiek, bieden zijn inzichten in de successen en problemen van de LPF handvatten om deze te spiegelen aan de lokale Leefbaar-partijen. Joost Eerdmans noemt vergelijkbare verklaringen voor het succes van Leefbaar Rotterdam: ‘Een volkspartij naar mijn hart: no-nonsense, rechts, heel helder, kritisch op integratie en immigratie en een club die levert en met goede mensen werkt.’²⁴ Daarmee sluit hij zich aan bij Te Velde en Barth.

Waar Boogers, De Jong en Voerman de Leefbaar-partijen onder één noemer scharen, benadrukt Van Ostaaijen juist de verschillen op basis van ideologie en doelen. Sommige Leefbaar-partijen hadden slechts één speerpunt (*one-issuepartijen*), terwijl anderen een bredere agenda hadden. Ze deelden volgens hem een anti-elitekarakter, maar verschilden van mening over bijvoorbeeld veiligheid en immigratie.²⁵ Hierover zijn de auteurs het dus oneens.

In een eerder artikel weerlegden politicooloog Paul Lucardie en Gerrit Voerman deze visie. Zij stellen dat Leefbaar Nederland en de lokale Leefbaar-partijen puur populistisch waren zonder bredere ideologie en scharen ze daarom onder één noemer. Volgens hen was dit een oorzaak voor de beperkte successen van partijen, zoals Leefbaar in Utrecht, Arnhem en Nijmegen.²⁶ Dit wordt ook wel *thin ideology* genoemd: een dunne ideologie zonder brede politieke agenda, die alleen werkt met een ‘volledige ideologie’.²⁷

Populisme wordt doorgaans gezien als een beweging die zich verzet tegen gevestigde politieke actoren en instellingen. Populisten vergroten ideologische tegenstellingen en zetten ‘het volk’ als homogene groep tegenover ‘de corrupte elite’, vaak middels charismatisch leiderschap. Populistische partijen acteren niet louter vanuit de oppositie, maar kunnen ook besturen in een coalitie. Volgens Cas Mudde zijn deze partijen steeds meer *mainstream* geworden door in Nederland en België al deel te nemen aan een regering (respectievelijk LPF en Vlaamse Socialistische Partij).²⁸ Kritiek wordt opzijgezet en de verantwoordelijkheid voor fouten wordt bij de elite gelegd, die de macht van populistten zou dwarsbomen. Referenda

---

²⁴ J. Vullings, *De Kinderen van Pim* (Amsterdam 2017), 110.

²⁵ Van Ostaaijen, ‘Ondertussen in de lokale politiek’, 207-208.

²⁶ Lucardie en Voerman, *Populisten in de polder*, 90.

²⁷ P. Aslanidis, ‘Is Populism an Ideology? A Refutation and a New Perspective’, *Political Studies* 64:1 (2015) 88-104; R. Kindt, R. Huber en K. Jacobs, ‘How populist citizens see the people: exploring different conceptions of the people and their place in representative democracy’, *British Journal of Political Science* (2024) 1-82.

²⁸ C. Mudde, ‘The populist Zeitgeist’, *Government And Opposition* 39:4 (2004) 550-551.

worden daarbij enkel gebruikt om de eigen visie te bekrachtigen. Concrete, realistische oplossingen worden daarom ook niet geboden.²⁹

Door het ontbreken van ideologische binding kan populisme zowel linkse als rechtse vormen aannemen. De LPF, PVV en het Franse Front National (FN) worden vaak als rechts-populistisch beschouwd, terwijl politicoloog Jan-Werner Müller de Griekse Syriza en het Spaanse Podemos noemt als links-populistische voorbeelden.³⁰ Beide richtingen menen op te komen voor ‘het volk’, maar verschillen in de definitie hiervan. Links-populistische partijen zijn toegankelijk en komen op voor minderheden in de samenleving, zoals allochtonen en de LHBTIQa+-gemeenschap. Rechts-populisten willen daarentegen ‘het volk’ beschermen door bijvoorbeeld vluchtelingen uit te sluiten.³¹ Populistische partijen kunnen hierdoor elkaars concurrent zijn.

Voerman en Lucardie noemen de SP als links-populistische concurrent van de Leefbaarpartijen. Ze stellen dat deze partij ideologisch dun is en zich vastklampt aan het socialisme. Daarnaast voldoet de SP ook aan andere criteria: ze benadrukt de scheiding tussen ‘het volk’ – in dit geval vooral de arbeidersklasse – en ‘de elite’, en richt zich op het electoraal uitdagen van de gevestigde orde.³² Dit roept de vraag op of een stabiele SP als oorzaak kan worden gezien voor de mindere successen van de Leefbaarpartijen in Arnhem, Nijmegen en Utrecht.

---

²⁹ J. Müller, *Wat is populisme?*, vert. J.W. Reitsma (Amsterdam 2007); P.A. Taggart, *Populism* (Buckingham 2000); Mudde, ‘The Populist Zeitgeist’, 541-563; C. Deiwiks, ‘Populism’, *Living Reviews in Democracy* 1 (2009) 1; Aslanidis, ‘Is Populism an Ideology?’; Kindt, Huber en Jacobs, ‘How populist citizens see the people’.

³⁰ Müller, *Wat is populisme?*, 27-28.

³¹ G. Ivaldi, M.E. Lanzone en D. Woods, ‘Varieties of Populism across a Left-Right Spectrum: The Case of the Front National, the Northern League, Podemos and Five Star Movement’, *Swiss Political Science Review* 23:4 (2017) 354-376, aldaar 356-364.

³² Lucardie en Voerman, *Populisten in de polder*, 42-44, 57 en 115-117.

Instabiliteit

De Leefbaar-partijen bleken door gebrek aan ervaring instabiel. In Rotterdam leidde dit tot afsplitsingen, wat zorgde voor een minderheidscollege. De afsplitsers bleven het college wel steunen. VVD-wethouder Stefan Hulman, verkeer en vervoer (2002-2006), wijt dit aan de onervarenheid van de partij op het gebied van besluitvorming, samenwerking en onderhandelen. Daarnaast zorgde Fortuyn's dood voor interne geschillen over de partijkoers.³³

Het ontbreken van een sterke landelijke partij – Leefbaar Nederland haalde bij de Kamerverkiezingen van mei 2002 slechts 2 zetels en verdween in 2003 uit de Kamer – hoeft volgens politicoloog Simon Otjes het lokale succes niet te hinderen. Hij stelt dat lokale partijen juist aan populariteit winnen als landelijke partijen niet deelnemen aan gemeenteraadsverkiezingen. Nieuwe landelijke partijen zijn volgens hem namelijk organisatorisch te zwak om in alle gemeenten mee te doen.³⁴ Voerman en Boogers sluiten zich hierbij aan en stellen dat de kans op lokaal succes toeneemt wanneer de partij meer afstand neemt van de landelijke partij. Ze kunnen zich dan meer richten op lokale thema's en zijn niet afhankelijk van landelijke afspraken. Bovendien stellen Voerman en Boogers op basis van lokale verkiezingsresultaten (1990-2006) dat deze partijen de gevestigde orde kunnen laten wankelen dankzij hun contacten en kennis van plaatselijke problemen.³⁵ Dit roept de vraag op waarom Leefbaar Rotterdam wel de hegemonie kon doorbreken, terwijl Leefbaar in Arnhem en Nijmegen dat niet lukte.

Volgens politiek historicus Joop van den Berg levert het zich afzetten tegen de gevestigde orde vaak slechts eenmalig succes op, tenzij een Leefbaar-partij een brede ideologische basis heeft met een duidelijk doel op de lange termijn.³⁶ Dit kan de verschillende successen van de Leefbaar-partijen in de vier steden verklaren.

---

³³ Van de Poel, *Bevlogen Bestuurders*, 248-249.

³⁴ S. Otjes, 'Going Local. Voting for independent local Parties in the Netherlands 1986-2010', *Local Government Studies* 46:1 (2019) 91-115, aldaar 94-95 en 105-106.

³⁵ G. Voerman en M. Boogers, 'Independent Local Political Parties in the Netherlands', *Local Government Studies* 36:1 (2010) 75-90, aldaar 78-82 en 86-87.

³⁶ J. van den Berg, 'Van barricade naar bestuur. De doorbraak van de lokale partij', in J. Smithuis e.a. red., *Van barricade naar bestuur. De doorbraak van de lokale partij (Dl.21 Montesquieu Reeks)* (Den Haag 2023) 183-210, aldaar 185.

Onderzoeksvragen, methode en hoofdstukindeling

De belangrijkste discussiepunten uit de wetenschappelijke literatuur gaan over de rol van leiderschap tegenover interne partijstructuur, de (ideologische) banden met andere Leefbaar-partijen/Leefbaar Nederland, de mate van populisme en de oorzaken van instabiliteit binnen sommige Leefbaar-partijen. Om deze te beantwoorden en inzicht te krijgen in de ontwikkelingen van de Leefbaar-partijen in Rotterdam, Utrecht, Arnhem en Nijmegen is een vergelijkende meervoudige *casestudy* uitgevoerd. De partijen zijn afzonderlijk (*cases*) onderzocht op oorsprong, ideologie, politiek gedrag en interne dynamiek, om verschillen en overeenkomsten te kunnen verklaren.

Om dit onderzoek te versterken, zijn vier interviews afgenomen met hoofdrolspelers bij de vier lokale Leefbaar-partijen: Marco Pastors (Leefbaar Rotterdam-wethouder), Henk Westbroek (oprichter Leefbaar Utrecht), Bob Roelofs (D66-raadslid ten tijde van Leefbaar Arnhem) en Jan van der Meer (oprichter Stadspartij Leefbaar Nijmegen). Zij boden met hun ervaringen waardevolle inzichten in de partijvorming, interne dynamiek en ideologische overeenkomsten. Per geïnterviewde zijn enkele citaten gebruikt om bepaalde beweringen te toetsen aan andere bronnen en met een eigen analyse te duiden.

2006 is als eindpunt gekozen omdat de Leefbaar-partijen in Arnhem, Nijmegen en Utrecht toen (gedeeltelijk) verdwenen, terwijl alleen Leefbaar Rotterdam politiek gezien nog decennia van belang bleef. Om de hoofdvraag te beantwoorden zijn enkele deelvragen opgesteld.

De eerste deelvraag luidt: *In hoeverre kenden de Leefbaar-partijen in Nijmegen, Arnhem, Utrecht en Rotterdam een vergelijkbare oorsprong?* Daarbij is gekeken naar sociaaleconomische, demografische en politieke factoren die verschillen in succes kunnen verklaren. Er is onder andere gebruikgemaakt van de historische overzichtswerken over de vier steden, literatuur over de Rotterdamse gemeenteraad en Leefbaar Utrecht, en krantenartikelen over de lokale politiek.

De tweede deelvraag *Hoe ontwikkelden Leefbaar Rotterdam, Leefbaar Utrecht, Leefbaar Arnhem en Stadspartij Leefbaar Nijmegen zich individueel na het ontstaan van de partij tot en met de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 en welke factoren kunnen het succes van de partij verklaren?* richt zich op de vier partijen. Er is onder andere gebruikgemaakt van interviews, literatuur over de lokale gemeenteraden en de Leefbaar-partijen, en krantenartikelen.

De laatste deelvraag *In hoeverre waren de Leefbaar-partijen in Rotterdam, Utrecht, Arnhem en Nijmegen populistisch te noemen?* is beantwoord aan de hand van onder meer de verkiezingsprogramma's van Leefbaar Rotterdam en Stadspartij Leefbaar Nijmegen, de interviews en verschillende krantenartikelen die de retoriek van de Leefbaar-politici/-partijen beschreven.

Het betoog is opgebouwd in drie chronologisch opvolgende hoofdstukken: tot 1998, 1998-2002 en 2002-2006. De laatste twee periodes corresponderen met de termijnen tussen gemeenteraadsverkiezingen. Het eerste hoofdstuk eindigt in 1998, omdat Leefbaar Utrecht toen als eerste van de vier onderzochte partijen aan de verkiezingen deelnam. Binnen deze periodes worden de hoofdvraag en deelvragen beantwoord. In de conclusie worden de ontwikkelingen van de Leefbaar-partijen met elkaar vergeleken.

Vóór 1998: de basis van de Leefbaar-partijen

De opkomst van de Leefbaar-partijen in Arnhem, Nijmegen, Rotterdam en Utrecht kan niet verklaard worden door het te zien als losstaand fenomeen. Het is daarom belangrijk om te kijken naar de historische context waarin deze opkwamen. Dit verduidelijkt de verschillen tussen de steden binnen de historische context die de uiteenlopende successen kunnen verklaren. De tijdspanne loopt van 1945 tot 1998, met meer aandacht voor de laatste drie decennia van de vorige eeuw om te kijken naar de factoren die de oprichting van de Leefbaar-partijen hebben beïnvloed. In dit hoofdstuk wordt deze context geschetst op zowel nationaal als lokaal niveau, op basis van politieke, demografische en culturele ontwikkelingen. Er wordt gekeken naar mogelijke politieke onrust of grote verschuivingen binnen het college van B&W, en naar beginnende signalen van politiek wantrouwen, zoals ongenoegen over integratie, veiligheid en gesloten politiek. Deze kritiek wordt namelijk gezien als voornaamste oorzaak voor de opkomst van nieuwe partijen als de Leefbaar-partijen.³⁷ Dit is gedaan aan de hand van onder andere de historische overzichtswerken van de vier steden.

Politieke ondergang van het confessionele machtsblok

In de jaren zestig van de vorige eeuw veranderde het politieke landschap door grote verschuivingen. De val van kabinet-Cals (KVP, PvdA en ARP) in 1966 en het grote verlies van de Katholieke Volkspartij (KVP) bij de Tweede Kamerverkiezingen in 1967 luidden het einde van de verzuilde politiek in, die sinds de Pacificatie van 1917 had gedomineerd. Toch bleven centrumpartijen als de KVP, ARP en CHU – vaak sleutelspelers tussen progressieve en conservatieve partijen – essentieel voor de coalitievorming. Eind jaren zestig groeide echter de onvrede, vooral onder boeren en jongeren, en het vertrouwen in de confessionele partijen daalde door de ontzuiling en individualisering.³⁸ Jongeren wilden meer transparantie en politieke inspraak. Nieuw Links wilde de koers van de PvdA radicaal ombuigen in linkse richting en nieuwe partijen als D66 en de Politieke Partij Radicalen (PPR) werden opgericht.³⁹ Ook kwam

---

³⁷ A.P.M. Lucardie, 'Van profeten en zwepen, regeringspartners en volkstribunen. Een beschouwing over de opkomst en rol van nieuwe partijen in het Nederlandse politieke bestel' in C.C. van Baalen e.a. red., *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2002: Nieuwkomers in de politiek* (Den Haag 2002) 10-19, aldaar 14.

³⁸ R.B. Andeweg, G.A. Irwin en T. Louwse, *Governance and Politics of The Netherlands* (5e editie; Londen 2020), 34; Wielenga, *Nederland in de twintigste eeuw*, 253-256.

³⁹ H. Buijter en T.H.G. Verhoeven, 'De moderne stad (1917-2000)' in R.E. de Bruin e.a. red., *Een paradijs vol weelde*. *Geschiedenis van de stad Utrecht* (Utrecht 2000) 435-501, aldaar 488.

de Boerenpartij in deze jaren op – een protestpartij die opkwam voor boeren en de middenklasse met aandacht voor burgerlijke verantwoordelijkheid en minder bemoeienis vanuit Den Haag.⁴⁰

Onder andere de PvdA kreeg het in deze periode zwaar als onderdeel van de socialistische zuil. De partij verloor 6 zetels bij de verkiezingen van 1967 (43 om 37) en Nieuw Links zorgde voor interne meningsverschillen, met Jan Nagel als een van de architecten.⁴¹ Die beweging wilde met populistische politiek kiezers aanspreken tijdens de ondergang van confessionele partijen.⁴² Politicoloog Paul Lucardie bestempelt de beweging als populistisch, aangezien ze zich richtten op de volkswil door interne democratische hervorming te eisen en actiegroepen te steunen, waarbij de socialistische idealen raakten ondergesneeuwd.⁴³ De PvdA repareerde de verliezen uiteindelijk met het kabinet-Den Uyl en een meer polariserende politieke vorm, waarmee de revolutionaire dwang van Nieuw Links werd afgewend.⁴⁴ De VVD bleef daarentegen stabiel en boekte vanaf 1972 electorale winst door zich te richten op nieuwe kiezers, zoals jongeren, en de ontstane problemen onder het kabinet-Van Agt II (CDA, PvdA en D66) te benutten.⁴⁵

Met deze politieke ontwikkelingen ontstonden in de jaren tachtig populistische partijen. Volgens Mudde was het hoofdkenmerk daarvan de scheiding tussen het ‘pure volk’ tegenover de ‘corrupte elite’. Hij zag een bredere verschuiving naar populistische politiek in de jaren tachtig en negentig met partijen als de Oostenrijkse Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ), FN en de LPF.⁴⁶ Mudde noemt drie populisme-families: nationaal-populisme, liberaal-populisme en sociaal-populisme. De FPÖ en FN kunnen onder de eerste familie geschaard worden. Paul Lucardie meent echter dat Leefbaar-partijen niet in een van deze families kunnen worden ingedeeld, omdat de inhoudelijke basis minimaal of wijdverspreid was over verschillende onderwerpen, zoals onderwijs en asielbeleid. Hij stelt dat Leefbaar-partijen niet eens ideologisch dun waren, maar ‘puur populistisch’ zonder enige ideologische aanvulling. Als enige kenmerk noemt hij het bewerkstelligen van meer burgerinspraak.⁴⁷

---

⁴⁰ ‘De Boerenpartij’, *Eilanden-Nieuws* (30 augustus 1963).

⁴¹ J. Nagel, *Boven het maaiveld* (Soesterberg 2001), 65-68.

⁴² Wielenga, *Nederland in de twintigste eeuw*, 289-290.

⁴³ A.P.M. Lucardie, ‘Individualisering, beambtendom en populisme’ in R. Koole red., *Jaarboek Documentatiecentrum Politieke Partijen 1988* (Groningen 1989) 172-197, aldaar 176-178.

⁴⁴ Wielenga, *Nederland in de twintigste eeuw*, 257.

⁴⁵ Koole, Lucardie en Voerman, *40 jaar vrij en verenigd*, 90-91 en 125-132.

⁴⁶ Mudde, ‘The populist Zeitgeist’, 541-549.

⁴⁷ A.P.M. Lucardie, ‘Tussen establishment en extremisme: populistische partijen in Nederland en Vlaanderen’, *Res Publica* 52:2 (2010) 149-172, aldaar 152-153; C. Mudde, *Populist Radical Right Parties in Europe* (Cambridge 2007), 30 en 164-165.

Het populisme werd volgens Mudde vooral gedragen door de polarisatie van partijen: het vergroten van tegenstellingen, vaak door een scherpere, hardere politieke stijl.⁴⁸ Dit was voor veel nieuwe partijen de uitgelezen kans om successen te behalen. Leefbaar-partijen probeerden dit door de, volgens hen, niet-luisterende gevestigde orde tegenover ‘het volk’ te plaatsen. De nieuwe politieke stijl, nieuwe thema’s en de polarisatie in de samenleving zorgden voor een basis voor populisme in de Nederlandse politiek. Tegelijkertijd waren partijen vanaf het midden van de jaren zestig meer *catch-all* geworden: minder gericht op een specifieke groep of ideologisch gevoelige kwesties, en meer op een breder publiek.⁴⁹

Electoraal ontstonden er kansen voor nieuwe partijen, doordat de PvdA bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1990 10% tot 20% van de zetels verloor. Voor deze verliezen wijzen politicoloog Lucardie en historici Marjolein Nieboer en Ida Noomen een lage opkomst aan, teweeggebracht door groot ongenoegen onder de kiezers over de ‘zelfvoldane bestuurscultuur’.⁵⁰ Deze kritiek op de gevestigde PvdA gaf ruimte aan nieuwe lokale (populistische) partijen die zich daartegen afzetten.

Ondanks het wegvallen van de confessionele basis bleef het CDA tot 1994 relatief stabiel. Sociologen Manfred te Grotenhuis, Rob Eisinga, Ben Pelzer en politicoloog Tom van der Meer stellen dat het verlies van kerkelijke kiezers werd gecompenseerd door onkerkelijken, die onder andere door Ruud Lubbers werden aangesproken. Ze dragen het vertrek van Lubbers en interne spanningen aan voor de verliezen na 1994. Daarbij menen ze dat de aanwas van onkerkelijken vanaf 1994 het verlies van kerkelijken niet meer kon compenseren.⁵¹

In de jaren daarna richtten de lokale Leefbaar-partijen zich op de gewone burger door zich af te zetten tegen de bestuurlijke partijen. Lokale problemen werden aangegrepen om zich te presenteren als de vertegenwoordiger van de onvrede. Leefbaar Hilversum, dat zich profileerde met populistische retoriek en actuele thema’s zoals verkeer en woonkosten, kwam in 1994 met 8 van de 37 zetels de gemeenteraad binnen.⁵²

---

⁴⁸ Lucardie en Voerman, *Populisten in de polder*, 8-9.

⁴⁹ S.B. Wolinetz, ‘Party system change: The catch-all thesis revisited’, *West European Politics* 14:1 (1991) 113-128, aldaar 114-116.

⁵⁰ A.P.M. Lucardie, M. Nieboer en I. Noomen, ‘Kroniek 1990, Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 1990’ in G. Voerman red., *Jaarboek 1990 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* (Groningen 1991) 14-57, aldaar 14-15.

⁵¹ M. te Grotenhuis, R. Eisinga, B. Pelzer en T. van der Meer, ‘Tanend appèl. De bijdrage van ontkerkelijking en ontzuiling aan het aantal CDA-zetels in de Tweede Kamer, 1970-2010’, *Religie & Samenleving* 7:1 (2012) 73-96, aldaar 79-85.

⁵² Te Velde en Barth, ‘Debatcultuur in Nederlandse Gemeenteraad’, aldaar 131-133; Kiesraad – Gemeenteraad 4 maart 1998 Uitslag Hilversum, <https://www.verkiezingsuitslagen.nl/verkiezingen/detail/GR19980304/630721> (geraadpleegd op 24 februari 2025).

Sociaaleconomische veranderingen

Landelijk vonden sociaaleconomische veranderingen plaats. De lonen stegen fors in de jaren zestig en er kwamen wetten voor een groot sociaal vangnet, zoals de Algemene Kinderbijslagwet en de Wet Arbeidsongeschiktheidsverzekering. Deze economische groei kwam begin jaren zeventig abrupt ten einde mede door spanningen in het Midden-Oosten en hoge nationale kosten. De verhoogde loonkosten en sociale zekerheid hadden te veel geld gekost; samen met de inflatie leidde dit tot een economische klap. De kloof tussen arm en rijk werd daardoor steeds groter.⁵³ Deze ontwikkelingen zorgden samen met een veranderde bevolkingssamenstelling in de grote steden voor onvrede – oorzaken die later de oprichting van lokale Leefbaar-partijen hebben versterkt. In de komende paragrafen is dat nader onderzocht per stad.

Rotterdam: De PvdA-stabiliteit vertoont scheurtjes

Rotterdam, de stad die gedurende de Tweede Wereldoorlog de meeste schade had opgelopen, werd in de decennia daarna weer opgebouwd. Op 9 november 1945 werd, aanvankelijk, zonder verkiezingen een gemeenteraad ingesteld. In augustus 1946 kwam er wel een gekozen gemeenteraad. In datzelfde jaar publiceerde stedenbouwkundige Cornelis van Traa het 'Basisplan' om Rotterdam op te bouwen en een leefbare stad te creëren die aan de behoeften van de inwoners voldeed: uitgebreide infrastructuur, een moderne binnenstad en groeimogelijkheden. De wisselwerking tussen woningbouw, sloop, stadsverbetering en verkeersdoorstroom moest worden verbeterd, met ruimte voor de industrie. Dit plan kwam echter niet van de grond en zorgde voor onrust en kritiek onder de bewoners van de slechte huizen, die inspraak wilden in hun eigen leefomgeving. De gestage bevolkingsgroei tussen 1945 en 1960 maakte de uitvoering van het plan urgenter. Deze groei werd wel afgevlakt doordat veel Rotterdammers in de decennia na de oorlog vertrokken uit onvrede over slechte en kleine woningen, lage lonen, die soms onder het landelijk gemiddelde lagen, en de slechte luchtkwaliteit in de havenstad. Later (1961-1975) leidde dit tot een negatief migratiesaldo.⁵⁴

De nieuwe lokale PSP gebruikte deze onrust eind jaren vijftig om kritiek te leveren op de gevestigde PvdA, omdat de partij niet opkwam voor de belangen van de Rotterdammers.

---

⁵³ Wielenga, *Nederland in de twintigste eeuw*, 269-273.

⁵⁴ P. van de Laar, *Stad van formaat. Geschiedenis van Rotterdam in de negentiende en twintigste eeuw* (Zwolle 2009), 452-461 en 524-525.

Deze onvrede toont aan dat Rotterdam worstelde met grote sociaaleconomische verschillen en woningen met achterstallig onderhoud. Toch bleef de naoorlogse politiek stabiel en voorspelbaar met de PvdA structureel als grootste partij in de twintigste eeuw.⁵⁵ De toegenomen onrust maakte in de jaren zestig echter een einde aan de saneringsplannen, waarna het college zich voornamelijk richtte op het opknappen van woningen.

Henk Jettinghoff, PvdA-wethouder volkshuisvesting (1962-1974), kreeg de taak om dit dossier op te lossen, maar slaagde hier niet in vanwege financiële krapte. Daarbij was de situatie in de stad in de jaren zestig en zeventig uitermate onrustig. De grote migratiestroom van buitenlandse arbeiders, voornamelijk uit Turkije en Marokko, werd aanvankelijk door de Rotterdamse bevolking getolereerd, aangezien ze tijdelijk zouden blijven en geen concurrentie op de arbeidsmarkt zouden vormen. Het tijdelijke verblijf was ook de reden om de immigranten niet te laten integreren. Begin jaren zeventig daalde echter de vraag naar arbeid, maar bleven bedrijven buitenlandse arbeiders werven. De segregatie van woonwijken had geleid tot een complete scheiding in de stad. De wijken waar allochtone arbeiders leefden werden als probleemwijken gezien en de connectie met ‘Nederlandse wijken’ verslechterde. Een voorbeeld van een anticlimax zijn de rellen uit 1972 uit de Afrikaanderswijk na een huurconflict tussen een Nederlands gezin en een Turkse huisbaas.⁵⁶ Deze incidenten tonen de complexe demografische situatie waarin Rotterdam verkeerde in de jaren zestig en zeventig.

In de ‘Structuurnota’ (1972) benadrukte Jettinghoff dat de toekomst van woningen, inclusief het karakter, was verzekerd. Jan van der Ploeg (PvdA), wethouder stadsvernieuwing (1974-1982), zette de plannen voort in het ‘Verkeerscirculatieplan’ (1974), toegespitst op de bereikbaarheid van de stad, en in ‘Rotterdam binnen de Ruit’ (1978), dat de levendigheid in de binnenstad moest bevorderen.⁵⁷

De PvdA behaalde in 1974 een absolute meerderheid en leverde alle wethouders. Het PvdA-college trachtte het negatieve migratiesaldo te keren door nieuwe woonwijken te bouwen die wel voldeden aan de kwaliteitseisen van bewoners.⁵⁸ Het college wilde de sociale ongelijkheid verminderen en de immigratieproblemen oplossen.⁵⁹

Vier jaar later behaalde de PvdA opnieuw een absolute meerderheid; er kwam wederom een PvdA-college. Met de nota ‘Leegloop en Toeloop’ (1979) probeerde het een oplossing te bieden voor de multiculturele samenleving: immigranten met dezelfde nationaliteit werden

---

⁵⁵ Van de Poel, *Bevlogen Bestuurders*, 19-231.

⁵⁶ Van de Laar, *Stad van formaat*, 525-532.

⁵⁷ *Ibidem*, 544-547.

⁵⁸ ‘PvdA heeft in Rotterdam alle wethouderszetels in handen’, *NRC Handelsblad* (4 september 1974).

⁵⁹ Van de Laar, *Stad van formaat*, 525.

gezamenlijk in één wijk (of een gedeelte ervan) gehuisvest. Dit leverde echter niet het gewenste resultaat op. In 1981 vertrok PvdA-burgemeester André van der Louw na zeven jaar om minister van Cultuur te worden in het kabinet-Van Agt II. Bram Peper volgde hem op.

In 1982 verloor de PvdA de absolute meerderheid (21 zetels) en ging samenwerken met D66. Door economische problemen werd vanaf 1982 bezuinigd op het ambtelijk apparaat, wat in 1983 leidde tot stakingen van ambtenaren en vervoerspersoneel. Dit bracht het college niet in gevaar, maar toont aan dat het college genoodzaakt was om lastige keuzes te maken die niet iedereen steunde.

De PvdA behaalde in 1986 wederom een absolute meerderheid (24 zetels), maar Peper koos voor een brede coalitie met D66 en VVD. Dit moest meer stabiliteit verschaffen in moeilijke tijden met bezuinigingen. Peper koos met zijn college voor een nieuwe koers om minder afhankelijk te zijn van Den Haag. De kabinetten-Lubbers dwarsboomden namelijk het lokale bestuur in hun inspanningen om de stad te ‘revitaliseren’ na zware economische en sociale tijden.⁶⁰ Drie subcolleges (Stedelijke Ontwikkeling, Werkgelegenheid en Planning & Control) werden opgericht om oplossingen niet te laten vertragen door afgebakende portefeuilles.⁶¹

Bij de verkiezingen van 1990 verloor D66 ondanks vier zetels winst (van 2 naar 6) haar positie in het college door interne strubbelingen. De PvdA bleef de grootste partij (18 zetels) en vormde met VVD en CDA het college. Met de nota ‘Inzet van de gemeente: Sociale Vernieuwing Rotterdam, 1991-1994’ wilde het college meer werkgelegenheid, meer veiligheid en minder analfabetisme bewerkstelligen. Dit werd bemoeilijkt door de komst van nieuwe immigranten en werklozen in de onderste sociale klasse.⁶² Dit toont aan dat het college wel oog had voor veiligheid, later een speerpunt van Leefbaar Rotterdam.

Deze onvrede over nieuwe immigranten en werkloosheid droeg bij aan de opkomst van de Stadspartij Rotterdam in 1994 (2 zetels). De PvdA en het CDA verloren flink (respectievelijk 6 en 3 zetels), maar vormden een college VVD, D66 en GroenLinks.⁶³ De Stadspartij Rotterdam, geleid door Manuel Kneepkens, wordt gezien als voorloper van Leefbaar Rotterdam.⁶⁴ Ze wilden meer veiligheid bewerkstelligen door criminelen harder aan te pakken

---

⁶⁰ H. van Osch, *Bram Peper. Man van contrasten* (Amsterdam 2010), 172-173.

⁶¹ Van de Poel, *Bevlogen Bestuurders*, 123-132.

⁶² Ibidem, 153-155.

⁶³ Ibidem, 175-176.

⁶⁴ ‘Gekozen, maar: Jules een dag, Mens onzeker, Hilbert niet’, *Trouw* (4 maart 1994).

en drugsverslaafden te helpen. Multiculturele verkiesbare kandidaten, onder meer afkomstig uit Turkije, Iran en Suriname, zouden weten wat er in de wijken speelde.⁶⁵

Het college, zonder de Stadspartij Rotterdam, koos voor meer burgerlijke inspraak via het referendum. Het eerste ging over de vraag of Rotterdam een stadsprovincie moest worden, een idee van Peper. Hij was hierover ontevreden, aangezien twee vragen werden voorgelegd – ook over de stadsindeling. Hij zag dit als misbruik om zijn plannen te dwarsbomen. Ondanks dat bleef de onderlinge sfeer binnen het college ‘plezierig’, aldus Hans Kombrink, PvdA-wethouder van ruimtelijke ordening (1994-2002).⁶⁶

Utrecht: Van café naar politieke partij

In Utrecht werd de wederopbouw na de oorlog geleid door burgemeester Gerhard ter Pelkwijk (1934-1942, 1945-1948). Economisch werd ingezet op de industrie, vanwege de gunstige ligging aan het Amsterdam-Rijnkanaal. De PvdA werd in 1946 de grootste partij (33,8%), gevolgd door de KVP (29,9%). Beide partijen leverden twee wethouders; het college werd gecompleteerd met één ARP-wethouder.⁶⁷

In de jaren vijftig nam de aandacht voor de Utrechtse industrie toe, wat successen opleverde. Het college (PvdA, KVP, ARP) liet vanaf 1954 ten zuiden van de stad het industrieterrein Lage Weide bouwen. Voor de groei van de industrie werden buitenlandse arbeiders uit Italië, Spanje, Turkije en Marokko gehaald. Waar Italianen en Spanjaarden vaak terugkeerden na hun werkzame leven, gold dit niet voor Turkse en Marokkaanse werklieden. Zij woonden in specifieke wijken, zoals de Stationswijk en Lombok.⁶⁸

Waar Rotterdam in de jaren vijftig en zestig kromp, groeide Utrecht. De stad kon echter minder uitbreiden aan de oostkant dan gewild, na moeizame gesprekken met naburige gemeenten die dit blokkeerden. Daarbij nam de politieke stabiliteit af door collegewisselingen. Waar een college van PvdA, KVP en ARP tussen 1946 en 1965 nagenoeg vanzelfsprekend was, veranderde dat na 1966. Ondanks recht op inspraak via de Wet op de Ruimtelijke Ordening (1965) leidden protesten voor meer transparantie en zeggenschap tot onrust. In 1966 behaalde de Boerenpartij 4 zetels, terwijl PvdA en KVP respectievelijk 9,5 en 3,6 procentpunten verloren.

---

⁶⁵ N. Kayser, ‘Dolfijnen in de Maas’, *Algemeen Dagblad* (12 januari 1994).

⁶⁶ Van de Poel, *Bevlogen Bestuurders*, 175-187 en 194.

⁶⁷ Buiten en Verhoeven, ‘De moderne stad (1917-2000)’, 473-475.

⁶⁸ *Ibidem*, 475 en 495-497.

De VVD behaalde 10,4% van de stemmen en leverde één wethouder in het college naast de drie gevestigde partijen (PvdA, KVP, ARP).⁶⁹

In 1970 leverde de KVP wederom enkele procentpunten in, maar vormde alsnog een college met de PvdA, VVD en D66. Buiten en Verhoeven noemen 1970 ‘hét breekpunt’ in de Utrechtse dynamiek tussen politiek en bestuur: D66 kwam in de raad én het college, burgemeester Coen de Ranitz (1948-1970) vertrok, en drie ervaren wethouders verlieten de Utrechtse politiek: Van der Vlist (PvdA, sinds 1946), De Nooy (ARP, sinds 1954) en Van Koningsbruggen (KVP, sinds 1954). Daarenboven leden de PvdA en KVP historische verliezen en hielden respectievelijk 12 en 10 zetels over. In 1974 vormden PvdA, CDA en VVD samen een college, dat in 1978 werd voortgezet. Dit college nam een opvallende beslissing over de immigratieproblematiek.⁷⁰

Vergeleken met de Rotterdamse immigratieproblematiek vallen in Utrecht enkele zaken op. Ook hier werden de buitenlandse arbeiders gehuisvest in specifieke wijken, waardoor de binding met autochtone stadsgenoten minimaal bleef. De etnische verschillen zorgden daarbij voor spanningen. In Utrecht werden echter wel acties ondernomen voor de integratie van buitenlandse arbeiders door onder meer de sociale woningmarkt beschikbaar te stellen en buitenlandse winkels naar de stad te halen. Ondanks de spanningen, meende het college dat hiermee een stap richting een multiculturele samenleving was gezet.⁷¹ Die verbeterde integratie kan verklaren waarom er in Utrecht, vergeleken met Rotterdam, minder aandacht was voor problemen met buitenlandse arbeiders.

In 1982 verving D66 het CDA in het college, maar dat leverde de partij geen stabiele basis op. Vier jaar later gingen PvdA en VVD gezamenlijk verder. In 1990 vormden PvdA, D66 en CDA het college. Zij kwamen in 1994 ook in het college, dat werd gecompleteerd met twee GroenLinks-wethouders.⁷² Dat vier jaar later bijna een vijfde van de stemmen naar een nieuwe lokale partij zou gaan, had niemand toen kunnen voorspellen.

In de Utrechtse gemeentepolitiek waren lokale partijen vrijwel afwezig, waardoor de oprichting van Leefbaar Utrecht opvallend was. De partij presenteerde zich als brug tussen de ‘volkswil’ en de lokale politiek.⁷³ Henk Westbroek, bekende zanger en café-eigenaar van Willem Slok, ontmoette daar Broos Schnetz. Samen openden ze café *Stairway to Heaven*, waar ze geregeld lokale, politieke problemen bediscussieerden zoals het Utrecht Centrum Project en

---

⁶⁹ Buiten en Verhoeven, ‘De moderne stad (1917-2000)’, 474 en 488-491.

⁷⁰ Ibidem, 474 en 488.

⁷¹ Ibidem, 474, 488 en 495-497.

⁷² Ibidem, 474.

⁷³ Ibidem, 494.

de verkoop van de Winkel van Sinkel: een horecazaak die in samenwerking met de gemeente door Kees Eijrond (PvdA- en D66-lid, CDA-adviseur) was gekocht voor een bijzonder lage prijs om er het hartfestival van Utrecht van te maken. Ronald Giphart, auteur en vicevoorzitter van de partij (1998-2002), noemt nadien de onvrede over deze verkoop als beweegreden voor Westbroek en Schnetz om de politiek in te gaan.⁷⁴

Westbroek zei nadien dat ze de politiek ingingen omdat ‘niemand meer geïnteresseerd leek te zijn in het wel en wé van de minder financieel bedeelde Utrechters. (...) Niemand maakte zich nog druk over woningbouw, (...) over de opvang van drugsverslaafden.’⁷⁵ Ze wilden stadsproblemen aanpakken met een stadspartij, die eerst Stadspartij Utrecht of Alleen Utrecht! (AU!) zou gaan heten.⁷⁶ Jan Nagel opperde om het Leefbaar Utrecht te noemen, omdat het een ‘stemmentrekker’ was.⁷⁷

De partij groeide snel; vooral ontevreden burgers met diverse achtergronden sloten zich aan: Wolfgang Spier (bouwkundig ingenieur in de vervoerssector), Rob Kok (horecaondernemer), Yet van den Bergh (consultant) en Walther Lenting (fysicus).⁷⁸ Een ideologische basis ontbrak: het waren mensen ‘van verschillende pluimage’ wat betreft politieke richting, geslacht, kleur en seksualiteit.⁷⁹ Samen wilden ze de afstand tussen burger en politiek verkleinen, en de vriendjespolitiekcultuur veranderen.⁸⁰ Met die missie ging Leefbaar Utrecht op 4 maart 1998 hoopvol de verkiezingsavond in.

Arnhem: De succesvolle PvdA-tijd wordt Van Meurs fataal

Arnhem werd in september 1944 zwaar getroffen door operatie Market Garden. Na de bevrijding probeerde burgemeester Chris Matser (KVP) de stad te laten verrijzen met een wederopbouwplan, dat werd verbonden aan modernisering: het scheiden van snel en langzaam verkeer om de doorstroom door het centrum te bevorderen.⁸¹

---

⁷⁴ Van Eeden, *Leefbaar Utrecht*, 12-13, 21-24 en 184-185.

⁷⁵ Henk Westbroek in gesprek met de auteur, 5 mei 2025.

⁷⁶ Van Eeden, *Leefbaar Utrecht*, 12.

⁷⁷ Henk Westbroek in gesprek met de auteur, 5 mei 2025.

⁷⁸ Van Eeden, *Leefbaar Utrecht*, 13; M. Kruijt, ‘Stairway to heaven van Leefbaar Utrecht’, *de Volkskrant* (10 april 1999).

⁷⁹ Van Eeden, *Leefbaar Utrecht*, 13; Henk Westbroek in gesprek met de auteur, 5 mei 2025.

⁸⁰ Van Eeden, *Leefbaar Utrecht*, 21; Meerhof, *Opstelten*, 132-133.

⁸¹ W.H. Lavooij, A.M. van der Woude en M.H. Meurs, ‘De stedelijke ontwikkeling’, 26-39, ‘Bevolkingsgroei’, 97 en ‘Honderd jaar gemeentebestuur’, 70, alle in M.H. van Meurs e.a. red., *Arnhem in de twintigste eeuw* (Utrecht 2004).

Het inwonersaantal van Arnhem groeide tussen 1940 en 1955 als een van de snelste in Nederland.⁸² Woningbouw had de hoogste prioriteit, zoals in andere steden. Ondanks bezuinigen in de jaren vijftig gingen de uitbreidingen van Presikhaaf en Malburgen door. Na de verkiezingen van 1958 bleven vier partijen over: VVD, PvdA, KVP en de Protestants-Christelijke Groep (PCG). De jaren zestig waren politiek-bestuurlijk stabiel, hoewel er ook hier protesten waren voor meer transparantie. Martin van Meurs, PvdA-raadslid (1978-1990), later voorman van Leefbaar Arnhem, meende nadien dat de Arnhemse politiek bijzonder gesloten was: door achterkamertjespolitiek ontbraken inhoudelijke debatten. Wel kregen Arnhemmers uiteindelijk in de jaren zestig meer inspraak in belangrijke infrastructurele plannen.⁸³

In dezelfde periode, rond 1966, kreeg ook Arnhem te maken met nieuwe politieke onderwerpen. Buitenlandse arbeiders, die andere normen en waarden meenamen, zorgden voor onwennigheid. PvdA-raadslid Vroom-van Dootingh (1946-1966) uitte haar zorgen over hun samenleven met Arnhemmers. Rond 1970 kwamen daar milieuproblemen en financiële gebreken bij: de welvaart leidde tot meer afval en dure bouwprojecten hadden te veel geld gekost, wat tot bezuinigingen leidde.⁸⁴

In dat jaar kwam er een wisseling in het stabiele Arnhem. KVP, CHU en ARP bundelden de krachten als Combinatie Christelijke Partijen (CCP, 15 zetels); PvdA, PSP en PPR deden dit als Progressief Akkoord (PAK, 13 zetels). D66 kwam voor het eerst in de raad met 3 zetels.⁸⁵ Opvallend was de eerste zetel voor de Witte Lijst van de Arnhemse Kabouters geleid door Willem van Haeren.⁸⁶ Deze partij, ontstaan in Amsterdam, streefde naar een samenleving ‘...met veel groen, met veel gratis, met veel liefs en weinig leed.’⁸⁷ De progressieve partij trok vooral jongeren aan die kritisch waren op het kapitalisme, op een speelse, vredelievende manier. Zonder ideologisch programma pleitten ze lokaal als eersten voor vrouwen- en homorechten.⁸⁸ Ze kunnen worden gezien als voorlopers van het protestgeluid dat Leefbaar Arnhem later representeerde.

In de jaren daarna lag de aandacht volgens Van Meurs hoofdzakelijk op ‘...het trio volkshuisvesting, verkrotting en leegstand’ in de wijk Klarendal.⁸⁹ De woningen waren slecht onderhouden en er was een groot woningtekort. Dit zorgde voor onrust: branden, conflicten met

---

⁸² Lavooij, ‘De stedelijke ontwikkeling’, 69.

⁸³ Van Meurs, ‘Honderd jaar gemeentebestuur’, 69-76.

⁸⁴ Ibidem, 76-78.

⁸⁵ Roelofs, *De was buiten hangen*, 11-12.

⁸⁶ Van Meurs, ‘Honderd jaar gemeentebestuur’, 79.

⁸⁷ M. van Meurs, *Arnhemse verhalen en gebeurtenissen van 1940 tot heden (Dl.8)* (Arnhem 1998), 22-23.

⁸⁸ Roelofs, *De was buiten hangen*, 12.

⁸⁹ Van Meurs, ‘Honderd jaar gemeentebestuur’, 79.

de politiek en niet-betaalde verhoogde huren.⁹⁰ CCP-raadslid Groenewold zei dat Klarendal-inwoners zich als stiefkinderen van Arnhem voelden, omdat de saneringsvoornemens geen oplossingen boden.⁹¹ Een motie (1973) om Klarendal af te breken leidde wederom tot branden; uiteindelijk werden de plannen gepauzeerd en werd een compromis bereikt over zowel sloop als herstel van woningen.⁹²

Het college (PvdA, CDA, VVD, 1974-1978) ging hiermee aan de slag, maar werd geteisterd door financiële tekorten. Ondanks dat bleef het eensgezind. Binnen de PvdA ontstond echter onrust door de ‘Wat-nu-groep’: een gezelschap jonge, kritische PvdA’ers die ontevreden waren over het ondemocratische gedrag van het PvdA-*establishment*. Ze mikten op wethouders Jaap Hekkelman en Hans Heij, die uiteindelijk vertrokken. Dit leidde tot de terugtrekking van veel PvdA-raadsleden voor de verkiezingen van 1978.⁹³ Jonge socialisten uit de groep, zoals Martin van Meurs, kwamen daardoor op de kandidatenlijst.⁹⁴

Bij die verkiezingen behaalde Progressieve Politieke Partijen (PPP: PvdA, PSP, PPR) 16 zetels (2 verlies). Het CDA won 3 zetels (15) en ook VVD (6) en D66 (2) kwamen in de raad. PPP, CDA en VVD leverden wethouders, wat meteen spanningen veroorzaakte: de voordracht van Van Meurs werd geweigerd. Volgens Bob Roelofs, D66-raadslid (1999-2003), vonden andere partijen hem ‘...te dogmatisch, te agressief in zijn optreden en te weinig bereid tot samenwerking’; uiteindelijk werd Egbert Altena wethouder.⁹⁵

Dit college bleek echter niet houdbaar door activistische PPP-politiek, waar VVD en CDA kritiek op leverden. Na een kraakactie waaraan de PPP deelnam, stond de samenwerking onder spanning. Onenigheid over een financiële meevaller zorgde in september 1979 voor een motie van wantrouwen gesteund door D66, VVD en CDA. De PPP stapte uit het college.⁹⁶

Na de rustige jaren zestig en zeventig werd de Arnhemse politiek in de jaren tachtig ‘harder en zakelijker’, aldus Van Meurs. Discussies ontstonden over de bouw van een parkeergarage aan de Velperbuitensingel en de PPP viel uiteen (PSP en Rood). 1982 leverde geen verschuiving op, waardoor het college (VVD, CDA) de bouw kon doorzetten. In 1986 leek er een linkse meerderheid te komen, maar werd de sloop gestart om blokkades te voorkomen.⁹⁷

---

⁹⁰ Roelofs, *De was buiten hangen*, 12.

⁹¹ Van Meurs, ‘Honderd jaar gemeentebestuur’, 79.

⁹² Roelofs, *De was buiten hangen*, 12.

⁹³ Van Meurs, ‘Honderd jaar gemeentebestuur’, 80.

⁹⁴ Roelofs, *De was buiten hangen*, 35.

⁹⁵ *Ibidem*, 39.

⁹⁶ Van Meurs, ‘Honderd jaar gemeentebestuur’, 80; Roelofs, *De was buiten hangen*, 40-43.

⁹⁷ Van Meurs, ‘Honderd jaar gemeentebestuur’, 81-82; Roelofs, *De was buiten hangen*, 53.

Dat jaar kwam er met de eerste linkse meerderheid (PvdA, PSP, SP, D66, 22 zetels) een grote politieke verschuiving. Van Meurs wilde niet met VVD en CDA samenwerken als de bouw doorgang zou vinden. D66 steunde echter ook de plannen uit vrees voor economische problemen, waardoor de partij afviel als coalitiepartner. Uiteindelijk ging Van Meurs toch samenwerken met het CDA.⁹⁸ Linkse partijen wilden zich uitspreken over landelijke en internationale aangelegenheden, zoals kernwapens en Apartheid, maar VVD en CDA wilden zich richten op lokaal bestuur.⁹⁹ Een PvdA-motie om sancties op te leggen aan bedrijven met banden met Zuid-Afrika leidde tot het opstappen van CDA-wethouders Folkeringa en Klaverdijk. Het college werd nog gelijmd, maar viel uiteindelijk alsnog over armoedebeleid.¹⁰⁰

In 1990 leed de PvdA een groot verlies: 8 van de 18 zetels gingen verloren. Vooral Van Meurs kreeg forse kritiek, omdat hij te veel macht naar zich toe had getrokken, en kreeg de bijnaam ‘Ayatollah van Arnhem’.¹⁰¹ Hij wilde alle problemen zelf oplossen zonder controle uit handen te geven. Dit kostte hem zetels, aldus Roelofs.¹⁰²

Ook Arnhem kreeg in de jaren negentig te maken met dalende opkomsten bij verkiezingen. Om inwoners weer te betrekken bij de lokale politiek richtten ontevreden PvdA-raadsleden, onder wie Martin van Meurs en Martin de Graas, de eerste lokale partij op: Stadspartij Arnhem. De Graas behaalde met zijn partij in 1994 2 zetels; Van Meurs was ondertussen vertrokken na onenigheid en had De Groenen opgericht.¹⁰³ De Graas kreeg later ruzie in de Stadspartij-fractie met raadslid Jan Brinker en werd uit de partij gezet; hij ging verder als Leefbaar Arnhem.¹⁰⁴ Eind 1997 kondigde Van Meurs aan te fuseren met Leefbaar Arnhem, maar verkoos daarboven een samenwerking met BurgerForum van Arnold Brouwer. Op de gezamenlijke lijst was geen ruimte voor Leefbaar Arnhem, waardoor de partij in 1998 niet deelnam aan de verkiezingen.¹⁰⁵

---

⁹⁸ Van Meurs, ‘Honderd jaar gemeentebestuur’, 82; Roelofs, *De was buiten hangen*, 87-91.

⁹⁹ Roelofs, *De was buiten hangen*, 95.

¹⁰⁰ Van Meurs, ‘Honderd jaar gemeentebestuur’, 83-85.

¹⁰¹ Bob Roelofs in gesprek met de auteur, 7 mei 2025.

¹⁰² Roelofs, *De was buiten hangen*, 125-128

¹⁰³ Van Meurs, ‘Honderd jaar gemeentebestuur’, 83-87; ‘Stadspartij Arnhem wil subsidie voor Posttheater’, *De Gelderlander* (3 juni 1996); ‘Oprichting nieuwe politieke partij Groenen Arnhem’, *De Gelderlander* (1 juli 1996).

¹⁰⁴ ‘Martin de Graas van fractie Leefbaar Arnhem’, *De Gelderlander* (8 juli 1996).

¹⁰⁵ ‘Alliantie BurgerForum en Groenen in Arnhem’, *De Gelderlander* (21 januari 1998).

Nijmegen: Roomse politiek wordt rood

Net als andere steden begon Nijmegen na de oorlog aan de wederopbouw en groeide snel. Politiek verliep dat minder soepel: oud-burgemeester Petrus van der Velden kreeg veel kritiek vanwege onzuiver gedrag tijdens de oorlog. Uiteindelijk kreeg een noodbestuur de taak het college te herstellen.¹⁰⁶ KVP en PvdA werden de grootste partijen (respectievelijk 27 en 8 zetels) en zouden tientallen jaren stabiele factoren blijven in de Nijmeegse politiek.¹⁰⁷ De tweestrijd tussen katholieken en socialisten bleef in de jaren vijftig duidelijk: bij de verkiezingen van 1953 en 1958 haalde de KVP respectievelijk 24 en 26 zetels; de PvdA 9 en 8.¹⁰⁸ De jaren zestig verliepen electoraal lastiger voor de KVP: ze verloor door de groeiende aandacht voor het individu enkele zetels, aldus Van Kessel. Toch behield ze een absolute meerderheid in de Nijmeegse raad.¹⁰⁹

In de jaren zeventig kampte ook Nijmegen met immigratieproblemen in bepaalde wijken. Bottendaal kende volgens de nota 'Nijmegen, hoofdlijnen van beleid' (1970) een hoge bevolkingsdichtheid, slechte huizen en niet-geïntegreerde arbeiders. De gemeente wilde de wijk uit het slop trekken door daar bedrijven te vestigen, maar dit werd tegengehouden door inwoners. Net als in Rotterdam werd de sanering uit de plannen gehaald en kreeg hulp aan deze groep de voornaamste prioriteit. Ook de Kolpingwijk kende eind jaren zestig eenzelfde ontwikkeling; goedkope huurwoningen trokken 'sociaal zwakke Nijmeegse gezinnen' aan naar de wijk waar eerst Nederlandse protestantse arbeiders woonden, aldus historicus Paul Klep. De criminaliteit steeg en er kwamen meer allochtonen wonen. De multiculturele samenleving, die het college beoogde, liep spaak door sociale afstand tussen de Nijmegenaren in andere wijken en de allochtonen in deze wijk. De niet-geïntegreerde allochtonen raakten hierdoor afgezonderd met groeiend wantrouwen in de lokale politiek tot gevolg.¹¹⁰ De leefbaarheid van deze wijken kwam hiermee in het geding; wat onder voornamelijk autochtone inwoners onrust veroorzaakte. Deze problemen vormden een mogelijke voedingsbodem voor Stadspartij Leefbaar Nijmegen en/of populistische partijen, die autochtone Nijmegenaren tegenover allochtone stadsbewoners afzetten.

---

¹⁰⁶ Van Kessel, 'Bestuur en politiek in de twintigste eeuw', 546-555.

¹⁰⁷ Alle feitelijke informatie over gemeenteraadsuitslagen in Nijmegen en de lokale samenstellingen van het college van burgemeesters en wethouders is afkomstig van Huis van de Nijmeegse Geschiedenis.

¹⁰⁸ Van Kessel, 'Bestuur en politiek in de twintigste eeuw', 560-563.

¹⁰⁹ Ibidem, 563.

¹¹⁰ P.M.M. Klep, 'De economische en sociale geschiedenis van de twintigste eeuw' in J. Brabers red., *Nijmegen: Geschiedenis van de oudste stad van Nederland: Negentiende en Twintigste eeuw (Dl.3)* (Nijmegen 2005) 263-375, aldaar 339-342.

Rond 1970 riepen zowel landelijk als lokaal progressieve partijen op om colleges niet louter te vormen met de grootste partijen, maar op basis van ideologische overeenkomsten. Onderhandelingen tussen de PvdA, PPR en D66 strandden, waarna de PvdA een college vormde met KVP en VVD. Eind jaren zestig fuseerden KVP, ARP en CHU en deden in 1974 mee aan de gemeenteraadsverkiezingen. Eén jaar later werd de lokale CDA-fractie opgericht. Deze samenwerking kreeg in 1974 een klap en zakte naar 15 zetels, terwijl de PvdA 5 zetels won (van 7 naar 12). Tegelijkertijd kwam de links-populistische SP voor het eerst in de raad met 2 zetels. Hoewel de christendemocraten in 1977 bij de Tweede Kamerverkiezingen voor het eerst niet de grootste werden in Nijmegen, wonnen zij een jaar later de gemeenteraadsverkiezingen met 16 zetels. De PvdA bleef op 12 zetels. Voor het eerst sinds de bevrijding zaten de sociaaldemocraten niet in het college (CDA, VVD, D66).¹¹¹

Vier jaar later leverde de PvdA wel twee wethouders in een college met CDA en D66. Echter, CDA en PvdA stonden lijnrecht tegenover elkaar over de bouw van een nieuwe parkeergarage (Zeigelhoff-affaire). Er kwam een compromis, maar het liep uit de hand toen krakers in 1981 de woningen bezetten die voor de bouw moesten worden gesloopt.¹¹² Dit draaide om leefbaarheid (woningen), waarbij het college impopulaire keuzes maakte waartegen inwoners zich keerden. Dit kan hebben bijgedragen aan de opkomst van populistische partijen en/of de Stadspartij Leefbaar Nijmegen.

In 1986 werd de PvdA voor het eerst de grootste in Nijmegen (16 zetels) en leverde burgemeester Ien Dales. Ook andere linkse partijen deden het goed: de SP behaalde 2 zetels en Radikaal Links (fusie CPN, PSP, PPR) 5. Het CDA haalde er 10.¹¹³ Dales werd in 1989 minister (Binnenlandse Zaken, kabinet-Lubbers III) en werd opgevolgd door partijgenoot Ed d'Hondt. Vier jaar later verloor de PvdA 5 zetels, terwijl GroenLinks (voormalig Radikaal Links) er 1 won. De PvdA verloor in (bijna) alle gemeenten. Ook in Nijmegen zou de gevestigde PvdA een cultuur hebben gecreëerd waarin weinig kritiek werd getolereerd en geen aandacht was voor problemen in de samenleving.¹¹⁴ De Stadspartij Leefbaar Nijmegen kon mogelijk op deze onvrede inhaken door zich te verbinden aan ontevreden burgers.

In 1990 kwam er een breder college met CDA, PvdA, GroenLinks en D66. Het kreeg snel te maken met bezuinigen, belastingverhogingen en lagere uitgaven. Bij de verkiezingen van 1994 werd het CDA wederom de grootste partij (9 zetels) en vormde een coalitie met PvdA

---

¹¹¹ Van Kessel, 'Bestuur en politiek in de twintigste eeuw', 566-568.

¹¹² Ibidem, 569-570.

¹¹³ Ibidem, 572-583.

¹¹⁴ Lucardie, Nieboer en Noomen, 'Kroniek 1990', 14-15.

en D66. De SP verdubbelde (van 2 naar 4) en GroenLinks bleef stabiel (6). Het werd een moeizame periode, met als climax een fel debat in 1997. Een bedrijf, gerelateerd aan een gemeentelijk ambtenaar, kwam in opspraak vanwege overtreding van milieuwet- en regelgeving. Hoewel het OM in 1996 niet overging tot strafrechtelijke vervolging, kwam d'Hondt onder vuur te liggen.¹¹⁵ Hij zou het onderzoek niet serieus hebben genomen en betichtte het OM van 'ondeskundigheid' en van smaad en laster ten aanzien van de stad.¹¹⁶ Echter, alle 210 ingediende moties haalden het niet, omdat de coalitiepartijen elkaar vasthielden.¹¹⁷ Ondanks het uitblijven van politieke en juridische gevolgen, had het aanzien van de burgemeester wel schade opgelopen, al zou d'Hondt nog tot en met 2000 burgemeester blijven.

Daarbij kreeg het college te maken met interne spanningen. Wethouder Marja Alofs (cultuur, communicatie en bestuurlijke vernieuwing) stapte in 1996 op, omdat de bezuinigingen niet strookten met haar idealen. Haar man en D66-fractievoorzitter, Ben van Hees, stapte enkele weken later ook op, nadat hij op plaats zeven van de kieslijst voor de verkiezingen van 1998 was geplaatst. Hij keerde uiteindelijk wel terug op D66-kieslijst.¹¹⁸ Zijn opvolger, Sanne Hodzelmans, vertrok al na één jaar vanwege een verhuizing. Deze ontwikkelingen zorgden voor onrust binnen D66, wat het verlies bij de verkiezingen van 1998 kan verklaren.¹¹⁹

Onvrede zorgt voor fundament Leefbaar

De opkomst van de Leefbaar-partijen eind vorige eeuw kan worden verklaard door sociaaleconomische, demografische en politieke factoren sinds de Tweede Wereldoorlog.

Rotterdam kende vanaf de jaren zestig onvrede over woningen (sanering), niet-geïntegreerde arbeidsmigranten en gesloten besluitvorming. Dit vormde de basis voor een lokale protestpartij. Utrecht was stabiel op sociaaleconomisch gebied en zette in op integratie. Politiek was de stad lang stabiel, ondanks enkele politieke wisselingen na 1965. Eind jaren negentig werd de onvrede over de gesloten politiek verwoord met de oprichting van Leefbaar Utrecht. Arnhem was tot 1970 politiek stabiel, maar kende daarna politieke spanningen, zoals botsingen tussen de PvdA en de VVD/het CDA over een parkeergarage en internationale onderwerpen. Inwoners uit Klarendal en Arnhem Zuid voelden zich niet gehoord, wat electorale ruimte creëerde voor lokale partijen. Nijmegen wisselde relatief stabiel van een rooms-

---

¹¹⁵ 'Debat raad Nijmegen over vuilegrondaffaire', *De Gelderlander* (23 januari 1997).

¹¹⁶ Van Kessel, 'Bestuur en politiek in de twintigste eeuw', 578-579.

¹¹⁷ 'Verslag raad Nijmegen ivm vuilegrondaffaire', *De Gelderlander* (30 januari 1997).

¹¹⁸ 'Ben van Hees toch op kandidatenlijst D66 Nijmegen', *De Gelderlander* (31 oktober 1997).

¹¹⁹ Van Kessel, 'Bestuur en politiek in de twintigste eeuw', 581.

katholiek naar een rood stadsbestuur. De stad kende ook probleemwijken (Kolpingwijk en Bottendaal) waar integratieproblemen waren. Daarbij waren er spanningen over de leefbaarheid van de stad (Zeigelhoff- en milieu-affaire), die fundamenteën kunnen zijn geweest voor het ontstaan van Stadspartij Leefbaar Nijmegen.

Samenvattend kenden alle vier de steden hun eigen lokale onvrede over de gevestigde orde die problemen te weinig (h)erkende. Dit vormde een basis voor de opkomst van Leefbaarpartijen.

1998-2002: De Leefbaar-golf verspreidt zich over Nederland

In 1998 deden 27 Leefbaar-partijen mee aan de verkiezingen, waaronder Leefbaar Utrecht, en zij behaalden gemiddeld 10,99% van de stemmen.¹²⁰ Leefbaar Arnhem deed niet mee vanwege een gestrande fusie en in Rotterdam en Nijmegen bestond toen nog geen Leefbaar-partij. In de jaren daarna zou de Leefbaar-golf zich definitief over het land verspreiden, met de winst van Leefbaar Rotterdam in 2002 als hoogtepunt.

Aan het begin van kabinet-Kok II leek er geen vuiltje aan de lucht: de samenwerking tussen PvdA, VVD en D66 werd voortgezet.¹²¹ Het kabinet kreeg echter steeds meer kritiek te verwerken. VVD-leider Frits Bolkestein (1990-1998) had felle kritiek geuit op de multiculturele samenleving. Hij stelde dat de westerse en islamitische normen haaks op elkaar stonden, waardoor de westerse waarden in gevaar kwamen.¹²²

Vanuit de samenleving klonk ook steeds meer kritiek. Zo werd het kabinet een ‘diplomademocratie’ genoemd, omdat het merendeel van de bestuurders hoogopgeleid was en als elitair en afstandelijk werd beschouwd.¹²³ Dit leidde tot onvrede: burgers meenden dat deze bestuurders daardoor de gevolgen van immigratie en problemen in de zorg, het onderwijs en het openbaar vervoer niet begrepen, aldus socioloog Joop Ellemers.¹²⁴

Vanaf het begin van deze eeuw zette Fortuyn zich fel af tegen de gevestigde orde. Met veel media-aandacht en financiële steun voor zijn campagne, verspreidde hij zijn gedachtegoed.¹²⁵ In een interview met *de Volkskrant* uitte Fortuyn felle kritiek op het kabinet-Kok II: de grenzen moesten worden gesloten voor asielzoekers en de islam moest uit de samenleving worden geweerd.¹²⁶ Naar aanleiding van deze uitingen werd hij afgezet als lijsttrekker van Leefbaar Nederland.¹²⁷ Zijn optreden was populistisch, omdat hij zich duidelijk

---

¹²⁰ Van Ostaaijen, ‘Ondertussen in de lokale politiek’ 205.

¹²¹ K. Peters, *Een doodgewoon kabinet. Acht jaar paars 1994-2002* (Amsterdam 2015), 7.

¹²² C. Joppke, ‘Citizenship between De- and Re-Ethnicization’, in Y.M. Bodemann en G. Yurdakul red., *Migration, Citizenship, Ethnos* (New York 2006) 63-91, aldaar 78-79.

¹²³ M. Bovens en A. Wille, *Diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie* (Soest 2011), 9.

¹²⁴ J. Ellemers, ‘Het fenomeen Fortuyn’, in G. Voerman red., *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 2002* (Groningen 2004) 252-266, aldaar 258-262.

¹²⁵ Ibidem, 254.

¹²⁶ F. Poorthuis en H. Wansink, ‘Het gerucht makende interview met Pim Fortuyn van 9 februari 2002: ‘De islam is een achterlijke cultuur’’, *de Volkskrant* (9 februari 2002).

¹²⁷ ‘Fortuyn desnoods zelfstandig de verkiezingen in; Leefbaar Nederland breekt met lijsttrekker; Oprichter Westbroek: nekschot voor partij’, *de Volkskrant* (11 februari 2002).

afzette tegen de gevestigde orde door op te komen voor ‘het volk’ door zorgen over immigratie en islam te onderstrepen.

Ondanks zijn gedwongen vertrek bij Leefbaar Nederland bleef de steun voor Fortuyns campagne groot.¹²⁸ Na de val van kabinet-Kok II, naar aanleiding van het NIOD-rapport over de Nederlandse rol in Srebrenica, was de weg vrij voor Fortuyn.¹²⁹

Rotterdam: Fortuyn zet de Rotterdamse politiek op zijn kop

Bij de verkiezingen van 1998 veranderde het Rotterdamse politieke landschap. De PvdA bleef de grootste met 15 zetels (voorheen 12) en ook de VVD noteerde 3 zetels winst (van 6 naar 9). D66 was de grote verliezer. De partij verloor 4 van de 7 zetels en verdween uit het college. Vier partijen – PvdA, VVD, CDA en GroenLinks – vormden het college met aandacht voor meer werkgelegenheid, armoedebestrijding en zichtbaarheid in de wijken. Volgens van de Poel wilde het college burgerparticipatie en -inspraak bewerkstelligen en zich richten op ‘...het te bereiken resultaat, want dat telde immers voor de burger’.¹³⁰ Uiterst opvallend is dat Leefbaar Rotterdam vier jaar later met een vergelijkbare insteek – opkomen voor de ‘echte belangen’ van ‘het volk’ en nadruk op resultaat – succesvol zou zijn.

De collegevorming verliep rustig. Al in augustus 1998 vertrok Bram Peper na zestien jaar burgemeesterschap. Peper kan met deze lange ambtsperiode worden gezien als de verpersoonlijking van de PvdA-bestuursdominantie. Hij werd namelijk minister (Binnenlandse Zaken, kabinet-Kok II). Peper en interim-burgemeester Hans Simons (PvdA) werden opgevolgd door Ivo Opstelten (VVD). Dat de PvdA veruit de grootste partij in de raad was, maakte de aanstelling van een VVD’er opvallend. Echter, volgens Opstelten was dat geen onderwerp van gesprek geweest.¹³¹

Wethouders Kombrink en Sandra Korthuis (VVD, financiën, volksgezondheid en maatschappelijke dienstverlening) gaven aan dat Opstelten sterk verschilde van Peper: hij was communicatief vaardiger en zorgde voor een prettigere sfeer in het college, met ruimte voor humor en persoonlijkheid. Dit ging niet ten koste van de inhoud: Opstelten vond dat er ‘te veel papier en geschrijf, te weinig uitvoering’ was.¹³² In zijn nieuwjaarsrede van 2000 signaleerde

---

¹²⁸ Ellemers, ‘Het fenomeen Fortuyn’, 258-262.

¹²⁹ H. Reiding, “‘Uiteindelijk word je teruggeworpen op die door jezelf gestelde vraag.’ Srebrenica en de val van het kabinet-Kok II, 16 en 17 april 2002’ in J.W. Brouwer, P. van der Heiden en J. Ramakers red., *Politiek als passie. Twaalf opmerkelijke naoorlogse Kamerdebatten* (Amsterdam 2007) 131-143, aldaar 131.

¹³⁰ Van de Poel, *Bevlogen Bestuurders*, 175 en 201-202.

¹³¹ Ibidem, 208.

¹³² Ibidem, 210-211.

hij de criminaliteits- en werkloosheidsproblemen.¹³³ Daarmee erkende hij de problemen, waardoor Leefbaar Rotterdam deze moeilijk ‘ondergesneeuwd’ kon noemen. Gelijktijdig benadrukte hij hiermee onderwerpen die speelden onder het electoraat waarop Leefbaar zich richtte.

Ondanks de verharde politiek bleef het Rotterdamse college stabiel. Enkele wethouders vertrokken, maar niet vanwege interne spanningen. Herman van den Muijsenberg (VVD, milieu, buitenruimte en verkeer) werd in 2000 burgemeester van Wasseenaar en Hans Simons (haven en economische zaken) vertrok in 2001 na langdurige ziekte.¹³⁴

Nagel, Westbroek en Schnetz wilden in 2001 ook een Leefbaar-partij in Rotterdam oprichten. Kneepkens hernoemde daarom zijn partij tot Stadspartij Leefbaar Rotterdam om van deze stemmentrekker te profiteren. Historicus Ronald Sørensen en makelaar Barry Madlener sloten zich aan.¹³⁵ Toen Nagel Fortuyn als lijsttrekker voordroeg, ontstonden er de eerste interne spanningen: Kneepkens draaide de naamsverandering terug Fortuyns uitspraken over de islam.¹³⁶ Op 3 december 2001 richtte Sørensen zelf Leefbaar Rotterdam op en vroeg Fortuyn alsnog als lijsttrekker. Op 11 februari werd hij officieel gekozen. Kandidaatraadsleden Kok, Bouwhuisen en campagneleider Schnetz stapten op, omdat Fortuyn bij Leefbaar Nederland was afgezet vanwege zijn controversiële visie op de islam en voorstel voor afschaffing van artikel 1 van de Grondwet. Schnetz kon dit niet accepteren mede omdat hij zelf had besloten Fortuyn af te zetten.¹³⁷ De breuk zorgde voor spanningen tussen de landelijke en lokale partij. Fortuyn verweet Leefbaar Nederland Rabella Wiersma-de Faria te dwingen zich lokaal terug te trekken. De eigenaresse van luchtvaartmaatschappij Faravia zou volgens hem moeten kiezen voor Leefbaar Nederland, omdat ze zijn beoogd opvolger als lijsttrekker was. Zelf ontkende ze dit stellig.¹³⁸ Nadat Fred Teeven tot lijsttrekker was gekozen, koos Wiersma-de Faria voor de gemeenteraad en werd ze later wethouder (veiligheid, volksgezondheid en emancipatie).

Met de keuze voor Fortuyn als lijsttrekker in januari 2002 begon een felle, populistische Leefbaar-campagne. Leefbaar Rotterdam wilde de PvdA uit het college werken – een belangrijk doel van Fortuyn. De partij beschuldigde de PvdA van achterkamertjespolitiek en werd verantwoordelijk gehouden voor een gepolariseerde sfeer van haat en nijd in de stad.¹³⁹ Fortuyn

---

¹³³ Van de Poel, *Bevlogen Bestuurders*, 211.

¹³⁴ Ibidem, 212-214.

¹³⁵ Meerhof, *Opstellen*, 182-183.

¹³⁶ Ibidem, 184-187.

¹³⁷ Van Ostaaijen, ‘Ondertussen in de lokale politiek’, 204; ‘Leefbaar Rotterdam houdt lijsttrekker wel’, *de Volkskrant* (11 februari 2002).

¹³⁸ ‘Leefbaar Rotterdam voelt zich vernageld door Nagel’, *de Volkskrant* (19 februari 2002).

¹³⁹ Van Ostaaijen, ‘Ondertussen in de lokale politiek’, 195.

kreeg forse kritiek op zijn uitspraken over veiligheid en immigratie van de VVD en de PvdA. Hij meende dat deze partijen hem enkel aanspraken op zijn taal om inhoudelijke discussies te vermijden. Hij wilde zich juist inzetten voor de ‘stem van het volk’ en pleitte voor vrijheid van meningsuiting. Hij positioneerde zich nadrukkelijk tegenover de gevestigde orde, die hij ‘linkse kerk’ noemde.¹⁴⁰ Dit zijn enkele populistische onderdelen uit zijn campagne. De partij leek in de peilingen af te stevenen op ongeveer 10 zetels.¹⁴¹

Utrecht: Tussentijdse verkiezingen veranderen alles

‘Net als vroeger op school nam de gevestigde orde Henk niet serieus. Om zich vervolgens na de verkiezingen helemaal rot te schrikken, want van niks kwamen we ineens op negen zetels.’¹⁴² Rob Kok, raadslid (1998-2006), omschrijft de verrassing van 4 maart 1998. Leefbaar Utrecht kreeg direct harde kritiek van D66-wethouder Herman Kernkamp, die vond dat de partij de kiezers had ‘bespeeld’ en verweet de partij daarmee van populistische trekken.¹⁴³ Dit is gedeeltelijk waar, omdat zelfs Schnetz nadien aangaf dat de partij (te) grote beloften had gemaakt, wat vooral lijkt op protestpolitiek.¹⁴⁴ Volgens Leefbaar Utrecht lag het succes aan het directe contact met burgers. Raadslid Walther Lenting, later wethouder ruimtelijke ordening en in 2006 lijsttrekker, noemde de campagne daarom ‘on-Hollands’ mede omdat ze niet om de waarheid heen draaiden.¹⁴⁵

In de dagen daarna had Leefbaar Utrecht de leiding in de collegeonderhandelingen. Volgens Wetsbroek stonden andere partijen daar echter niet voor open: ‘Die haatten ons, om het mild te zeggen. (...) De eerste keer dat wij onderhandelden over deelname aan de stadsregering, hebben we twee dagen onderhandeld. (...) Die twee dagen hadden we werkelijk geen enkele concessie gekregen. We hadden namelijk ook bedacht dat er dingen zouden zijn waarover we geen concessie zouden doen, onder ander over een referendum over de toekomst van het stadscentrum.’¹⁴⁶ Leefbaar Utrecht vermoedde zelfs een complot van GroenLinks en de PvdA om hen te dwarsbomen.¹⁴⁷ ‘En dan konden ze in de krant schrijven “Leefbaar Utrecht wil geen

---

¹⁴⁰ J. van Ostaaijen, ‘Local Politics, Populism and Pim Fortuyn in Rotterdam’ in P. Scholten, M. Crul en P. van de Laar red., *Coming to Terms with Superdiversity. The Case of Rotterdam* (Cham 2019) 87-106, aldaar 93-94.

¹⁴¹ Van de Poel, *Bevlogen Bestuurders*, 220-222.

¹⁴² Van Eeden, *Leefbaar Utrecht*, 26.

¹⁴³ ‘Leefbaar Utrecht met stip naar de top’, *Algemeen Dagblad* (5 maart 1998).

¹⁴⁴ Meerhof, *Opstellen*, 138-139.

¹⁴⁵ Van Eeden, *Leefbaar Utrecht*, 26.

¹⁴⁶ Henk Westbroek in gesprek met de auteur, 5 mei 2025.

¹⁴⁷ ‘Leefbaar Utrecht vermoedt één groot complot’, *Leeuwarder Courant* (6 maart 1998).

verantwoordelijkheid nemen.”¹⁴⁸ Volgens Schnetz en Westbroek hadden de andere partijen al lang afspraken gemaakt: ‘Later hoorde ik van Jan van Zanen dat de GroenLinks-wethouder, nadat we van tafel waren gegaan, een papier uit haar koffertje haalde waarop de nieuwe coalitie al stond uitgetekend – inclusief het programmabeleid en de verdeling van de wethouders.’¹⁴⁹ De onderhandelingen strandden uiteindelijk op het referendum, waaraan de PvdA en GroenLinks geen steun wilden geven.¹⁵⁰ Nadien gaf Schnetz daarentegen aan dat hij begreep waarom ze niet meebestuurden: onervaren leden en een klein verkiezingsprogramma met (te) grote beloften.¹⁵¹ Dat programma had populistische tekenen. Schnetz’ genuanceerde reflectie juist niet, omdat hij daadwerkelijk de complexiteit van besturen en belemmeringen voor de uitvoerbaarheid van zijn plannen erkent.

Leefbaar Utrecht ging de oppositie in en voerde opvallend directe politiek. Collega’s van andere fracties werden persoonlijk aangesproken en konden zich niet verschuilen achter hun ambt. ‘Als mensen zich anders gaan gedragen worden de instituties ook anders. (...) Ik maak dus geen onderscheid tussen een institutie en een persoon. (...) Hij is verantwoordelijk voor wat hij doet en wat hij laat en wat hij zegt en wat hij uitvoert. Ik pakte ze dus persoonlijk en daar konden ze helemaal niet tegen.’¹⁵² Onder leiding van Westbroek, ‘het verbale kanon, de meester van de polemie’, gingen de Leefbaar-raadsleden er vaak met een gestrekt been in, aldus Schnetz.¹⁵³ Westbroek: ‘Ik noemde de GroenLinks-voorman een keer “een sukkel”. (...) Hij had namelijk een plan om het openbaar vervoer gratis te maken – iets waar wij ook voor waren. (...) GroenLinks zei toen dat het niet veel geld zou kosten, waarop ik zei dat dit alleen werd gezegd door “rekenkundige sukkels”. (...) Dat was dus heel hard als je dat zei.’¹⁵⁴ Deze directe, persoonlijke stijl is typerend voor Leefbaar-partijen: zij dagen de gevestigde orde uit en deinzen niet terug voor confrontaties. Dit kenmerkt, samen met de karakteriserende politiek van Westbroek met scherpe, persoonlijke taal, de partij als populistisch.

Vanaf 2001 werd de gemeente Utrecht uitgebreid, waardoor in november 2000 vervroegde verkiezingen plaatsvonden. De partij schreef een breder verkiezingsprogramma om niet langer als *one-issuepartij* gezien te worden.¹⁵⁵ Volgens Van den Berg bood dit een beter

---

¹⁴⁸ Henk Westbroek in gesprek met de auteur, 5 mei 2025.

¹⁴⁹ Van Eeden, *Leefbaar Utrecht*, 31; Henk Westbroek in gesprek met de auteur, 5 mei 2025.

¹⁵⁰ ‘De bom barst: Leefbaar Utrecht blijft buiten college’, *de Volkskrant* (19 maart 1998).

¹⁵¹ Meerhof, *Opstellen*, 138-139.

¹⁵² Henk Westbroek in gesprek met de auteur, 5 mei 2025.

¹⁵³ Van Eeden, *Leefbaar Utrecht*, 36.

¹⁵⁴ Henk Westbroek in gesprek met de auteur, 5 mei 2025.

¹⁵⁵ Van Eeden, *Leefbaar Utrecht*, 60-61.

toekomstperspectief dankzij een bredere ideologische basis.¹⁵⁶ In de peilingen stond de partij er slecht voor met 6 zetels verlies. Toch won Leefbaar Utrecht 5 zetels en groeide naar 14.¹⁵⁷

GroenLinks en de SP vielen al snel af voor de collegeonderhandelingen. De verhoudingen met GroenLinks waren sinds de eerdere termijn slecht. Daarnaast boterde het niet tussen Schnetz en de lokale SP-fractie, omdat zij hem voorheen van corruptie hadden beschuldigd. De SP behaalde wederom 3 zetels en wist niet te profiteren van de onvrede onder burgers. Ze verloor ook geen zetel, wat doet vermoeden dat de SP en Leefbaar Utrecht mogelijk een ander electoraat aanspraken. Opvallend, aangezien Giphart Leefbaar Utrecht een ‘linkse protestpartij’ noemde.¹⁵⁸ Mogelijk wist Leefbaar Utrecht met de directe campagne de ontevreden burgers beter te bereiken dan de SP, waardoor Westbroeks partij van deze kiezers kon profiteren.

Leefbaar Utrecht vormde uiteindelijk het college met PvdA, CDA, VVD en Burger en Gemeenschap (B&G).¹⁵⁹ Het college richtte zich op decentralisatie: wijkraden moesten meer inspraak krijgen, omdat zij wisten wat er speelde. Burgers moesten kunnen deelnemen aan de politiek, bijvoorbeeld middels referenda, en de wijken moesten veiliger worden met meer politie en een ‘zerotolerantie beleid’.¹⁶⁰ Referenda om de inspraak te vergroten zijn typisch voor Leefbaar-partijen. Daarbij is dit populistisch, omdat volgens de partijen hiermee de ‘volkswil’ kan worden geuit. Het eerste referendum ging over de toekomst van het stationsgebied.¹⁶¹

Leefbaar Utrecht sprak met de coalitiegenoten af om tussentijds te evalueren of de gedetailleerde doelen, inclusief deadlines, werden gehaald. Schnetz wilde hiermee betrouwbaarheid creëren en een goede samenwerking garanderen.¹⁶² De samenwerking met B&G duurde echter slechts enkele maanden. In september 2001 stapte cultuurwethouder Kees Verhoef op na kritiek van Leefbaar Utrecht op zijn bezuinigingsplannen. Daarna zegde B&G het vertrouwen op en stapte uit het college.¹⁶³ De coalitie behield met 30 van de 45 zetels alsnog een meerderheid.

De drang naar openheid en transparantie had ook een keerzijde. ‘Onze wekelijkse fractievergadering mocht iedereen bijwonen. (...) Want alle partijen stuurden gewoon een vertegenwoordiger, die dan aanschoof. (...) Het was zo dom, echt pure domheid. Toen wij

---

¹⁵⁶ Van den Berg, ‘Van barricade naar bestuur’, 185.

¹⁵⁷ Van Eeden, *Leefbaar Utrecht*, 61-63.

¹⁵⁸ Ibidem, 64-65 en 163.

¹⁵⁹ Ibidem, 65-69.

¹⁶⁰ Collegeprogramma 2001-2006: “Utrecht in Uitvoering”, Leefbaar Utrecht, PvdA, VVD, CDA en B&G, geraadpleegd op 10 juni 2025, 3-7 en 36-37.

¹⁶¹ Van Eeden, *Leefbaar Utrecht*, 67-68 en 91-92.

¹⁶² Ibidem, 98.

¹⁶³ ‘Ruzie met Leefbaar Utrecht. Wethouder Verhoef gaat alsnog weg’, *NRC Handelsblad* (5 september 2001).

wethouders gingen leveren, moesten wethouders ook komen vertellen wat ze uitgespookt hadden, waarom? Maar die kwamen niet meer, want dan lag het meteen bij GroenLinks op tafel. Dus de invloed op onze eigen wethouders nam daardoor af.’¹⁶⁴ De partij moest ook wennen aan het sluiten van compromissen, al kreeg Schnetz dit onder controle, mede dankzij zijn langetermijnvisie, volgens journalist Ton van den Berg.¹⁶⁵ Door de vervroegde verkiezingen van 2000 kreeg Leefbaar Utrecht met een verlengde termijn (2001-2006) extra kansen om zich te bewijzen.

Arnhem: Leefbaar Arnhem komt nog niet van de grond

Arnhem was in 1996 en 2000 de zesde stad van Nederland wat betreft het aandeel allochtone inwoners. Die kwamen vooral uit Turkije, Marokko en Suriname (B-landers). Ook kwam één derde uit zogenaamde A-landen, zoals Duitsland, België, Italië en Nederlands-Indië. Voor deze A-landers werd geen specifiek beleid opgesteld, omdat zij niet als minderheid in de samenleving werden gezien.¹⁶⁶ Daarom is het aannemelijk dat de migratieproblematiek in Arnhem minder groot was dan in Rotterdam, waar meer bewoners tot minderheidsgroepen behoorden.

Bij de verkiezingen in 1998 kwam Zuid Centraal in de raad met 3 zetels. De partij kwam op voor Arnhem-Zuid, waar inwoners zich niet gehoord voelden, en pleitte voor gelijkwaardigheid tussen bewoners en bestuurders bij onder meer besluitvorming.¹⁶⁷ Raadslid Lea Manders beschouwde zichzelf niet als politicus, maar als ‘burger-in-de-politiek’.¹⁶⁸ De partij zag zichzelf als ‘nieuw’, aangezien ze opkwam voor een volgens hen vergeten groep Arnhemmers.¹⁶⁹ Manders’ opmerking is een duidelijke populisme-indicator. De partij was echter niet volledig populistisch, aangezien zij zich middels samenwerking wilde inzetten voor een vereniging tussen Zuid en Noord. Ze koos er niet voor om zich louter tegen de gevestigde partijen af te zetten. Medelijsttrekker Sjoerd Veenstra voorspelde daarom in 1998 al een mogelijke naamsverandering naar Arnhem Centraal (gebeurde in 2016).¹⁷⁰

D66 verloor fors (van 7 naar 2 zetels). Het college werd gevormd door PvdA, VVD, CDA en GroenLinks. Stadspartij Arnhem behaalde 1 zetel. Zuid Centraal stond na de

---

¹⁶⁴ Henk Westbroek in gesprek met de auteur, 5 mei 2025.

¹⁶⁵ Van Eeden, *Leefbaar Utrecht*, 100-101.

¹⁶⁶ Van der Woude, ‘Bevolkingsgroei’, 106-107.

¹⁶⁷ Roelofs, *De was buiten hangen*, 173.

¹⁶⁸ A. Schulte en B. Soetenhorst, ‘Macht aan de burgers!’, *Het Parool* (5 juli 2002).

¹⁶⁹ ‘BOVENOVER ONDERLANGS: Partij Zuid Centraal Arnhem’, *De Gelderlander* (24 januari 1998).

¹⁷⁰ B. Kessels, ‘Interview N. Wiggers van partij Zuid Centraal’, *De Gelderlander* (13 maart 1998).

verkiezingen open voor samenwerking, maar kwam niet in het college.¹⁷¹ Volgens Roelofs stonden collega's van andere fracties niet open voor samenwerking met Zuid Centraal-raadsleden, omdat ze als vreemden werden gezien.¹⁷²

In de laatste jaren van de vorige eeuw raakte Van Meurs alsnog betrokken bij Leefbaar Arnhem en zette de partij in 2000 opnieuw op de kaart. Hij vond dat andere lokale partijen niet voldeden aan de behoeften van de Arnhemmers: 'Iedereen weet dat de Stadspartij in handen is van de prostitutie – exploitanten en Zuid Centraal komt alleen op voor de belangen van zuidelijk Arnhem.'¹⁷³ Deze beschuldigingen zijn bijzonder populistisch. Voor de Stadspartij was dit enigszins gegrond, aangezien de partij ondanks interne ruzies toch een kieslijst samenstelde '...met steun van horeca- en raamprostitutie-exploitanten', aldus Berry Kessels.¹⁷⁴ Van Meurs' uiting over Zuid Centraal is echter onjuist: de partij wilde juist samenwerken om Noord en Zuid (politiek) te verbinden.¹⁷⁵

Vanaf 1999 kreeg Zuid Centraal kritiek van andere partijen. Volgens PvdA-fractievoorzitter Blasweier maakte de partij inwoners van Arnhem-Zuid onnodig bang en toonde ze informatie in haar eigen voordeel. Zowel coalitie- als oppositiepartijen verweten Zuid Centraal populistisch te zijn, mede omdat de partij volgens hen weinig oplossingen aandroeg en louter nadruk legde op het ongenoegen.¹⁷⁶

Zuid Centraal zag dit zelf anders, maar omarmde de term ook. Manders stelde dat dit de partij alleen maar stemmen zou opleveren en vergeleek het met Leefbaar Utrecht: 'De term populistisch dragen we als geuzennaam. Leefbaar Utrecht is door de lokale pers ook gehemeld en werd alleen maar groter. Mijn partij (...) heeft de media ook niet mee. Maar bij de verkiezingen in 2002 zullen we verder groeien.'¹⁷⁷ Die voorspelling zou enkele maanden later uitkomen.

In de periode 2000-2002 werd verwacht dat Leefbaar Arnhem dezelfde kritiek zou krijgen. Van Meurs benadrukte dat de lokale politiek burgers weer moest aanspreken en betrekken. Zijn verkiezingsprogramma richtte zich op lokale problemen met 'een bruisende, veilige en leefbare stad' als doel.¹⁷⁸ Toch uitte de partij vooral de onvrede van Arnhemmers

---

¹⁷¹ 'Uitslag raadsverkiezingen Arnhem: Zuid Centraal', *De Gelderlander* (5 maart 1998).

¹⁷² Roelofs, *De was buiten hangen*, 173.

¹⁷³ 'Oud-PvdA wethouder Martin van Meurs wekt politieke partij Leefbaar Arnhem uit diepe slaap', *De Gelderlander* (24 februari 2000).

¹⁷⁴ B. Kessels, 'Raadsdebutanten Arnhem vertellen hun ervaringen', *De Gelderlander* (2 september 1998).

¹⁷⁵ Kessels, 'Interview N. Wiggers van partij Zuid Centraal'; Bob Roelofs in gesprek met de auteur, 7 mei 2025.

¹⁷⁶ 'Arnhemse PvdA boos over 'populisme' van Zuid Centraal', *De Gelderlander* (7 maart 2000).

¹⁷⁷ Schulte en Soetenhorst, 'Macht aan de burgers!'.

¹⁷⁸ 'Oud-PvdA wethouder Martin van Meurs wekt politieke partij Leefbaar Arnhem uit diepe slaap', *De Gelderlander*.

zonder concrete oplossingen, wat een populistisch kenmerk is. Toch waren er duidelijke voortekenen van een aanstaande verschuiving in de Arnhemse politiek.

Nijmegen: Onderlinge spanning staat het functioneren in de weg

In 1998 stemde Nijmegen overwegend links. PvdA, GroenLinks en SP wonnen gezamenlijk 3 zetels (van 19 naar 22). CDA en D66 verloren respectievelijk 5 en 3 zetels en kwamen uit op 7 en 2. Het verlies van D66 hield verband met de interne onrust door vele wisselingen. GroenLinks won 2 zetels (8) en werd samen met de PvdA de grootste partij. Samen met het CDA gingen ze het college in.

Door het zetelverlies van D66 raakte Ben van Hees zijn plek kwijt: hij vertrok uit de lokale politiek. In 1998 wilde hij terugkeren met een lokale partij, uit onvrede over belangenverstrengeling en geruzie in de gemeenteraad. Hij wilde Nijmeegse problemen oplossen met helder en transparant beleid.¹⁷⁹

Van der Meer was Van Hees in januari 2002 voor door de naam Stadspartij Leefbaar Nijmegen vast te leggen als nieuwe naam voor De Groenen.¹⁸⁰ Hij wilde zo profiteren van het succes van andere Leefbaar-partijen.¹⁸¹ ‘We hadden steeds last van de naamsverwarring met GroenLinks. (...) Het begrip leefbaarheid was nog niet echt ingevuld en ik dacht dat dit ook ‘groen’ kon worden ingevuld. Voor mij stond leefbaarheid voor groen, sociaal en veilig. (...) Na een gesprek met Jan Nagel van Leefbaar Hilversum dacht ik dat het wel op deze manier kon gaan werken. En zo geschiedde: we vormden ons om tot SLN.’¹⁸² Van der Meers duiding van leefbaarheid was begrijpelijk: in de jaren zestig en zeventig draaide het begrip vooral om verstedelijking, milieu en de instandhouding van groen in de stad.¹⁸³

De landelijke afdeling van De Groenen, destijds met 1 zetel in de Eerste Kamer, uitte kritiek op de naamsverandering. Secretaris Ben Kal stelde dat in de algemene ledenvergadering van december 1998 was afgesproken de partij te ‘handhaven’.¹⁸⁴

Van der Meer haalde Bea van Zijll de Jong-Lodenstein, afkomstig van Dorpsbelang Hees, over om het ‘radicale imago van geitenwollensokkenrockers’ te veranderen.¹⁸⁵ Zij beweert dat zij degene was die ‘Stadspartij’ in de naam had gekregen: ‘Jan van der Meer had

---

¹⁷⁹ ‘DISCUSSIE: Ben van Hees over gemeentebestuur Nijmegen’, *De Gelderlander* (21 december 1998).

¹⁸⁰ Van der Meer, *Enkeltje Nijmegen*, 6.

¹⁸¹ Van Kessel, ‘Bestuur en politiek in de twintigste eeuw’, 581.

¹⁸² E-mail Jan van der Meer, 12 april 2025.

¹⁸³ Kaal, ‘A conceptual history of livability’, 533-540.

¹⁸⁴ ‘De Groenen hekelte afsplitsing Nijmeegse afdeling’, *De Gelderlander* (2 februari 1999).

¹⁸⁵ Van der Meer, *Enkeltje Nijmegen*, 22-23.

connecties met verschillende lokale Leefbaar-partijen, o.a. Utrecht en Hilversum, en wilde de naam Leefbaar Nijmegen. Ik had niets met de Leefbaar-partijen en kreeg het voor de verkiezingen van 2002 voor elkaar dat het de partij Stadspartij Leefbaar Nijmegen werd.’¹⁸⁶

Spanningen tussen haar en Van der Meer liepen hoog op. In januari 2000 ontstond de eerste discussie over ledenwerving. Van der Meer schreef op 1 mei in zijn dagboek dat Van Zijll de Jong-Lodenstein de inhoudelijke discussie vermeed door zich op procedures te richten. Twee maanden later ontstond onenigheid over een werkbezoek aan Masaya, waarmee Nijmegen destijds een stedenband had. Van der Meer vond het te duur, maar kreeg als antwoord dat het tegenhouden van de reis niet zonder gevolgen zou zijn. Van der Meer wilde de hevige discussies intern houden, omdat een breuk in de fractie electorale malaise zou veroorzaken.¹⁸⁷

Van der Meer twijfelde ook steeds meer aan Leefbaar Nederland. Hij vond dat de lokale partijen te weinig inhoud deelden en overwoog de samenwerking stop te zetten vanwege het ontbreken van een duidelijke Leefbaar-lijn.¹⁸⁸

In september 2000 dreigde een breuk toen Van Zijll de Jong-Lodenstein namens de fractie in de vertrouwenscommissie wilde plaatsnemen in plaats van fractievoorzitter Van der Meer. Hij dreigde op te stappen als zij zou worden gekozen. Drie weken later koos zij eieren voor haar geld en steunde zijn lidmaatschap van de vertrouwenscommissie, aldus Van der Meer.¹⁸⁹

De interne crisis bracht de partij op een splitsing. Van der Meer stuurde in november 2000 een mail naar de leden dat het zo niet verder kon vanwege de spanningen met Van Zijll de Jong-Lodenstein en andere interne conflicten. Hij behandelde drie scenario’s: doorgaan als partij, wat hij onrealistisch vond; aansluiten bij GroenLinks; of zich als individu aan GroenLinks verbinden. Van Zijll de Jong-Lodenstein probeerde dit te voorkomen en riep in een openbare mail op om samen verder te gaan.¹⁹⁰ In januari 2001 kreeg Van der Meer toestemming zich aan te sluiten bij de lokale GroenLinks-fractie, waarna Van Zijll de Jong-Lodenstein alleen doorging. Van Zijll de Jong-Lodenstein: ‘Ik wilde toen de verkiezingen van 2002 ingaan onder de naam Stadspartij Nijmegen, maar de tijd om dat nog voor de verkiezingen te veranderen ontbrak. De naamsverandering is daarop tijdens de volgende raadsperiode waarin ik fractievoorzitter was, veranderd in Stadspartij Nijmegen.’¹⁹¹ Interne spanningen bleven: in

---

¹⁸⁶ E-mail Bea van Zijll de Jong-Lodenstein, 16 maart 2025.

¹⁸⁷ Van der Meer, *Enkeltje Nijmegen*, 25, 57 en 73.

¹⁸⁸ Ibidem, 47 en 53.

¹⁸⁹ Ibidem, 106 en 114.

¹⁹⁰ Ibidem, 134-140.

¹⁹¹ E-mail Bea van Zijll de Jong-Lodenstein, 16 maart 2025.

oktober 2001 stapte lid Toine van Bergen op, omdat hij vond dat de lokale partij zich onvoldoende distantieerde van de ‘extreemrechtse denkbeelden’ van Pim Fortuyn, aldus Van Kessel.¹⁹²

De spanningen tussen Van der Meer en Van Zijll de Jong-Lodenstein waren zowel inhoudelijk als persoonlijk: ‘Ze was eigenlijk best wel rechts op verschillende thema’s. Verder was ze iemand die vooral oppositie voerde op basis van details in stukken. Ik was optimistischer van aard en richtte mij op nieuwe ideeën en voorstellen. Ik kon nog leven met het onderscheid tussen het ‘ministerie van afbraak’ (Bea) en ‘ministerie van opbouw’ (Jan), maar op een gegeven moment was ik daar klaar mee.’¹⁹³ Van der Meer vond dat ze vooral discussies blokkeerde, terwijl hij oplossingen wilde aandragen.¹⁹⁴ Achteraf lijkt er geen stabiele ideologische basis te zijn geweest, waardoor de partij geen vast electoraat kon opbouwen. Op basis van Van der Meers ervaringen lijkt Van Zijll de Jong-Lodenstein populistische trekken te hebben gehad, doordat ze vooral kritiek leverde op de gang van zaken en de oplossingen van de niet-populistische Van der Meer tegenwerkte.

In 2001 richtte Ben van Hees de partij Nijmegen Nu op, met aandacht voor huisvesting en leefbaarheid. Jutta Chorus van het *NRC Handelsblad* noemt hem zelfs in één adem met de Leefbaarheidsgolf en ziet zijn lokale afsplitsing als een verkapte Leefbaar-partij.¹⁹⁵ Van Hees kan als populist worden gezien, omdat hij zich afzette tegen de gevestigde partijen en opkwam voor ‘het volk’ in de ‘Nijmeegse buurten en wijken’.¹⁹⁶ Tegelijkertijd was hij afkomstig van een bestuurspartij, dus kan verwacht worden dat hij een inhoudelijke basis had om oplossingen aan te dragen.

Het begin van een succesvolle periode

In deze periode verspreidde de Leefbaar-golf zich over Nederland. Deze partijen grepen lokale onvrede over migratie, politieke geslotenheid en veiligheid aan om electorale successen te boeken.

In Rotterdam waren er al zorgen over onder meer veiligheid. Het college onder leiding van Ivo Opstelten erkende dit en probeerde het op te lossen. Echter, met de oprichting van Leefbaar Rotterdam, waar Fortuyn zich later aan verbond, werd hieraan een populistische

---

¹⁹² Van Kessel, ‘Bestuur en politiek in de twintigste eeuw’, 582.

¹⁹³ E-mail Jan van der Meer, 12 april 2025.

¹⁹⁴ Van der Meer, *Enkelte Nijmegen*, 57

¹⁹⁵ J. Chorus, ‘De ‘verleefbarisering’ van de politiek’, *NRC Handelsblad* (17 mei 2001).

¹⁹⁶ Van Kessel, ‘Bestuur en politiek in de twintigste eeuw’, 582.

campagne verbonden. Fortuyn kon met zijn harde taal en scherpe kritieken op de gevestigde orde al rekenen op steun. De vraag was alleen nog hoe groot deze zou gaan worden. In Utrecht hadden Westbroek en Schnetz al de eerste successen geboekt door in 1998 met 9 zetels te verrassen. De politieke stijl, gekenmerkt door harde taal en persoonlijke aanvallen, leverde electorale steun op, maar ook kritiek van andere partijen. Waar de partij eerst genoeg moest nemen met een oppositierol, kwam ze na de verkiezingen van 2000 als grootste partij in het college. Hoewel de drang naar transparantie leidde tot interne onwennigheden en de partij moest wennen aan samenwerking, werd door Schnetz vertrouwen gewonnen bij coalitiegenoten. Hoewel B&G het college vroegtijdig verliet bleef de samenwerking stabiel. In Arnhem leek het migratieprobleem door het aandeel A-landers minder groot te zijn dan in andere steden. De lokale onvrede werd vanaf 1998 verwoord door Zuid Centraal. Ondanks populistische kenmerken, wilde de partij samenwerken om Noord en Zuid met elkaar te verbinden. De ervaren Van Meurs bekritiseerde tegelijkertijd met Leefbaar Arnhem de gevestigde orde en Zuid Centraal. De stad kende al meerdere lokale partijen, wat aantoont dat verschillende politici voor dezelfde belangen probeerden op te komen. In Nijmegen verliep de oprichting en samenwerking binnen de Leefbaar-partij meteen al moeizaam. Intern waren er spanningen, zowel inhoudelijk als persoonlijk, en kreeg de partij concurrentie van Nijmegen Nu.

De Leefbaar-partijen hadden nu al afwisselende successen. Waar in Rotterdam en Utrecht al duidelijk electorale steun was voor Leefbaar, verliep de samenwerking in Nijmegen bijzonder lastig. In Arnhem was het nog de vraag of Van Meurs genoeg kiezers voor zich kon winnen. Toch laat dit zien dat de gevestigde orde gevoelig was voor lokale, populistische politiek.

2002-2006: De florissante jaren die verschillend eindigen

In 2002 bereikte de Leefbaar-inbreng een hoogtepunt: 84 partijen namen deel en haalden gemiddeld 15,26% van de stemmen.¹⁹⁷ In Utrecht waren geen verkiezingen, waardoor Westbroeks partij zich langer kon bewijzen binnen het college. Van Meurs probeerde Leefbaar Arnhem in de raad te krijgen en ook in Nijmegen maakte de Stadspartij Leefbaar Nijmegen haar intrede. In Rotterdam verraste Leefbaar door de grootste te worden.

In deze periode kende Nederland twee kabinetten: Balkenende I (CDA, VVD, LPF) en II (CDA, VVD, D66). De LPF kwam in 2002 met 26 zetels in de Tweede Kamer, maar bleek chaotisch. Na de moord op Fortuyn ontstonden interne spanningen, omdat niemand de fractie bijeen kon houden. Dit leidde tot de val van Balkenende I. Volgens Voerman zou de LPF ook zonder Fortuyns overlijden het zwaar hebben gehad, vanwege (te) grote ideologische verschillen.¹⁹⁸ In deze periode kreeg het populisme het zwaar: LPF verloor in 2003 8 zetels en Leefbaar Nederland verdween uit de Kamer. Tegelijkertijd stabiliseerden bestuurspartijen, zoals CDA, VVD en PvdA. Ze namen Fortuyns visie (gedeeltelijk) over in hun eigen verkiezingsprogramma's. Waar het Bolkestein in de jaren negentig niet lukte om de VVD-standpunten bij te sturen, besloot de partij nu wél om een conservatievere, rechtse richting te kiezen.¹⁹⁹ In dit hoofdstuk zal per stad worden gekeken naar de Leefbaar-ontwikkelingen.

Rotterdam: Wantrouwen maakt ruimte voor vertrouwen

Voor het eerst in een halve eeuw won de PvdA de Rotterdamse gemeenteraadsverkiezingen in 2002 niet en verloor 4 zetels (van 15 naar 11). Nieuwkomer Leefbaar Rotterdam behaalde 17 zetels.²⁰⁰ De partij zette in op directe inspraak, meer vrijheid en veiligheid, bestuurlijke transparantie en gericht beleid. Over immigranten was de partij duidelijk: verplichte integratie en Nederlands als basistaal op scholen.²⁰¹

Volgens Van der Poel was de aandacht van Leefbaar Rotterdam voor gebreken van decennialang PvdA-beleid, zoals verminderde veiligheid, de voornaamste reden voor het

---

¹⁹⁷ Van Ostaaijen, 'Ondertussen in de lokale politiek', 205.

¹⁹⁸ G. Voerman, 'Met mij de zondvloed. Opkomst en ondergang van politicus Pim Fortuyn', *NRC Handelsblad* (29 november 2002).

¹⁹⁹ M. Oudenampsen, *The conservative embrace of progressive values. On the intellectual origins of the swing to the right in Dutch politics* (Proefschrift, Tilburg University, Tilburg 2018), 77, 113-114 en 159-160.

²⁰⁰ Van de Poel, *Bevlogen Bestuurders*, 231.

²⁰¹ Verkiezingsprogramma 2002: Leidraad voor een Leefbaar Rotterdam 2002-2006, Leefbaar Rotterdam, geraadpleegd op 15 mei 2025, 1-4.

succes.²⁰² Onderzoekers Erik Snel, Margrietha 't Hart en Arjen Leerkes van de Erasmus Universiteit trokken dit beeld in twijfel. Zij stelden dat de subjectieve veiligheid (gevoel) inderdaad in sommige wijken afnam. De objectieve veiligheid (cijfers) nam daarentegen al jaren toe.²⁰³ Dit is populistisch, omdat feitelijk niet-onderbouwde protestpolitiek inspeelde op gevoelens van inwoners. Daarmee zetten ze zich doelbewust af tegen de gevestigde orde, wat kenmerkend is voor populisme.

Kombrink stak nadien de hand in eigen boezem, maar leverde ook kritiek op Leefbaar Rotterdam. Hij had onderschat 'dat de onderstroom (...) zo sterk was en antibuitenlander en anti-islam.' Hij stelde dat Fortuyn dit gevoel had bespeeld, terwijl het college het met 'inzet op integratiebeleid' wilde oplossen. Hij reflecteerde dat het college deze zorgen eerder had moeten erkennen.²⁰⁴

De mogelijke links-populistische concurrent SP verloor in 2002 maar liefst 3 van de 4 zetels. De SP en Leefbaar Rotterdam deelden veel standpunten: meer politie op straat, meer aandacht voor de uitvoering van beleid met minder bureaucratie en goedkoper openbaar vervoer. Leefbaar sprak zich echter fel uit over migratie, waar de SP zich juist wilde inzetten voor een multiculturele samenleving.²⁰⁵ Ondanks de weerlegging van Snel, 't Hart en Leerkes over de grote veiligheidsproblemen, bleek de Rotterdamse kiezer gevoeliger voor het verhaal van Leefbaar Rotterdam.

Voor de verkiezingen stonden de meeste partijen open voor Leefbaar Rotterdam, afgezien van D66, dat samenwerking bij voorbaat uitsloot.²⁰⁶ Kort na de verkiezingen noemde de VVD Fortuyns opvattingen 'onmenselijk' en sloot samenwerking uit.²⁰⁷ Samen met de PvdA vond de VVD dat Leefbaar Rotterdam haat zaaide.²⁰⁸ Ook het CDA wilde niet samenwerken vanwege de verantwoordelijkheid van Leefbaar voor onrust in de stad en het ontbreken van duidelijke oplossingen.²⁰⁹ Fortuyn beschuldigde de partijen daarom van uitsluiting.²¹⁰

---

²⁰² Van de Poel, *Bevlogen Bestuurders*, 231-232.

²⁰³ E. Snel, M. 't Hart en A. Leerkes, "Mind the gap": Veiligheid en veiligheidsbeleving in Rotterdam (Erasmus Universiteit, Rotterdam 2015), 6-7.

²⁰⁴ Van de Poel, *Bevlogen Bestuurders*, 222.

²⁰⁵ Verkiezingsprogramma 2002: Kies de eerste weg links. De sociale wederopbouw van Rotterdam SP Rotterdam, geraadpleegd op 11 juni 2025; Verkiezingsprogramma 2002: Leidraad voor een Leefbaar Rotterdam 2002-2006.

²⁰⁶ 'Partijen zien niets in boycot Fortuyn; Alleen D66 sluit samenwerking uit', *Dagblad van het Noorden* (1 maart 2002).

²⁰⁷ Van Ostaaijen, 'Ondertussen in de lokale politiek', 195-196; J. Booister, *Clash aan de Coolsingel, de wegberidders van Pim Fortuyn* (Amersfoort 2009), 107.

²⁰⁸ "Fortuyn zaait haat in de stad"; PvdA en VVD openen de aanval op lijsttrekker Leefbaar Rotterdam', *Rotterdams Dagblad* (16 februari 2002); 'Blokkade voor partij Fortuyn; PvdA en CDA niet in college met Leefbaar Rotterdam', *Algemeen Dagblad* (26 februari 2002).

²⁰⁹ Van Ostaaijen, 'Ondertussen in de lokale politiek', 195-196.

²¹⁰ 'Fortuyn: Leefbaar Rotterdam wordt geboycot', *Algemeen Dagblad* (11 maart 2002).

Marco Pastors, van april 2002 tot november 2005 wethouder fysieke infrastructuur en betrokken bij de collegevorming, bevestigt deze gespannen verhoudingen: ‘... die andere partijen waren heel sceptisch. Zij vonden dat de bevolking was misleid en dat mensen op iets vreselijks hadden gestemd. (...) Zij waren wel goed voor de inwoners en wij zouden dat niet zijn.’ Met de PvdA wilde Leefbaar Rotterdam niet in gesprek: ‘Die hadden 75 of 80 jaar de stad bestuurd en (...) moesten maar even op het strafbankje zitten en goed nadenken over wat ze verkeerd hadden gedaan.’ De VVD en het CDA stonden toch open voor een gesprek. ‘Toen hebben we vertrouwen gewonnen en onderwerpen besproken waar zij veel aan hechtten. (...) En dat hebben we toen toegezegd en zo konden we een coalitie vormen.’²¹¹ Leefbaar stemde in met de afschaffing van de erfpacht (VVD) en het behoud van het armoedebeleid (CDA). Dit weerspiegelt een landelijke ontwikkeling: CDA en VVD slaagden erin rechts-populistische standpunten te combineren met hun centrumrechtse visie in een coalitie.²¹²

Volgens Pastors gaf Leefbaar Rotterdam bewust de meerderheid in het college op – drie wethouders van Leefbaar, twee van de VVD en twee van het CDA – om vertrouwen te winnen bij de coalitiepartners. Zo konden VVD en CDA plannen wegstemmen als ‘ze iets echt heel moeilijk zouden vinden’.²¹³ Fortuyn wilde hiermee de formatie versnellen om de kans op regeren te benutten.²¹⁴ Deze zet is niet populistisch: Leefbaar zocht oplossingen om samen te werken met gevestigde partijen. Dit toont dat populistische partijen, ondanks hun harde taal, soms compromissen sluiten om te kunnen besturen. Na de formatie richtte Fortuyn zich op de landelijke politiek en werd Sørensen fractievoorzitter.

Hoewel Marco Pastors de samenwerking binnen het college ‘buitengewoon goed’ noemde, kende het college enkele tegenslagen.²¹⁵ De moord op Fortuyn op 6 mei 2002 sloeg in als een bom, maar bracht het college dichter bij elkaar, aldus Hulman.²¹⁶ Er kwamen enkele wisselingen. Wethouder Wiersma-de Faria boekte eerst nog succes met haar veiligheidsbeleid voor het Centraal Station. Pastors: ‘We gaven onszelf daar zes maanden voor. Dat vonden we behoorlijk spannend, maar we hadden het binnen zes weken veilig.’²¹⁷ In april 2004 stapte Wiersma-de Faria op nadat haar fractie toch het vertrouwen had opgezegd, vanwege het uitblijven van verdere resultaten en het moeizame contact met haar ambtenaren.²¹⁸ Deze

---

²¹¹ Marco Pastors in gesprek met de auteur, 13 mei 2025.

²¹² S. Otjes, ‘The Fortuyn Effect revisited: How did the LPF affect the Dutch parliamentary party system?’, *Acta Politica* 46:4 (2011) 400-424, aldaar 406-409.

²¹³ Marco Pastors in gesprek met de auteur, 13 mei 2025.

²¹⁴ Van de Poel, *Bevlogen Bestuurders*, 238.

²¹⁵ Marco Pastors in gesprek met de auteur, 13 mei 2025.

²¹⁶ Van de Poel, *Bevlogen Bestuurders*, 248.

²¹⁷ Marco Pastors in gesprek met de auteur, 13 mei 2025.

²¹⁸ Van de Poel, *Bevlogen Bestuurders*, 251-253.

partijkeuze is niet populistisch: de partij nam verantwoordelijkheid en trad op toen resultaten uitbleven. Ze verkoos verantwoording boven het negeren van kritiek. Haar opvolger was Marianne van den Anker, afkomstig uit de politiewereld.²¹⁹ Ze was inhoudelijk kritischer en sloot de Keileweg, een gebied dat bekend stond om criminaliteit en prostitutie. Daarbij zorgde ze voor concreet beleid om islamitische vrouwen meer vrijheden te geven. In augustus 2004 was er een tweede wisseling. CDA-wethouder van sociale zaken Sjaak van der Tak vertrok en werd burgemeester van Westland. Partijgenoot Leonard Geluk volgde hem op en zette dezelfde lijn door.²²⁰

In oktober 2005 ontstonden de grootste spanningen. Pastors sprak zich fel uit over de islam en ‘de verkleuring van de stad, het níét functioneren van mensen die hiernaartoe gekomen zijn en misbruik maken van voorzieningen, de onveiligheid...’²²¹ Hij kreeg voor deze onderwerpen een spreekverbod van de raad, maar meende ‘dat ik me daar niet zoveel van aan hoefde te trekken.’²²² Geluk kon deze uitspraken niet meer verkopen aan zijn fractie, die daardoor de GroenLinks-motie van wantrouwen steunde.²²³ De hoofrolspelers kijken achteraf tevreden terug: Hulman stelde dat het college haar doel had bereikt en Opstelten meende dat ‘dingen véerder gebracht’ waren.²²⁴

Utrecht: Wegvallen van Westbroek wordt de succesvolle partij fataal

In 2002 waren er in Utrecht geen verkiezingen; de partij zat in de coalitie, terwijl in andere steden Leefbaar-partijen opkwamen. Samenwerking was er niet, aldus Westbroek: ‘...waardoor lokale politici hun partij ook gingen noemen naar Leefbaar. Het was een stemmentrekker. (...) Maar er was geen centrale organisatie (...). Om de simpele reden dat er geen Leefbaar-gedachte was. Leefbaar Hilversum was een rechtser partij dan Leefbaar Utrecht. (...) Wij maakten ons druk over de *junks* en het Utrecht Centrum Project.’²²⁵ Guus Valk (*NRC Handelsblad*) concludeerde twee jaar eerder al dat andere lokale partijen meeliften met het succes van Leefbaar Utrecht, maar dat een duidelijke lijn vanuit Leefbaar Nederland ontbrak.²²⁶ Jan van der Meer en Bob Roelofs beamen dit.²²⁷ Dit toont aan dat een gezamenlijke ideologische basis

---

²¹⁹ ‘In de rij voor een kusje’, *De Telegraaf* (2 april 2004).

²²⁰ Van der Poel, *Bevlogen Bestuurders*, 251-256.

²²¹ Ibidem, 258.

²²² Marco Pastors in gesprek met de auteur, 13 mei 2025.

²²³ Ibidem.

²²⁴ Van de Poel, *Bevlogen Bestuurders*, 261-262.

²²⁵ Henk Westbroek in gesprek met de auteur, 5 mei 2025.

²²⁶ ‘Partijtjes liften mee met Leefbaar Nederland’, *NRC Handelsblad* (2 februari 2000).

²²⁷ Van der Meer, *Enkeltje Nijmegen*, 53; Bob Roelofs in gesprek met de auteur, 7 mei 2025.

ontbrak en Leefbaar enkel dienst deed als herkenbare naam die door lokale partijen werd gebruikt.

In mei 2002 kwam de carrière van Westbroek als partijvoorman abrupt ten einde. Na de moord op Fortuyn werden hij en zijn gezin meermaals bedreigd. Westbroek had vanwege verminderde motivatie al aangegeven de termijn niet te willen afmaken. De moord op Fortuyn en de daaropvolgende intimidaties waren voor hem beslissend: op 3 juni 2002 stapte hij op uit de raad. Achter de schermen bleef hij wel actief bij Leefbaar Utrecht.²²⁸

Intern kreeg de partij het in die periode moeilijk. Wethouders Yet van den Bergh (verkeer en milieu) en Walther Lenting (stationsgebied) moesten compromissen sluiten en verantwoordelijkheid nemen, wat botste met de oppositiepolitiek van Westbroek.²²⁹ ‘Dan kreeg je een verkeersvoorstel van onze eigen wethouder Yet van den Bergh dat we niet zagen aankomen. Ik eiste dat we tegen zouden stemmen, waardoor zij heel boos was.’ Intern zorgde dit voor kritiek op Westbroek. ‘Het akkefietje (...) leidde tot kritiek van partijgenoten. We moesten als bestuurderspartij meer fatsoen hebben.’ Ook probeerde een raadslid de partijvoorzitter (Schnetz) te vervangen door iemand van buitenaf. Westbroek: ‘Dat was eigenlijk een coupe. (...) Onderhuids speelden er dus allemaal fricties, maar openlijk hebben we dat nooit uitgespeeld.’ Met deze interne spanningen kwam ook de partijdiscipline onder druk te staan. Er was een lid dat uiteindelijk een motie van wantrouwen tegen Jan van Zanen, wethouder van onder andere het Utrecht Centrum Project, ingediend door Leefbaar Utrecht, liet sneuvelen. ‘Dat was tegen alle afspraken in – we hadden van tevoren natuurlijk overlegd. (...) Hierdoor kon Jan van Zanen blijven zitten. (...) De partijdiscipline bij ons was dus soms ver te zoeken.’ Ook nam het vertrouwen tussen Westbroek en Schnetz af nadat de laatste in stilte lid was geworden van de PvdA. Dit ging gepaard met interne discussies over een fusie met die partij.²³⁰ Dit toont aan dat er intern geen eenduidige visie voor de lange termijn was, ondanks dat de partij naar buiten eenheid uitstraalde.

Terugkijkende op het verminderde succes van Leefbaar Utrecht lijkt er een duidelijke verklaring: Westbroeks vertrek. Verhoef noemt dit ook als voornaamste reden, omdat hiermee een steunpilaar van de partij wegging.²³¹ Westbroek bevestigt dit zelf: ‘Ik wil niet lullig doen, maar dat lag aan mij. Ik hield ermee op. Ik droeg die partij, ik was eerste woordvoerder, ik was

---

²²⁸ Van Eeden, *Leefbaar Utrecht*, 173-175; G. Valk, ‘Henk Westbroek verlaat de politiek’, *NRC Handelsblad* (4 juni 2002).

²²⁹ Van Eeden, *Leefbaar Utrecht*, 114.

²³⁰ Henk Westbroek in gesprek met de auteur, 5 mei 2025.

²³¹ Van Eeden, *Leefbaar Utrecht*, 179.

de bekendste.²³² In december 2003 probeerde Broos Schnetz hem nog over te halen om als partijleider terug te keren. Westbroeks besluit stond echter vast.²³³

Dat het wegvallen van Westbroek als charismatisch partijleider leidde tot electorale afname, kan wijzen op het populistische karakter van de partij. Westbroek neemt zelf vooral afstand van de term: ‘Populisme is natuurlijk een analytisch begrip voor mensen die te dom zijn of te lui zijn om werkelijk de politiek te analyseren. Je noemt iets populisme omdat je het slecht vindt. (...) Het begrip is heel leeg. (...) Maar als met populisme bedoeld wordt dat men de noden van de minderbedeelden in de samenleving ter harte neemt, dan ben ik populist. Maar zo wordt het vaak niet bedoeld, meer als een afzetwoord.’²³⁴ Uit dit onderzoek blijkt dat het populismegehalte van Leefbaar Utrecht tweeledig is. Enerzijds kwam de partij op door kritiek op de gevestigde orde en de polarisatie tussen de ‘gewone burgers’ en de ‘corrupte elite’, met Westbroek als charismatisch leider. Dat zijn duidelijke kenmerken van het populisme. Anderzijds breidde de partij het verkiezingsprogramma uit om niet langer te worden bestempeld als *one-issuepartij*. Met concrete voorstellen voor onder meer het openbaar vervoer, het stadscentrum en politieke burgerparticipatie probeerde de partij zich ideologisch te verdiepen en te distantiëren van het populistische etiket.²³⁵

Arnhem: Van Meurs is niet in staat om te verbinden met de stad

‘Dat zij [Leefbaar Arnhem red.] in 2002 met vier zetels binnen kwamen in de gemeenteraad (...), daar was ik wel doodziek van. (...) Zij kwamen in de raad (...) puur vanwege de naam ‘Leefbaar’. (...) Dat (...) vond ik heel erg schrikken.’²³⁶ Roelofs beschrijft de prestatie van lokale partijen: samen met Zuid Centraal (5) en de Stadspartij Arnhem (1) behaalden ze 10 van de 39 zetels. Zuid Centraal kwam als grootste lokale partij in het college, samen met de PvdA, VVD, CDA en GroenLinks.

‘De Leefbaar Arnhem-raadsleden zochten destijds vooral de steun van Vitesse-supporters door ook alleen al bij een Vitesse-debat in Vitesse-shirts te komen. (...) Ze hadden daarnaast gratis openbaar vervoer als belangrijk punt. (...) Voor de rest heb ik eigenlijk nooit

---

²³² Henk Westbroek in gesprek met de auteur, 5 mei 2025.

²³³ D. Derksen en M. van Lieshout, ‘Dan blazen we het college toch op?’ Van Protestpartij tot dé macht in de stad. Leefbaar Utrecht is halverwege de rit. Met een voldragen plan voor het stationsgebied...’, *de Volkskrant* (27 december 2003).

²³⁴ Henk Westbroek in gesprek met de auteur, 5 mei 2025.

²³⁵ F. Renout, ‘Leefbaar Utrecht is geen puber meer’, *Algemeen Dagblad* (8 november 2000).

²³⁶ Roelofs, *Parels en Proefballonnen*, 88-89.

één duidelijke lijn gezien. Ze hadden geen achterban.²³⁷ Met voornamelijk gratis openbaar vervoer als speerpunt en zonder ideologische basis is Leefbaar Arnhem te beschrijven als een *one-issuepartij*. Dit kenmerkte meerdere Leefbaar-partijen.²³⁸ Specifiek het ontbreken van een ideologische basis in combinatie met het inspelen op eenvoudige behoeften van ‘het volk’, verwijst naar populistische kenmerken.

Ook in andere situaties vertoonde de partij populistisch gedrag. Tijdens een debat over een reddingsplan voor Vitesse en het Gelredome waren twee raadsleden (voorzitters) op vakantie, waardoor het plan dreigde te sneuvelen. Voorzitters pleitten voor uitstel van de stemming; dit voorstel haalde met onder andere het CDA en Leefbaar Arnhem een meerderheid. Waar het CDA vreesde voor grotere economische problemen, richtte Leefbaar Arnhem zich louter op het voortbestaan van Vitesse.²³⁹ De nadruk hierop, zonder ideologische beredenering, wijst opnieuw op populistische kenmerken. Er werd ingespeeld op het gevoel van ‘het volk’, zonder dat inhoudelijke afwegingen voor het algemeen belang van de stad werden gemaakt.

Deze analyse sluit aan bij de visie van Roelofs: ‘Er was niet veel lijn te vinden in hun verhaal. Het werd vaak gedomineerd door de opkomende perikelen. Vitesse was daar een belangrijk onderdeel van. (...) Die nuance zochten ze ook helemaal niet. (...) Dat is een keuze, dat vind ik wel populistisch. De verhalen als “gratis bus” en dergelijke liepen heel goed. Wat ze moesten schrappen, werd niet verteld, want dat waren wel grote uitgaven.’²⁴⁰ Op de motie voor gratis openbaar vervoer kreeg de partij dan ook snel kritiek vanuit het college. Zuid Centraal-wethouder Veenstra, verkeer en vervoer (2002-2006), vond de plannen te duur en pleitte voor prijzen die afhankelijk zijn van de spits- en daluren.²⁴¹

Ook intern waren er spanningen. ‘Als je met elkaar zo’n traject ingaat, moet je elkaar genoeg vertrouwen en genoeg verbinding hebben met elkaar. Martin van Meurs ging vooral voor zichzelf terug in de politiek. (...) Mevrouw Jaspers was eigenlijk alleen maar een boze burger. (...) Zij was een ongeleid projectiel en dat kon ze niet matchen binnen de partij. Leefbaar Arnhem had ook geen achterban of leden die de nuance waren.’ Jaspers vertrok na onenigheid over een eventuele naamsverandering; Van Meurs en raadsleden Van Beers en Damen wilden Leefbaar Arnhem omdopen tot Arnhem Lokaal. Zij vond dat misleidend en ging zelfstandig verder.²⁴² Dit laat zien dat de raadsleden geen visie deelden om op een constructieve manier

---

²³⁷ Bob Roelofs in gesprek met de auteur, 7 mei 2025.

²³⁸ Van Ostaaijen, ‘Ondertussen in de lokale politiek’, 207-208.

²³⁹ ‘Uitstel van besluit Vitesse-Gelredome’, *NRC Handelsblad* (25 april 2003).

²⁴⁰ Bob Roelofs in gesprek met de auteur, 7 mei 2025.

²⁴¹ ‘Arnhem wil gratis openbaar vervoer’, *Dagblad Tubantia/Twentsche Courant* (15 februari 2003).

²⁴² ‘Raadslid Jaspers weg bij ‘koekoeksjong’ Leefbaar’, *De Gelderlander* (25 november 2003).

samen te werken. Die daaruit voortkomende instabiliteit is kenmerkend voor populistische partijen: ook in Arnhem stonden de leden ideologisch te ver uit elkaar.

Daarnaast kwam de partij in kwaad daglicht te staan nadat openbaar werd dat Van Meurs drieduizend euro had ontvangen van een Vitesse-bestuurder.²⁴³ Dit leidde tot kritiek, maar Van Meurs weigerde op te stappen.²⁴⁴ De naam Leefbaar liep hierdoor schade op.²⁴⁵ Hoewel Leefbaar Arnhem zetels won met 'Leefbaar' als stemmentrekker, was de partij niet in staat om kiezers te behouden. De naam raakte zowel landelijk als lokaal besmet door interne ruzies en schandalen.²⁴⁶ Van Meurs zocht daarom een nieuwe naam: Arnhem Centraal, Pro Arnhem of Arnhem Lokaal.²⁴⁷ In mei 2004 werd de partij omgedoopt tot Pro Arnhem.²⁴⁸ Ondanks de naamswijziging was hij niet in staat het tij te keren. Roelofs: 'Hij was ook niet in staat om bruggen te slaan naar andere partijen om bestuurlijke verantwoordelijkheid op zich te nemen. (...) Het linkse activisme dat de PvdA had, heeft hij ingeruild voor bestuurlijke regententoon en -mentaliteit waar ze zich altijd zo fel tegen hadden afgezet.'²⁴⁹ Van Meurs' imago was dermate beschadigd dat hij kiezers niet meer wist te bereiken. In 2005 deed hij nog tevergeefs een fusie poging met Zuid Centraal. Wiggers wees dit verzoek af, omdat Zuid Centraal zich wilde blijven verbinden aan 'de mensen in Arnhem-Zuid'. Dat heeft populistische kenmerken, omdat de partij zich richtte tot een specifieke groep en niet wilde samenwerken met een partij die opkwam voor inwoners van heel Arnhem. Dit komt polariserend over. Echter, Wiggers liet ook doorschemeren dat Van Meurs' politieke verleden een rol speelde en hij vermoedde dat Van Meurs Zuid Centraal enkel als springplank naar wethouderschap wilde gebruiken.²⁵⁰

Van Meurs' partij boekte in de raadsperiode geen successen, mede door het ontbreken van een ideologische basis. Roelofs: 'Ze waren totaal geen eenheid. (...) Laat ik het zo zeggen: ik heb geen herinnering aan hen waarbij ik dacht: "Hier hebben ze echt het verschil gemaakt."' ²⁵¹ Dit sluit aan bij de visie Van den Bergs visie dat partijen zonder inhoudelijke grondslag op lange termijn weinig succes boeken.²⁵² Onder de naam Pro Arnhem bleef Van

---

²⁴³ 'LEEFBAAR ARNHEM – Pleidooi voor politieke zuiverheid Van Meurs keihard aangerekend', *De Gelderlander* (8 maart 2004).

²⁴⁴ 'Leefbaar Arnhem-leider gemaand op te stappen', *De Gelderlander* (8 maart 2004); 'Leefbaar Arnhem in de knel door gift', *de Volkskrant* (9 maart 2004).

²⁴⁵ 'LEEFBAAR ARNHEM – Hevig twijfelen tussen 'Leefbaar' en 'Lokaal', *De Gelderlander* (2 maart 2004).

²⁴⁶ "Leefbaar' heeft zijn magie verloren', *de Volkskrant* (3 maart 2004).

²⁴⁷ 'Andere naam Leefbaar Arnhem', *De Gelderlander* (14 april 2004); 'POLITIEK – 'Pro Arnhem maar opschrijven dan?', *De Gelderlander* (4 mei 2004).

²⁴⁸ 'Pro Arnhem mikt op beurs van de Arnhemmer', *De Gelderlander* (7 mei 2004).

²⁴⁹ Bob Roelofs in gesprek met de auteur, 7 mei 2025.

²⁵⁰ 'FUSIEPLANNEN – 'Zuid' wil nog steeds niet vrijen', *De Gelderlander* (24 januari 2005).

²⁵¹ Bob Roelofs in gesprek met de auteur, 7 mei 2025.

²⁵² Van den Berg, 'Van barricade naar bestuur', 185.

Meurs zich richten op enkele onderwerpen, zoals gratis openbaar vervoer en lagere belastingen.²⁵³ Ondanks de naamswijziging bleef de partij populistisch door hoofdzakelijk in te spelen op sentimenten in de samenleving, zonder een bredere ideologische visie voor de stad.

Zuid Centraal was een belangrijke factor in het beperkte succes van Leefbaar Arnhem. ‘De grootste onvrede die er destijds lokaal was, werd door Zuid Centraal verwoord.’²⁵⁴ Van Meurs bevestigde dat de partijen ideologisch dicht bij elkaar stonden.²⁵⁵ Waar Leefbaar-partijen in andere steden de eerste succesvolle lokale partijen waren, kende Leefbaar Arnhem vanaf het begin een sterke concurrent. Roelofs: ‘Zij hadden vijf zetels, dat is veel. Dat was een deel van het ongenoegen.’²⁵⁶ Zuid Centraal wist een stabiel electoraat aan zich te binden, waardoor de electorale ruimte voor Leefbaar Arnhem beperkt bleef.

De verwachting van Voerman en Lucardie dat de SP een links-populistische concurrent voor Leefbaar Arnhem zou zijn, lijkt in Arnhem maar gedeeltelijk op te gaan.²⁵⁷ De SP verloor in 2002 drie procentpunten en kwam op 3 zetels. De partij behield daarmee haar positie in de gemeenteraad, maar wist de lokale onvrede niet te benutten. Het is aannemelijk dat ze kiezers aantrok die anders op Leefbaar Arnhem stemden, maar de electorale ruimte lijkt beperkt te zijn geweest door de stabiliteit van Zuid Centraal. Die partij representeerde het lokale ongenoegen al, waardoor zowel Leefbaar Arnhem als de SP geen voet aan de grond kregen. De SP vertoonde in deze periode nog wel populistische kenmerken mede door te pleiten voor referenda, maar stelde zich ook constructief op door met de PvdA samen te werken aan meer arbeidszekerheid.²⁵⁸

Van Meurs probeerde het kunstje later te herhalen met Pro Arnhem en Nieuw Leefbaar Arnhem, maar vond in 2013 zijn Waterloo in de rechtszaal. Hij verdween voorgoed uit de Arnhemse politiek, maar niet uit de herinneringen.

Nijmegen: Leefbaar dat eigenlijk geen Leefbaar is

Na de ledenvergadering van 24 januari ging Van Zijll de Jong-Lodenstein als fractievoorzitter de verkiezingen van 2002 in en behaalde 3 zetels. Naast haar namen Chantal

---

²⁵³ ‘Pro Arnhem mikt op beurs van de Arnhemmer’, *De Gelderlander*.

²⁵⁴ Bob Roelofs in gesprek met de auteur, 7 mei 2025.

²⁵⁵ ‘FUSIEPLANNEN – ‘Zuid’ wil nog steeds niet vrijen’, *De Gelderlander*.

²⁵⁶ Bob Roelofs in gesprek met de auteur, 7 mei 2025.

²⁵⁷ Lucardie en Voerman, *Populisten in de polder*, 42-44, 57 en 115-117.

²⁵⁸ ‘SP en D66 pleiten opnieuw voor referendum Rijnboog’, *De Gelderlander* (15 juni 2004); ‘SITA – PvdA-fractie vreest nieuwe Werk en Scholing-affaire’, *De Gelderlander* (12 januari 2005).

Teunissen en Anne Baard plaats in de gemeenteraad. De lokale partij van Ben van Hees, Nijmegen Nu, behaalde 1 zetel. PvdA, GroenLinks en SP vormden het college.

In het verkiezingsprogramma benadrukte Stadspartij Leefbaar Nijmegen haar onafhankelijkheid van Leefbaar Nederland. Het begrip leefbaar werd concreet ingevuld: ‘Een leefbare stad is een stad waarin iedere bewoner, mens en dier, zich prettig en veilig voelt en waar mensen zorg voor elkaar hebben.’ De partij pleitte voor open, eerlijke politiek waarin inhoud boven macht stond. In een persoonlijk bericht aan de kiezer vermeldde Van Zijll de Jong-Lodenstein dat de partij, samen met CDA, PvdA en VVD, naar inwoners wilde luisteren bij grote, ingrijpende projecten. Ze stelde zich daarmee constructief op en zette zich niet af tegen gevestigde partijen. Leefbaarheid moest worden bewerkstelligd door ruimte efficiënter te benutten en plaats te laten voor meer groen. De partij zette zich in voor veiligheid in het verkeer en in openbare ruimtes, en wilde de criminaliteit terugdringen onder meer op het station. Daarbij moest met maatwerk beleid beter aansluiten op de behoeften van minima, ouderen en gehandicapten. Opvallend ten opzichte van andere Leefbaar-partijen is dat de partij expliciet keek naar mogelijkheden om de multiculturele samenleving vorm te geven. Op dit onderwerp had de partij een heel andere visie dan Leefbaar Rotterdam. De partij wilde zich niet afzetten tegen de gevestigde orde of een wig drijven tussen autochtone en allochtone inwoners, maar wilde met samenwerking toekomstige problemen voorkomen.²⁵⁹

Met deze oproep tot verbinding met zowel autochtone als allochtone stadsbewoners, kan het verkiezingsprogramma moeilijk populistisch worden genoemd. De partij wilde alle kiezers aan te spreken en daarmee de sociale cohesie te versterken in plaats van afbreken. De afstand tot Leefbaar Nederland en de naamswijziging in 2004, wijzen erop dat Stadspartij Leefbaar Nijmegen bij de verkiezingen al niet meer volledig tot de Leefbaar-familie kon worden gerekend. De vraag blijft waar de lokale populistische kiezer in Nijmegen onderdak vond.

Deze kiezer leek terecht te kunnen bij Ben van Hees. Hij uitte in deze raadsperiode regelmatig felle kritiek op collegeleden. Wethouders moesten het in openbare debatten ontgelden, omdat hun prestaties publiekelijk door Van Hees werden geëvalueerd. Met zijn uitspraken, als ‘Hij was zo rustig, hard werken en integer (...) totdat er opeens wat vuiltjes opdoken’ balanceerde hij op de grens tussen inhoudelijke en persoonlijke kritiek. Het openlijke karakter maakt dit een populistisch kenmerk.²⁶⁰

---

²⁵⁹ Verkiezingsprogramma 2002: “Het moet anders in de politiek...!”, Stadspartij Leefbaar Nijmegen, geraadpleegd op 17 april 2025, 5-11, 19-21 en 27-31.

²⁶⁰ ‘Ben van Hees neemt stadsbestuur de maat’, *De Gelderlander* (24 december 2004).

Daarentegen waren Van Hees' inbrengen wel ideologisch onderbouwd. Hij bekritiseerde het cultuurbeleid, vanwege een gebrek aan aandacht voor economische en sociale gevolgen. Ook meende hij dat investeringen op de begroting drukte en dat er te weinig contact was tussen beleidsmakers en uitvoerders. De tegenstelling tussen 'wij als burgers' en 'zij als bestuurders' heeft populistische kenmerken, maar hij pleitte ook voor samenwerking. Zo pleitte hij onder meer voor 'laboratoria' waarin visies en ervaring konden worden gedeeld. Hiermee voorkwam zijn plan polarisatie. Andere voorstellen over de dekking van investeringen en bredere perspectieven binnen het cultuurbeleid zorgden voor meer inhoudelijke diepgang.²⁶¹ Daardoor kan Ben van Hees niet onvoorwaardelijk als populist worden bestempeld, en wist Nijmegen Nu eerder kritische kiezers aan zich te binden.

De door Lucardie en Voerman aangedragen links-populistische concurrent van de Leefbaar-partijen, de SP, bleef in Nijmegen in 2002 stabiel: zij behield 6 zetels en nam deel aan het linkse college.²⁶² De partij pleitte voor een referendum, uitte felle kritiek op gevestigde partijen (VVD, PvdA, CDA) en zette zich in voor hogere lonen. Een financiële dekking voor deze plannen ontbrak echter.²⁶³ Het op deze manier inspelen op de onvrede van burgers, zonder onderbouwde oplossingen aan te dragen, is populistisch. Na de verkiezingen nam de SP verantwoordelijkheid en maakte rigoureuze keuzes, zoals het stopzetten van investeringen in de Nijmeegse industrie.²⁶⁴ De SP bleek met deze verantwoordelijkheid, populistische retoriek en de stabiliteit in staat om populistische kiezers aan zich te binden.

Successen en afbreuk naast elkaar

De gemeenteraadsverkiezingen van 2002 waren de succesvolste voor de Leefbaar-beweging. In de raadsperiode daarna bleken echter niet alle partijen stabiel genoeg om een succesvolle partij te blijven.

Leefbaar Rotterdam was met 17 zetels de verrassing en er heerste tevredenheid over de samenwerking binnen het college. De populistische politiek leverde echter spanningen op, zoals het gedwongen vertrek van Pastors. Toch bleek de partij in staat verantwoordelijkheid te nemen om de stad te regeren. Leefbaar Utrecht ontwikkelde zich anders. Met het vertrek van Westbroek

---

²⁶¹ 'Ben van Hees: er zijn vele invalshoeken voor cultuurbeleid in de stad – Oppassen voor eenzijdig cultuurbeleid', *De Gelderlander* (17 januari 2005).

²⁶² Lucardie en Voerman, *Populisten in de polder*, 42-44, 57 en 115-117.

²⁶³ Verkiezingsprogramma 2002: SP – eerste weg links, SP Nijmegen, geraadpleegd op 11 juni 2025, 6-11.

²⁶⁴ 'SP-wethouders in Nijmeegs college', *NRC Handelsblad* (12 april 2002); R. Moerland, 'GroenLinks op excursie in linkse proeftuin', *NRC Handelsblad* (4 mei 2002).

verloor Leefbaar Utrecht de leider die zowel de partij als een groot deel van de kiezers verbond. Interne onenigheid tussen Schnetz en Westbroek, en conflicten met wethouders, zorgden ervoor dat de partijdiscipline onder druk kwam te staan. Daarmee kwam er een einde aan de succesvolle jaren. Leefbaar Arnhem kende een soortgelijke ontwikkeling, maar de ondergang ging sneller. De partij viel snel uiteen, doordat de raadsleden geen gedeelde ideologische basis hadden. Daarnaast was Van Meurs' imago zo beschadigd dat hij niet meer in staat was om de verbinding met kiezers en andere fracties te maken. Het beoogde electoraat werd bovendien door Zuid Centraal weggekaapt. De Stadspartij Leefbaar Nijmegen daarentegen hoorde eigenlijk al niet meer bij de Leefbaar-familie, vanwege de afkeer tegen de Leefbaar-beweging. De SP sprak deze populistische kiezers wel aan, waardoor zij in Nijmegen uiterst succesvol was.

Ondanks de grote Leefbaar-overwinning in 2002, bleek deze vaak van korte duur. Alleen Leefbaar Rotterdam slaagde er uiteindelijk in om onderlinge verbinding te bewerkstelligen en een vast electoraat aan zich te binden. Bij de andere Leefbaar-partijen zorgden interne ideologische en persoonlijke spanningen voor grote problemen.

Conclusie

In dit onderzoek stond de hoofdvraag *Hoe ontwikkelden de Leefbaar-partijen in Rotterdam, Utrecht, Arnhem en Nijmegen zich sinds hun opkomst, en wat verklaart de verschillen in hun politieke successen (tot en met 2006)?* centraal. Met behulp van een meervoudige vergelijkende *case study* zijn de vier Leefbaar-partijen onderzocht. Uiteindelijk blijkt dat naast contextuele factoren ook leiderschap, interne stabiliteit en een gedeelde ideologie cruciaal zijn om op de lange termijn successen te boeken. Dit onderzoek plaatst zich binnen de wetenschappelijke literatuur over Leefbaar-partijen en bevestigt of weerlegt daarin de aanwezige standpunten.

De vier Leefbaar-partijen kenden een vergelijkbaar ontstaan: ‘dakloze’ politici of ontevreden burgers die het ongenoegen onder de lokale bevolking aangrepen om zich met populistische retoriek af te zetten tegen de gevestigde orde. De manier waarop de partij daarna werd gestructureerd bleek echter belangrijker. Leefbaar Rotterdam wist met Pim Fortuyn en zijn harde taal veel kiezers aan te spreken en had met Ronald Sørensen iemand die de leden kon verbinden, ondanks enkele afsplitsingen. Hoewel de populistische kenmerken soms leidden tot externe kritiek, bleef de partij relatief eensgezind en werkte zij constructief samen met VVD en CDA. In Utrecht beleefde de Leefbaar-partij succesvolle jaren, maar bleek zij zeer afhankelijk van het charismatische leiderschap van Westbroek. In Arnhem en Nijmegen ontbraken vanaf het begin leiderschap, onderling vertrouwen en een gedeelde ideologische basis waarop een stabiele partij kon worden gebouwd.

Dit onderzoek toont aan dat de vier Leefbaar-partijen grote verschillen hadden. Leefbaar Rotterdam nam bestuursverantwoordelijkheid en wist populistische retoriek te verbinden aan ideologische diepgang en resultaten. Leefbaar Arnhem kwam daarentegen door interne verdeeldheid nooit verder dan het zijn van een protestpartij. Leefbaar Utrecht nam ook verantwoordelijkheid, maar bleek kwetsbaar na het vertrek van Westbroek. Binnen Stadspartij Leefbaar Nijmegen waren daarentegen vanaf het begin al meningsverschillen over de naam en standpunten van de partij. Daarmee weerlegt dit onderzoek de visie van Boogers, De Jong, Voerman en Lucardie dat alle Leefbaar-partijen puur populistisch zouden zijn.²⁶⁵ Wel bevestigt dit onderzoek Van Ostaaijens standpunt over ideologische verschillen tussen Leefbaar-partijen.²⁶⁶ Leefbaar Arnhem richtte zich enkel op gratis openbaar vervoer, terwijl de andere drie Leefbaar-partijen zich breder inzetten voor bijvoorbeeld veiligheid, bestuurlijke transparantie, immigratie of een groene stad. Dat Leefbaar Arnhem hierdoor weinig successen

---

²⁶⁵ Lucardie en Voerman, *Populisten in de polder*; Boogers, De Jong en Voerman, ‘Politieke Partijen’.

²⁶⁶ Van Ostaaijen, ‘Ondertussen in de lokale politiek’.

boekte, sluit ook aan bij de mening van Voerman en Lucardie.²⁶⁷ De partijen hadden bovendien verschillende speerpunten. Leefbaar Rotterdam richtte zich vooral op veiligheid en immigratie, terwijl Stadspartij Leefbaar Nijmegen meer aandacht schonk aan de groenvoorziening in de stad. Dit laat zien dat het begrip leefbaarheid, zoals beschreven door Kaal, verschillende invullingen kreeg.²⁶⁸

De analyse van de opkomst van Leefbaar Rotterdam sluit aan bij de literatuur van Te Velde, Barth, Tops, Van Ostaaijen en Van de Poel. Ook uit dit onderzoek blijkt dat het representeren van actuele vraagstukken, zoals veiligheid, en het aanspreken van een nieuw electoraat essentieel waren voor de succesvolle opkomst van Leefbaar Rotterdam.²⁶⁹ Dat Fortuyn met populistische retoriek in staat was kiezers aan zich te binden, bevestigt daarbij de bewering van Van Ostaaijen.²⁷⁰ De oorzaken voor het succesvolle vervolg van deze lokale partij sluiten dan weer aan bij Broekhuizen en Van Ostaaijen, aangezien de partij stabiel bleef door de interne afstemming, onder leiding van Sørensen en de partijstructuur.²⁷¹

De bewering van Otjes, Voerman en Boogers, dat een lokale partij zonder landelijke partij eerder succesvol wordt bij de verkiezingen, klopt voorwaardelijk.²⁷² Leefbaar Rotterdam had met Fortuyn als architect een duidelijke visie, maar Leefbaar Utrecht, Leefbaar Arnhem en Stadspartij Leefbaar Nijmegen misten één duidelijke partijlijn waar ze zich aan konden vasthouden. Dit leidde ertoe dat Leefbaar Utrecht na het vertrek van Westbroek stuurloos werd en dat het in Nijmegen interne spanningen veroorzaakte tussen Van der Meer en Van Zijll de Jong-Lodenstein.

In samenhang hiermee bleek dat veel partijen, zoals Leefbaar in Arnhem en Utrecht, geen ideologische basis met doelen voor de lange termijn hadden. Deze resultaten sluiten aan bij de Van den Bergs opinie.²⁷³ Daarbij is de casus van Nijmegen afwijkend. Ondanks duidelijke plannen en de wil om samen te werken, wist Stadspartij Leefbaar Nijmegen geen constante factor in de Nijmeegse politiek te worden.

De onderzochte casussen tonen ook links- en rechts populistische partijen, zoals Müller omschrijft.²⁷⁴ Leefbaar Rotterdam was voornamelijk rechts-populistisch, terwijl Leefbaar Utrecht voornamelijk links-populistische kenmerken had. Ook de links-populistische SP bleek

---

²⁶⁷ Lucardie en Voerman, *Populisten in de polder*.

²⁶⁸ Kaal, 'A conceptual history of livability'.

²⁶⁹ Te Velde en Barth, 'Debatcultuur in Nederlandse Gemeenteraad'; Van Ostaaijen en Tops, 'De erfenis van vier jaar Leefbaar Rotterdam'; Van de Poel, *Bevlogen Bestuurders*.

²⁷⁰ Van Ostaaijen, 'Ondertussen in de lokale politiek'.

²⁷¹ Broekhuizen en Van Ostaaijen, 'Ontwikkeling en institutionalisering van een anti-establishmentpartij'.

²⁷² Otjes, 'Going Local'; Voerman en Boogers, 'Independent Local Political Parties in the Netherlands'.

²⁷³ Van den Berg, 'Van barricade naar bestuur'.

²⁷⁴ Müller, *Wat is populisme?*.

niet in iedere stad even opvallend aanwezig, zoals Lucardie en Voerman betogen.²⁷⁵ Alleen in Nijmegen floreerde de partij, met 6 zetels en een plek in de coalitie. Dit kan verklaard worden door de afwezigheid van een andere echte populistische partij. In Utrecht leek de partij een ander electoraat aan te spreken dan Leefbaar Utrecht, omdat de SP ondanks de grote winst van Leefbaar hetzelfde aantal zetels behield.

Deze studie draagt hiermee bij aan het wetenschappelijke debat en biedt nuances voor verschillende casussen. Het is echter ook belangrijk mogelijke belemmeringen te benoemen. Zo is voornamelijk gebruikgemaakt van secundair bronmateriaal, vanwege beperkte toegang tot primair partijmateriaal. Met een bronkritische houding is geprobeerd de neutrale analyse hiervan niet te laten beïnvloeden. Ook was het helaas niet mogelijk om een oud-lid van Leefbaar Arnhem te interviewen, waardoor de achterliggende gedachte bij die partij enigszins onderbelicht bleef. Desalniettemin biedt dit onderzoek een nauwkeurige vergelijking van de vier Leefbaar-partijen.

Dat deze vier partijen opkwamen door in te spelen op lokale onvrede kan breder worden gezien: een groot deel van het electoraat voelde zich niet gehoord en gerepresenteerd door gevestigde partijen. De Leefbaar-partijen vertegenwoordigden deze groep en waren noodzakelijk om de gevestigde orde dit signaal te geven. Tegelijkertijd toonden zij ook aan dat het oprichten van een nieuwe partij zonder ideologische basis en duidelijk leiderschap bijna onmogelijk is. Met populistische retoriek konden ze kiezers aan zich binden, maar er was meer nodig om stabiliteit te bewerkstelligen.

Dit onderzoek toonde dat lokale (populistische) Leefbaar-partijen onderdeel waren van een golf, maar grote verschillen kenden. Alleen Leefbaar Rotterdam bleek in staat populistische retoriek te verbinden aan stabiele bestuurlijke verantwoordelijkheid en is vandaag de dag nog steeds de grootste partij in de gemeenteraad. Dit vergelijkende onderzoek nuanceert het wetenschappelijke debat en biedt daarmee kansen voor nieuwe onderzoeken over bijvoorbeeld de huidige politiek of internationale vergelijkingen.

---

²⁷⁵ Lucardie en Voerman, *Populisten in de polder*.

Bronnenlijst

Primaire bronnen – Interviews

- Marco Pastors in gesprek met de auteur, 13 mei 2025.
- Bob Roelofs in gesprek met de auteur, 7 mei 2025.
- Henk Westbroek in gesprek met de auteur, 5 mei 2025.

Primaire bronnen – E-mails

- E-mail Jan van der Meer, 12 april 2025.
- E-mail Bea van Zijll de Jong-Lodenstein, 16 maart 2025.

Primaire bronnen – Krantartikelen

- ‘FUSIEPLANNEN – ‘Zuid’ wil nog steeds niet vrijen’, *De Gelderlander* (24 januari 2005).
- ‘Ben van Hees: er zijn vele invalshoeken voor cultuurbeleid in de stad – Oppassen voor eenzijdig cultuurbeleid’, *De Gelderlander* (17 januari 2005).
- ‘SITA – PvdA-fractie vreest nieuwe Werk en Scholing-affaire’, *De Gelderlander* (12 januari 2005).
- ‘Ben van Hees neemt stadsbestuur de maat’, *De Gelderlander* (24 december 2004).
- ‘SP en D66 pleiten opnieuw voor referendum Rijnboog’, *De Gelderlander* (15 juni 2004).
- ‘Pro Arnhem mikt op beurs van de Arnhemmer’, *De Gelderlander* (7 mei 2004).
- ‘POLITIEK – ‘Pro Arnhem maar opschrijven dan?’’, *De Gelderlander* (4 mei 2004).
- ‘Andere naam Leefbaar Arnhem’, *De Gelderlander* (14 april 2004).
- ‘In de rij voor een kusje’, *De Telegraaf* (2 april 2004).
- ‘Leefbaar Arnhem in de knel door gift’, *de Volkskrant* (9 maart 2004).
- ‘LEEFBAAR ARNHEM – Pleidooi voor politieke zuiverheid Van Meurs keihard aangerekend’, *De Gelderlander* (8 maart 2004).
- ‘Leefbaar Arnhem-leider gemaand op te stappen’, *De Gelderlander* (8 maart 2004).
- ‘“Leefbaar” heeft zijn magie verloren’, *de Volkskrant* (3 maart 2004).

- 'LEEFBAAR ARNHEM – Hevig twijfelen tussen 'Leefbaar' en 'Lokaal', *De Gelderlander* (2 maart 2004).
- Derksen, D. en M. van Lieshout, "Dan blazen we het college toch op?" Van Protestpartij tot dé macht in de stad. Leefbaar Utrecht is halverwege de rit. Met een voldragen plan voor het stationsgebied...', *de Volkskrant* (27 december 2003).
- 'Raadslid Jaspers weg bij 'koekoeksjong' Leefbaar', *De Gelderlander* (25 november 2003).
- 'Uitstel van besluit Vitesse-Gelredome', *NRC Handelsblad* (25 april 2003).
- 'Arnhem wil gratis openbaar vervoer', *Dagblad Tubantia/Twentsche Courant* (15 februari 2003).
- Voerman, G., 'Met mij de zondvloed. Opkomst en ondergang van politicus Pim Fortuyn', *NRC Handelsblad* (29 november 2002).
- Schulte, A. en B. Soetenhorst, 'Macht aan de burgers!', *Het Parool* (5 juli 2002).
- Valk, G., 'Henk Westbroek verlaat de politiek', *NRC Handelsblad* (4 juni 2002).
- 'GroenLinks op excursie in linkse proeftuin', *NRC Handelsblad* (4 mei 2002).
- 'SP-wethouders in Nijmeegs college', *NRC Handelsblad* (12 april 2002).
- 'Fortuyn: Leefbaar Rotterdam wordt geboycot', *Algemeen Dagblad* (11 maart 2002).
- 'Partijen zien niets in boycot Fortuyn; Alleen D66 sluit samenwerking uit', *Dagblad van het Noorden* (1 maart 2002).
- 'Blokkade voor partij Fortuyn; PvdA en CDA niet in college met Leefbaar Rotterdam', *Algemeen Dagblad* (26 februari 2002).
- 'Leefbaar Rotterdam voelt zich vernageld door Nagel', *de Volkskrant* (19 februari 2002).
- "Fortuyn zaait haat in de stad"; PvdA en VVD openen de aanval op lijsttrekker Leefbaar Rotterdam', *Rotterdams Dagblad* (16 februari 2002).
- 'Fortuyn desnoods zelfstandig de verkiezingen in; Leefbaar Nederland breekt met lijsttrekker; Oprichter Westbroek: nekschot voor partij', *de Volkskrant* (11 februari 2002).
- 'Leefbaar Rotterdam houdt lijsttrekker wel', *de Volkskrant* (11 februari 2002).
- Poorthuis, F. en H. Wansink, 'Het geruchtmakende interview met Pim Fortuyn van 9 februari 2002: 'De islam is een achterlijke cultuur'', *de Volkskrant* (9 februari 2002).
- 'Ruzie met Leefbaar Utrecht. Wethouder Verhoef gaat alsnog weg', *NRC Handelsblad* (5 september 2001).
- Chorus, J., 'De 'verleefbarisering' van de politiek', *NRC Handelsblad* (17 mei 2001).

- Renout, F., 'Leefbaar Utrecht is geen puber meer', *Algemeen Dagblad* (8 november 2000).
- 'Arnhemse PvdA boos over 'populisme' van Zuid Centraal', *De Gelderlander* (7 maart 2000).
- 'Oud-PvdA wethouder Martin van Meurs wekt politieke partij Leefbaar Arnhem uit diepe slaap', *De Gelderlander* (24 februari 2000).
- 'Partijtjes liften mee met Leefbaar Nederland', *NRC Handelsblad* (2 februari 2000).
- Kruijt, M., 'Stairway to heaven van Leefbaar Utrecht', *de Volkskrant* (10 april 1999).
- 'De Groenen hekelt afsplitsing Nijmeegse afdeling', *De Gelderlander* (2 februari 1999).
- 'DISCUSSIE: Ben van Hees over gemeentebestuur Nijmegen', *De Gelderlander* (21 december 1998).
- Derix, S., 'Succes Leefbaar Hilversum maakt iedereen jaloers', *NRC Handelsblad* (12 september 1998).
- Kessels, B., 'Raadsdebutanten Arnhem vertellen hun ervaringen', *De Gelderlander* (2 september 1998).
- 'De bom barst: Leefbaar Utrecht blijft buiten college', *de Volkskrant* (19 maart 1998).
- Kessels, B., 'Interview N. Wiggers van partij Zuid Centraal', *De Gelderlander* (13 maart 1998).
- 'Leefbaar Utrecht vermoedt één groot complot', *Leeuwarder Courant* (6 maart 1998).
- 'Leefbaar Utrecht met stip naar de top', *Algemeen Dagblad* (5 maart 1998).
- 'Uitslag raadsverkiezingen Arnhem: Zuid Centraal', *De Gelderlander* (5 maart 1998).
- 'BOVENOVER ONDERLANGS: Partij Zuid Centraal Arnhem', *De Gelderlander* (24 januari 1998).
- 'Alliantie BurgerForum en Groenen in Arnhem', *De Gelderlander* (21 januari 1998).
- 'Ben van Hees toch op kandidatenlijst D66 Nijmegen', *De Gelderlander* (31 oktober 1997).
- 'Verslag raad Nijmegen ivm vuilegrondaffaire', *De Gelderlander* (30 januari 1997).
- 'Debat raad Nijmegen over vuilegrondaffaire', *De Gelderlander* (23 januari 1997).
- 'Martin de Graas van fractie Leefbaar Arnhem', *De Gelderlander* (8 juli 1996).
- 'Oprichting nieuwe politieke partij Groenen Arnhem', *De Gelderlander* (1 juli 1996).
- 'Stadspartij Arnhem wil subsidie voor Posttheater', *De Gelderlander* (3 juni 1996).
- 'Gekozen, maar: Jules een dag, Mens onzeker, Hilbert niet', *Trouw* (4 maart 1994).
- Kayser, N., 'Dolfijnen in de Maas', *Algemeen Dagblad* (12 januari 1994).

- 'PvdA heeft in Rotterdam alle wethouderszetels in handen', *NRC Handelsblad* (4 september 1974).
- 'De Boerenpartij', *Eilanden-Nieuws* (30 augustus 1963).

Primaire bronnen – College- en Partijprogramma's

- Verkiezingsprogramma 2002: "Het moet anders in de politiek...!", Stadspartij Leefbaar Nijmegen, geraadpleegd op 17 april 2025.
- Verkiezingsprogramma 2002: Kies de eerste weg links. De sociale wederopbouw van Rotterdam SP Rotterdam, geraadpleegd op 11 juni 2025.
- Verkiezingsprogramma 2002: SP – eerste weg links, SP Nijmegen, geraadpleegd op 11 juni 2025.
- Verkiezingsprogramma 2002: Leidraad voor een Leefbaar Rotterdam 2002-2006, Leefbaar Rotterdam, geraadpleegd op 15 mei 2025.
- Collegeprogramma 2001-2006: "Utrecht in Uitvoering", Leefbaar Utrecht, PvdA, VVD, CDA en B&G, geraadpleegd op 10 juni 2025.

Secundaire bronnen

Andeweg, R.B., G.A. Irwin en T. Louwse, *Governance and Politics of The Netherlands* (5e editie; Londen 2020).

Aslanidis, P., 'Is Populism an Ideology? A Refutation and a New Perspective', *Political Studies* 64:1 (2015) 88-104.

Berg, J. van den, 'Van barricade naar bestuur. De doorbraak van de lokale partij', in J. Smithuis, P. Andriessen, J. van den Berg, L. van Kalken, P. Maessen en H. van der Parre red., *Van barricade naar bestuur. De doorbraak van de lokale partij (Dl.21 Montesquieu Reeks)* (Den Haag 2023) 183-210.

Boogers, M., R. de Jong, en G. Voerman, 'Politieke partijen: van zakelijk notabelenbestuur naar politieke profilering' in H. Vollaard, G. Boogaard, J van den Berg en J. Cohen red., *De Gemeenteraad: Ontstaan en Ontwikkeling van de Lokale Democratie* (Amsterdam 2018) 151-171.

Booister, J., *Clash aan de Coolsingel, de wegbereiders van Pim Fortuyn* (Amersfoort 2009).

Bovens, M. en A. Wille, *Diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie* (Soest 2011).

- Broekhuizen, G. en J. van Ostaaijen, 'Ontwikkeling en institutionalisering van een anti-establishmentpartij: De casus van Leefbaar Rotterdam', *Beleid en Maatschappij* 48:3 (2021) 251-270. Doi:10.5553/BenM/138900692021002.
- Bruin, R.E. de, P.D. 't Hart, A.J. van den Hoven van Genderen, A. Pietersma en J.E.A.L. Struick, *'Een Paradijs vol weelde'. Geschiedenis van de stad Utrecht* (Utrecht 2000).
- Buiter, H. en T.H.G. Verhoeven, 'De moderne stad (1917-2000)' in R.E. de Bruin, P.D. 't Hart, A.J. van den Hoven van Genderen, A. Pietersma en J.E.A.L. Struick red., *'Een paradijs vol weelde'. Geschiedenis van de stad Utrecht* (Utrecht 2000) 435-501.
- Deiwiks, C., 'Populism', *Living Reviews in Democracy* 1 (2009) 1.
- Eeden, E. van, *Leefbaar Utrecht* (Vianen 2008).
- Ellemers, J., 'Het fenomeen Fortuyn', in G. Voerman red., *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 2002* (Groningen 2004) 252-266.
- Fortuyn, P., *De puinhopen van acht jaar paars* (Rotterdam 2002).
- Grotenhuis, M. te, R. Eisinga, B. Pelzer en T. van der Meer, 'Tanend appèl. De bijdrage van ontkerkelijking en ontzuiling aan het aantal CDA-zetels in de Tweede Kamer, 1970-2010', *Religie & Samenleving* 7:1 (2012) 73-96.
- Ivaldi, G., M.E. Lanzzone en D. Woods, 'Varieties of Populism across a Left-Right Spectrum: The Case of the Front National, the Northern League, Podemos and Five Star Movement', *Swiss Political Science Review* 23:4 (2017) 354-376.
- Joppke, C., 'Citizenship between De- and Re-Ethnicization', in Y.M. Bodemann en G. Yurdakul red., *Migration, Citizenship, Ethnos* (New York 2006) 63-91.
- Kaal, H., 'A conceptual history of livability. Dutch scientists, politicians, policy makers and citizens and the quest for a livable city', *City* 15:5 (2011) 533-547.
- Kessel, A.C.M.W., 'Bestuur en politiek in de twintigste eeuw. Van 'Monnikendam' tot 'Havana' aan de Waal' in J. Brabers red., *Nijmegen. Geschiedenis van de oudste stad van Nederland. Negentiende en Twintigste eeuw (Dl.3)* (Nijmegen 2005) 504-583.
- Kindt, R., R. Huber en K. Jacobs, 'How populist citizens see the people: exploring different conceptions of the people and their place in representative democracy', *British Journal of Political Science* (2024) 1-82.
- Klep, P.M.M., 'De economische en sociale geschiedenis van de twintigste eeuw' in J. Brabers red., *Nijmegen: Geschiedenis van de oudste stad van Nederland: Negentiende en Twintigste eeuw (Dl.3)* (Nijmegen 2005) 263-375.
- Laar, P. van de, *Stad van formaat. Geschiedenis van Rotterdam in de negentiende en twintigste eeuw* (Zwolle 2009).

- Lavooij, W.H., 'De stedelijke ontwikkeling' in M.H. van Meurs, A. Juch, J.G. de Klerck, G.J. Mentink, F.R. Ranft, C. Seebach en R.L. Schuursma red., *Arnhem in de twintigste eeuw* (Utrecht 2004) 14-51.
- Lucardie A.P.M. en G. Voerman, *Populisten in de polder* (Amsterdam 2012).
- Lucardie, A.P.M., 'Tussen establishment en extremisme: populistische partijen in Nederland en Vlaanderen', *Res Publica* 52:2 (2010) 149-172.
- Lucardie, A.P.M., 'Van profeten en zwepen, regeringspartners en volkstrubunen. Een beschouwing over de opkomst en rol van nieuwe partijen in het Nederlandse politieke bestel' in C.C. van Baalen, W. Breedveld, J.W.L. Brouwer, P.G.T.W. van Griensven, J.J.M. Ramakers en W.P. Secker red., *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2002: Nieuwkomers in de politiek* (Den Haag 2002) 10-19.
- Lucardie, A.P.M., M. Nieboer en I. Noomen, 'Kroniek 1990, Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 1990' in G. Voerman red., *Jaarboek 1990 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* (Groningen 1991) 14-57.
- Lucardie, A.P.M., 'Individualisering, beambtendom en populisme' in R. Koole red., *Jaarboek Documentatiecentrum Politieke Partijen 1988* (Groningen 1989) 172-197.
- Meer, J. van der, *Enkeltje Nijmegen. Dagboek van een roze-groen raadslid* (Nijmegen 2001).
- Meerhof, R., *Opstelten. Een leven in het openbaar bestuur* (Amsterdam 2019).
- Meurs, M.H. van, 'Honderd jaar gemeentebestuur' in M.H. van Meurs, A. Juch, J.G. de Klerck, G.J. Mentink, F.R. Ranft, C. Seebach en R.L. Schuursma red., *Arnhem in de twintigste eeuw* (Utrecht 2004) 52-91.
- Mudde, C., *Populist Radical Right Parties in Europe* (Cambridge 2007).
- Mudde, C., 'The populist Zeitgeist', *Government And Opposition* 39:4 (2004) 550-551.
- Müller, J., *Wat is populisme?*, vert. J.W. Reitsma (Amsterdam 2007).
- Nagel, J., *Boven het maaiveld* (Soesterberg 2001).
- Osch, H. van, *Bram Peper. Man van contrasten* (Amsterdam 2010).
- Ostaijen, J. van, 'Local Politics, Populism and Pim Fortuyn in Rotterdam' in P. Scholten, M. Crul en P. van de Laar red., *Coming to Terms with Superdiversity. The Case of Rotterdam* (Cham 2019) 87-106.
- Ostaijen, J. van, 'Ondertussen in de lokale politiek. De ontwikkeling van lokale politieke partijen, de leefbaar-beweging en Pim Fortuyn', *Beleid en Maatschappij* 39:2 (2012) 194-212.
- Ostaijen, J van en P. Tops, 'De erfenis van vier jaar Leefbaar Rotterdam', *Justitiële verkenningen* 33:2 (2007) 21-30.

- Otjes, S., 'Going Local. Voting for independent local Parties in the Netherlands 1986-2010', *Local Government Studies* 46:1 (2019) 91-115.
- Otjes, S., 'The Fortuyn Effect revisited: How did the LPF affect the Dutch parliamentary party system?', *Acta Politica* 46:4 (2011) 400-424.
- Oudenampsen, M., *The conservative embrace of progressive values. On the intellectual origins of the swing to the right in Dutch politics* (Proefschrift, Tilburg University, Tilburg 2018).
- Peters, K., *Een doodgewoon kabinet. Acht jaar paars 1994-2002* (Amsterdam 2015).
- Poel, S. van de, *Bevlogen Bestuurders. Achter de Schermen van het Rotterdamse Stadhuis, 1966-2006* (Amsterdam 2009).
- Reiding, H., "'Uiteindelijk word je teruggeworpen op die door jezelf gestelde vraag.' Srebrenica en de val van het kabinet-Kok II, 16 en 17 april 2002' in J.W. Brouwer, P. van der Heiden en J. Ramakers red., *Politiek als passie. Twaalf opmerkelijke naoorlogse Kamerdebatten* (Amsterdam 2007) 131-143.
- Roelofs, B., *De was buiten hangen. Arnhemse kwesties 1970-2000* (Utrecht 2020).
- Roelofs, B., *Parels en Proefballonnen. Kroniek van Arnhem, 2001-2010* (Arnhem 2011).
- Rooy, P. de, 'In de war: Nieuwe instabiliteit, 2002-2012' in R. Aerts, H. de Liagre Böhl, P. de Rooy en H. te Velde red., *Land van kleine gebaren. Een politiek geschiedenis van Nederland 1780-2012* (Amsterdam 2013) 351-368.
- Snel, E., M. 't Hart en A. Leerkes, "Mind the gap": Veiligheid en veiligheidsbeleving in Rotterdam (Erasmus Universiteit, Rotterdam 2015).
- Taggart, P.A., *Populism* (Buckingham 2000).
- Velde, H. ten en P. Barth, 'Debatcultuur in Nederlandse Gemeenteraad' in H. Vollaard, G. Boogaard, J. van den Berg en J. Cohen red., *De Gemeenteraad. Ontstaan en Ontwikkeling van de Lokale Democratie* (Amsterdam 2018) 119-134.
- Voerman, G. en M. Boogers, 'Independent Local Political Parties in the Netherlands', *Local Government Studies* 36:1 (2010) 75-90.
- Wielenga, F., *Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2009).
- Wolinetz, S.B., 'Party system change: The cath-all thesis revisited', *West European Politics* 14:1 (1991) 113-128.
- Woude, A.M. van der, 'Bevolkingsgroei' in M.H. van Meurs, A. Juch, J.G. de Klerck, G.J. Mentink, F.R. Ranft, C. Seebach en R.L. Schuurisma red., *Arnhem in de twintigste eeuw* (Utrecht 2004) 92-107.

Bijlage I – Schriftelijke vragen uit e-mail met Jan van der Meer

Hieronder is de e-mail weergegeven van de schriftelijke vragen die ik heb gesteld aan Jan van der Meer, inclusief de antwoorden die ik op 12 april 2025 heb ontvangen. Jan van der Meer was van 1998 tot en met 2001 lid van de Stadspartij Leefbaar Nijmegen. Daarna heeft hij tot en met 2014 zijn lokale politieke carrière vervolgd bij GroenLinks.

Vraag 1: Waarom vormde u de Nijmeegse afdeling van De Groenen om tot een lokale partij met de naam ‘Stadspartij Leefbaar Nijmegen’?

Jan van der Meer: Omdat we destijds in 1998 wederom niet succesvol waren bij de Tweede Kamerverkiezingen, vond ik het wel welletjes. We hadden steeds last van de naamsverwarring met GroenLinks en groeipotentie hadden De Groenen niet. We hadden wel twee zetels in de Nijmeegse gemeenteraad. Er ontstonden op verschillende plekken leefbaarheidspartijen. Het begrip leefbaarheid was nog niet echt ingevuld en ik dacht dat dit ook ‘groen’ kon worden ingevuld. Voor mij stond leefbaarheid voor groen, sociaal en veilig. We moesten deze term op die manier gaan laden. Na een gesprek met Jan Nagel van Leefbaar Hilversum dacht ik dat het wel op deze manier kon gaan werken. En zo geschiedde: we vormden ons om tot SLN.

Vraag 2: Welke connectie voelde u met andere Leefbaar-partijen in Nederland, zoals Leefbaar Rotterdam, Leefbaar Utrecht, Leefbaar Arnhem of Leefbaar Nederland? En wat vond u van de bredere Leefbaar-beweging?

Jan van der Meer: Zie vraag 1. Ik wilde het begrip leefbaar groen invullen. Zo hier en daar lukte dat ook. Leefbaar Gelderland werd grotendeels ingevuld door voormalige leden van De Groenen. Leefbaar Gelderland haalde toen bij de Statenverkiezingen 1 zetel.

Vraag 3: In uw dagboek schreef u over twijfels ten aanzien van Leefbaar Nederland en de vaagheid van de visie van die partij. Wat zorgde voor deze twijfels?

Jan van der Meer: Uiteindelijk kregen deze partijen ook populistische trekjes en begonnen de ex-groenen binnen SLN heimwee te krijgen naar de groene politiek met gelijkgestemden. De

missie om Leefbaar Nederland groen in te kleuren lukte niet. Bovendien kreeg ik steeds meer onenigheid met de nummer twee van onze partij, Bea van Zijll de Jong-Lodenstein. Zij was rechtser dan ik en vond wel meer aansluiting met Leefbaar Nederland.

Vraag 4: In uw dagboek en in mailcontact met Bea van Zijll de Jong-Lodenstein lijkt jullie samenwerking soms minder soepel te zijn verlopen. Hoe zou u deze spanningen binnen de Stadspartij Leefbaar Nijmegen en tussen jullie verklaren? Waren deze spanningen inhoudelijk, gingen ze over de koers van de partij, of lagen ze meer op persoonlijk vlak?

Jan van der Meer: Het was zowel inhoudelijk als persoonlijk. Ze was eigenlijk best wel rechts op verschillende thema's. Verder was ze iemand die vooral oppositie voerde op basis van details in stukken. Ik was optimistischer van aard en richtte mij op nieuwe ideeën en voorstellen. Ik kon nog leven met het onderscheid tussen het 'ministerie van afbraak' (Bea) en 'ministerie van opbouw' (Jan), maar op een gegeven moment was ik daar klaar mee. Op een ledenvergadering van de SLN werd er een motie ingediend waarin werd bepaald dat Bea door mocht gaan met SLN en dat ik met zetel en al mocht overstappen naar GroenLinks. Vele oud-Groenen volgden mij. De partij stond daarmee eigenlijk vrijwillig een zetel af aan een andere partij. Tegenwoordig wordt daar niet eens moeite voor genomen en stapt men gewoon over. Ik heb dat dus met een democratische meerderheid van de partij gedaan.

Vraag 5: Welke politieke of sociaaleconomische oorzaken liggen volgens u ten grondslag aan de mindere successen van de Stadspartij Leefbaar Nijmegen? Welke rol speelde bijvoorbeeld de SP hierin als electorale concurrent?

Jan van der Meer: Er is wel ruimte voor een stadspartij in de Nijmeegse politiek. Maar de wervende kracht van Leefbaar was op een gegeven moment wel uitgewerkt. De SP tapt ook wel uit hetzelfde vaatje, maar wat precies de invloed was op SLN kan ik niet zo zeggen.

Vraag 6: Wat zijn voor u de belangrijkste factoren die hebben geleid tot het uiteenvallen van de Stadspartij Leefbaar Nijmegen, en hoe verklaart u dat bijvoorbeeld Leefbaar Rotterdam wel stabiel is gebleven?

Jan van der Meer: Ik ben een beetje kwijt hoe het met SLN is vergaan. Maar volgens mij zijn ze op een gegeven moment zelf overgestapt naar het CDA. De partij is geïmplodeerd. Leefbaar

Rotterdam is de enige die nog succesvol is. En dat heeft volgens mij vooral te maken met enkele landelijk bekende kopstukken. Pim Fortuyn bijvoorbeeld. En ze hebben altijd dat rechtse, populistische imago behouden en dat is ook de wind die door Nederland waait. Een heel verschil met het politieke klimaat in Nijmegen.

Vraag 7: De Leefbaar-stroming wordt gerekend tot het populisme. In hoeverre herkent u zich hierin?

Jan van der Meer: Hier heb ik al verschillende antwoorden op gegeven. Succes met uw onderzoek.

Bijlage II – Interview met Henk Westbroek

Hieronder is het transcript weergegeven van het interview dat ik op 5 mei 2025 met Henk Westbroek heb gehouden. Westbroek is onder andere bekend van het lied ‘Sinterklaas, wie kent hem niet’ en werd vanaf 1997 politiek actief op lokaal niveau. Hij richtte in dat jaar Leefbaar Utrecht op met Broos Schnetz. Westbroek stopte in juni 2002 met zijn politieke werk, maar keerde in 2006 nog wel terug als lijstduwer. Na een korte introductie over mijzelf en mijn masterthesis is het interview begonnen.

Ik: Wat waren voor u de belangrijkste motivaties om Leefbaar Utrecht op te richten en in hoeverre speelde teleurstelling in de gevestigde orde daarbij een rol?

Henk Westbroek: Ik heb het opgericht en ik was columnist van het Utrechts Nieuwsblad. Ik had zelf bedacht dat ik zo nu en dan iets leuks zou schrijven, waar je bijvoorbeeld leuk kon eten, en de week erop over iets actueels in de stad zou schrijven. Je gaat met een vergrootglas naar de politiek kijken. Dan zie je dat de politiek in Utrecht tot niets in staat was, anders dan het uitbraken van clichés. “We moeten zorgen voor samenhang..., samen voor...” Ik ben oud-bibliothecaris van de Wetenschappelijke Bibliotheek Utrecht op de afdeling sociologie, godsdienst en politicologie, dus ik kon aardig *researchen*. Er kwam een verhaal over de verhoging van de parkeergelden, die nodig waren om het parkeren mogelijk te maken. Toen ben ik gaan uitzoeken wat die parkeerkosten opleverden, en toen kwam ik erachter dat het genoemde bedrag van tientallen miljoenen volledig niet klopte. De kosten van de parkeermeters waren net zo hoog als de opbrengsten ervan.

Nou ja, dat was eigenlijk de directe aanleiding, en het feit dat niemand meer geïnteresseerd leek te zijn in het wel en wee van de minder financieel bedeelde Utrechters. Dat merkte je aan de beleidsvormen. Niemand maakte zich nog druk over woningbouw, niemand maakte zich nog druk over de opvang van drugsverslaafden. We hadden een groot drugsverslaafden-probleem in Utrecht. Daar heb ik nog een plan voor bedacht dat overigens ook is uitgevoerd. Later geclaimd door een man van de PvdA. Je had een opstand in Utrecht, omdat men besloot dat alle drugsverslaafden in het centrum in één gebouw moesten zitten. Toen gingen mensen uit die wijk, waar allemaal rijke mensen wonen, het stadhuis bezetten. Dat was een GroenLinks-idee, dus per definitie slecht. En toen bedacht ik: “Als we de pijn nou verdelen over de wijken. Dat elke wijk een opvangcentrum moet krijgen voor drugsverslaafden, waar ze ook mogen spuiten

en mogen roken, onder toezicht. Als je weet waar ze zitten kan je er ook toezicht op houden. Dat zou dan de grote overlast in het centrum kunnen oplossen.” Dat heeft perfect gewerkt. Dat is aangenomen met steun van de PvdA, de VVD en nog een aantal partijen later.

Het derde was het Utrecht Centrum Project. Utrecht moest mee in de vaart der volkeren, dat wil zeggen: het centrum van Utrecht moest nog een klein beetje meer een *shoppingcentrum* worden, veel verder uitgebreid met heel veel kantoren en dat soort dingen. Daarvoor bedacht ik toen een referendum dat later ook is gehouden: “Wat willen we? Een groen centrum met laagbouw of een centrum met heel veel kantoren en – oh ja – een paar woningen?” 70% van de bevolking heeft daaraan meegedaan en 90% koos voor de eerste optie met een park en dergelijke. De plannen waren beide doorgerekend en konden gefinancierd worden. Het eerste plan, dat wij bedacht hadden, won dus en vervolgens is het andere plan uitgevoerd.

Ik: Met jullie plannen is dus uiteindelijk weinig gedaan?

Henk Westbroek: Nou, helemaal niks! Sterker nog, omdat ik prima wist hoe de hazen liepen, heb ik alle gemeenteraadsleden schriftelijk gevraagd of ze de uitslag van het referendum zouden respecteren. Ze konden moeilijk zeggen dat ze het niet zouden respecteren, maar uiteindelijk heeft niemand dat gedaan, inclusief de mensen van mijn eigen partij. Maar ja, zo werkt politiek.

Het andere punt was de Jaarbeurs. In elke beschaafde stad zijn Jaarbeurs-organisaties aan de rand van de stad. Kijk maar naar Amsterdam en Hamburg. Zulke jaarbeurzen geven waanzinnig veel bezoekers die moeten parkeren. Een centrum met veel smalle straten heeft noch de parkeerfaciliteiten noch de aanvoerroutes. Ongeveer honderd dagen per jaar zat de stad compleet vast. Ons idee was om de Jaarbeurs te verplichten om te verhuizen naar de rand van de stad. Daar moest geld voor vrij worden gemaakt en dat is vanzelfsprekend niet gebeurd, al is het maar omdat veel burgemeesters in de Raad van Toezicht van de Jaarbeurs terechtkwamen en goed betaald kregen. En net toen wij het voor het zeggen kregen, net toen wij de grootste werden, besloot de GroenLinks-wethouder die over de Jaarbeurs ging om de aflopende pacht voor honderd jaar gratis te verlengen. Wij hadden tegen de Jaarbeurs kunnen zeggen: “We verlengen het niet en verhuis maar naar buiten het centrum.” Twee weken voordat wij aan de macht kwamen verlengde de wethouder de pacht met honderd jaar, gratis, gratis, gratis. Dus normaal als je in Utrecht grond huurt, betaal je een waanzinnige huur daarvoor. Dit was dus een gratis cadeautje.

Deze vier redenen waren dus de belangrijkste om Leefbaar Utrecht op te richten. Dat hebben we toen gedaan met allemaal mensen van verschillende pluimage. De meesten hadden een vrij linkse achtergrond, zoals een ex-PvdA wethouder die landelijk nog steeds lid was van de PvdA. We hadden een heel sociaal programma. We werden de grootste, ook op gewaagde punten. Een van de gewaagdere punten was dat de gemeente Utrecht al het drugsgebruik moest gaan faciliteren. Kijk, *junks* hebben een heel druk bestaan om die dure hobby te kunnen betalen. Nou kost heroïne bijna niks als je het koopt bij de groothandel. Dat was in die tijd ongeveer vier gulden per ampul. Ik heb toen in navolging van ‘tafeltje dekje’, waarbij eten bezorgd werd bij bejaarden, een plan bedacht waarbij wij drie keer per dag een injectie gaven aan verslaafden. Het idee was dat verpleegsters dat zouden doen, als een soort thuiszorg. Om te voorkomen dat de verslaafden het gingen verhandelen. Je hebt dan ook inzicht in hoe het met deze mensen ging. De PvdA en vooral het CDA en D66 vonden dit een verschrikkelijk punt, want zij vonden dat we de maffia hiermee hielpen. Verder waren we anti-monarchistisch en dus een vrij linkse partij. Philip Dewinter van Vlaams Belang noemde ons in een interview een – “weezinwekkende anarchistische partij” – dat heb ik heel lang gekoesterd.

Daarnaast ging de voorzitter van Leefbaar Utrecht, Broos Schnetz, zich bemoeien met de oprichting van Leefbaar Rotterdam. Ik heb me daar nooit mee bemoeid en wilde dat ook helemaal niet. Er was helemaal geen contact met leefbaar-partijen in Nederland, nul. Af en toe belde iemand die zei dat ze een leefbaar-partij wilde oprichten en vroegen “Hoe moeten we dat doen?” Wij zeiden dan: “Ga naar de gemeente, richt een partij op en schrijf een programma.”

Grote politieke partijen schrijven voor lokale afdelingen een standaardprogramma. Voor bijvoorbeeld de PvdA werd het centraal geschreven en wat zij moesten vinden was in alle grote steden hetzelfde. Ze mochten nog wat details invoeren, maar dat betekende dat mensen vrij eenduidig konden zijn in verschillende steden. Dat bestond niet bij Leefbaar-partijen. De partijen waren uiterst links tot uiterst rechts. Die hadden helemaal niks met elkaar te maken. Ik kan je vertellen, we hadden een zeer uitgebreid partijprogramma. Het eerste was tien kantjes en toen kregen we het verwijt dat het te klein was. Het tweede verkiezingsprogramma was 147 bladzijden, plus 200 bladzijden toelichting en annotaties. Van dat programma zijn maar zeven exemplaren opgevraagd, want niemand las het.

Ik: Dat is een mooi bruggetje naar mijn volgende vraag. Hoe kwamen jullie bij de naam Leefbaar Utrecht en er was dus geen contact met andere partijen? Daar stonden jullie dus los van?

Henk Westbroek: Nou, Leefbaar Utrecht niet helemaal. Want wat gebeurde er, ik werkte bij de VARA. Jan Nagel had net Leefbaar Hilversum opgericht en die werden de grootste. Jan Nagel haalde me op een moment van onoplettendheid over om samen Leefbaar Nederland op te zetten – dat had ik nooit moeten doen. Godzijdank zei ik gelijk, toen de partij was opgericht, dat ik me terug trok. Dat vond iedereen toen heel gek. Ik heb me er keurig aan gehouden. Wij waren bezig een stadspartij op te richten die Stadspartij Utrecht zou gaan heten. Toen zou het Alleen Utrecht! (AU!) worden. Dat hadden we zo bedacht. Toen zei Jan Nagel tegen de latere voorzitter Leefbaar Utrecht, Broos Schnetz, “Noem het Leefbaar net als bij ons, dat is een goede term en dat kan je dat toespitsen op Utrecht.” Wij brachten dat in stemming en dat haalde het en daarmee werden we de grootste. Mensen gingen de link zien tussen Hilversum, Utrecht en later ook Rotterdam, waardoor lokale politici hun partij ook Leefbaar gingen noemen. Het was een stemmentrekker, net als de woorden ‘goedkoop’ en ‘speciale aanbieding’. En als we het verzoek kregen om het programma naar zo’n partij op te sturen, deden we dat braaf, maar er was geen centrale organisatie die dat regelde of vond dat de Leefbaar-gedachte moest worden verspreid. Om de simpele reden dat er geen Leefbaar-gedachte was. Leefbaar Hilversum was een rechtser partij dan Leefbaar Utrecht, want ze maakten zich druk om de mediastad Hilversum – waar wij natuurlijk geen last van hadden. Wij maakten ons druk over de *junks* en het Utrecht Centrum Project. In Hilversum zaten de mensen met flessen champagne op de tribune van de gemeenteraad te juichen als hun beleid werd doorgezet.

Om dat te illustreren. Jan van Zanen, nu burgemeester van Den Haag, was de leider van het Utrecht Centrum Project. Hij liet een boek maken dat een miljoen kostte. Het boek ging over de materialen die bij het project gebruikt zouden worden en dat was beton. En toen ik daar een ironische opmerking overmaakte in de gemeenteraad zei hij “maar het is wel mooi beton.” Jan van Zanen is een van de weinigen waar ik nu nog steeds contact mee heb. Ik was het niet altijd met hem eens, maar het was wel een integere man. Voor dat soort mensen heb ik altijd veel respect.

Ik: U stond bekend als uitgesproken, als recht voor zijn raap. Was dit vooral uw persoonlijkheid of ook een politieke stijl om afstand te nemen van de gevestigde orde?

Henk Westbroek: Nou, ik ben zoals ik ben hoor. Ik ben getrouwd met een Engelse vrouw. Haar vader was een zeer prominent *Labour*-man. Hij hoorde bij de zogenaamde *loony left*. Dat waren de *hardcore* linkse jongens. Als ik bij hun thuis kwam, kwam ik weleens Engelse politici tegen die aan het discussiëren waren. Dat was: van dik hout zaagt men planken. Die waren zeer recht voor hun raap. Bovendien heb ik sociologie gestudeerd en onder andere de werking van instituties bestudeerd. Daar was een filosoof, Husserl, die zei dat instituties gedragen worden door mensen. Als mensen zich anders gaan gedragen worden de instituties ook anders. Je kan de mens dus niet los zien van de organisatie. Als iemand vindt dat hij zich binnen een organisatie moet gedragen zoals hij zich gedraagt, dan heeft hij altijd een keuze om zich anders te gedragen – waardoor de institutie verandert. Ik maak dus geen onderscheid tussen een institutie en een persoon. Dus als een wethouder zei dat hij dat moest doen vanwege zijn rol dan zei ik dat hij dat ook niet kon doen. Hij is verantwoordelijk voor wat hij doet en wat hij laat en wat hij zegt en wat hij uitvoert. Ik pakte ze dus persoonlijk en daar konden ze helemaal niet tegen. Als je vindt dat het systeem zegt dat je geen huizen moet bouwen, en je schikt je daarnaar, dan vind jij dat ook. Zo simpel is het. En dat is een filosofie van Husserl. Ik heb dat altijd bewust gehanteerd. Plus een stijl die anderen vaak nogal hard vonden – maar ze waren ook niks gewend.

Ik noemde de GroenLinks-voorman een keer “een sukkel”. Daar is zelfs een heel televisieprogramma aan gewijd. Hij had namelijk een plan om het openbaar vervoer gratis te maken – iets waar wij ook voor waren. De kosten die je bespaarde met het verkopen en controleren van kaartjes enzovoort en de winst die je hebt door de toename van openbaar vervoer en de afname van files kon je allemaal berekenen. Wij hadden dat gekopieerd van Hasselt in België. GroenLinks diende toen een voorstel in dat mensen zich konden aanmelden voor een speciale groep, die dan korting zouden krijgen op een buskaartje (20% korting). Wij vroegen hoe ze dat wilden betalen, want er ging jaarlijks een vast bedrag naar de busmaatschappijen, die daarmee winst maakten. Er was in wezen een financieel open eind. Mensen krijgen kaartjes voor veel minder en de gemeente moet geld gaan bijleggen wat zij niet heeft. GroenLinks zei toen dat het niet veel geld zou kosten, waarop ik zei dat dit alleen werd gezegd door “rekenkundige sukkels”. Daar viel toen iedereen overheen want het was een belediging van een ambtenaar in functie. Dat was dus heel hard als je dat zei.

Je moet niet vergeten: in de Utrechtse gemeenteraad zaten allemaal deftige dames en heren die op een deftige manier praatten over deftige burgers en ondeftige burgers. De ondeftige burgers

waren tweederangsburgers. Verder was het ook nog zo dat in zo'n gemeenteraad niemand hoefde op te letten. Daar heb ik veel van geleerd. Dan had je een debat, zoals dat heette, en dan was alles voorbereid in de commissies, waardoor je de standpunten van iedereen al wist. Zo nu en dan stak ik mijn vinger op. Dan zei ik: "Jongens, is er nog ruimte bij de andere partijen om van mening te veranderen door wat wij – en wellicht anderen – zullen gaan inbrengen?" Dan zeiden ze allemaal "nee" en vond ik dat er meteen gestemd kon gaan worden. Het debat dat al gevoerd was in de commissies was dus overbodig. De burgemeester zei dan dat we het debat toch moesten voeren – omdat dat democratie was. Je kreeg dan uitleg van acht uur over iets dat al lang vaststond. Ik heb het altijd heel lollig gevonden om te spelen met de institutionele vastigheden. Je wist van tevoren wat iedereen ging zeggen. Je wist van tevoren wat iedereen ging stemmen. En we deden net alsof het niet zo was.

GroenLinks had een werkloze kleuterleider als wethouder van onderwijs en de partij was er goed in om allochtone inwoners te ronselen om op de partij te stemmen. Ze hadden twee Marokkaanse mensen in de gemeenteraad, van wie er één later voorzitter van de Islamitische Omroep is geworden. Zij zaten in de gemeenteraad, maar die spraken amper Nederlands. Ze lazen dan een amendement over onderwijs voor, voor hun eigen wethouder. Dat lazen ze dan met heel veel moeite voor en de wethouder zei dan "Dat is een heel goed idee, dat neem ik onmiddellijk over." Dat had hij ze zelf ingefluisterd. En ja, wat ik dan soms deed, was dat ik zei: "Ik kon het niet helemaal volgen, kunt u het even kort samenvatten?" Dat konden deze mensen dan niet, want ze hadden geen idee wat ze zeiden. Dat was eigenlijk heel ontluisterend.

Ik: Hoe reageerden andere partijen op jullie als Leefbaar Utrecht?

Henk Westbroek: Die haatten ons, om het mild te zeggen. Ze hadden een geweldige hekel aan ons. Want wij doorbraken het oude-jongens-krentenbrood-systeem. De eerste keer dat wij onderhandelden over deelname aan de stadsregering, hebben we twee dagen onderhandeld. Dat heette dan volgens een GroenLinks-wethouder de "mieren proeven". Die twee dagen hadden we werkelijk geen enkele concessie gekregen. We hadden namelijk ook bedacht dat er dingen zouden zijn waarover we geen concessie zouden doen, onder ander over een referendum over de toekomst van het stadscentrum. "Als we dat niet binnenkrijgen, doen we niet mee. Dat is voor ons ononderhandelbaar." Later hoorde ik van Jan van Zanen dat de GroenLinks-wethouder, nadat we van tafel waren gegaan, een papier uit haar koffertje haalde waarop de nieuwe coalitie al stond uitgetekend – inclusief het programmabeleid en de verdeling van de

wethouders. Dat kan je bij Jan van Zanen navragen. En dan konden ze in de krant schrijven “Leefbaar Utrecht wil geen verantwoordelijkheid nemen.” Want niet alleen de gemeenteraad haatte ons, maar ook het Utrechts Nieuwblad.

Naast het Utrechts Nieuwsblad had je ook nog het Stadsblad, een huis-aan-huisblad. Dat blad had een columnist die ‘Stadshaantje’ heette. Die schreef elke week volstrekte leugens over mij of Schnetz. Die was zeer goed ingevoerd. Men heeft geprobeerd – tot aan de VARA toe – te achterhalen wie deze columnist was, maar dat is altijd geheim gebleven. Er is zelfs een beloning van vijfhonderd euro uitgelooft om diegene te ontmaskeren. Hij of zij vertelde namelijk de ene na de andere leugen. Op privégebied, dat de voorzitter van Leefbaar Utrecht nogal rijk was en zijn geld verdiend had met beleggen in goudmijnen in Australië die hij illegaal gekocht had. Dat is me bijgebleven, die waanzin allemaal. Later schreef Ed van Eeden een boek voor Leefbaar Utrecht, genaamd Leefbaar Utrecht, in opdracht van Schnetz, en die liet dat Stadshaantje aan het woord komen. Ik besloot toen niet meer mee te werken aan het boek, want hij wilde dat niet vertellen. Let wel: hij werd betaald door onze partij. Ik zei: “Dat boek schrijf jezelf maar.” Ik heb daar onmiddellijk afstand van genomen. Dat krijg je als je mensen vooruit betaalt: je krijgt een schrijver die maar wat doet en zelfs dat Stadshaantje aan het woord laat. Tot op de dag van vandaag is niet bekend wie dat is.

Daarbij was er een juffrouw van het Utrechts Nieuwsblad die twee keer per week een hoofdartikel over ons schreef. Ze schreef over hoe slecht en onbetrouwbaar we waren. We vroegen ons af hoe ze dit kon schrijven en ze dingen wist. Bleek dat ze buiten het huwelijk om lag te neuken met een wethouder van GroenLinks. Dat heb ik toen openbaar gemaakt en toen hebben ze haar overgeplaatst naar de Amersfoortse Courant. Ze vonden het heel flauw dat ik dat zei, maar zij zei dingen over mij die nog veel erger waren, gewoon uit de duim gezogen. Politiek is een hard spel en politiek kent geen enkele waarheid. We hadden ook altijd de pers tegen. In een interview met Vrij Nederland schreef de journalist dat mijn lievelingsboek *Mein Kampf* was en hoe graag ik daaruit citeerde. Let wel, uit dat boek heb ik nog nooit geciteerd, maar hij mocht mijn uitgebreide boekenkast bekijken, waarin werken van Lenin, Mao, Churchill en andere linkse jongens staan. Ook *Mein Kampf* had ik gekocht. Als bibliothecaris kun je zeggen dat het verboden is om te bezitten, maar het is toch een belangrijk politiek pamflet. Als je alles over het nationaalsocialisme wil weten, moet je het wel hebben gelezen. Dus die man loog een heel stuk over mij bij elkaar.

Ook toenmalig burgemeester Ivo Opstelten haatte ons. Hoe kwam dat nou? Omdat VARA, ingefluisterd door ons, ging uitrekenen hoeveel tijd hij besteedde aan zijn 55 betaalde bijbanen. De conclusie was dat hij, uitgaande van de minimale uren die hij in die betaalde bijbanen moest steken, tekort kwam aan tijd voor burgemeester in Utrecht te zijn. Naar aanleiding daarvan kwam er in Utrecht een debat, door hemzelf voorgezeten. Iedereen lachte ons uit en er was een voetbalwedstrijd die hij graag wilde zien, dus het debat werd geschorst. Hij zat ons werkelijk in ons gezicht uit te lachen. Hij had dus ook een verschrikkelijke hekel aan ons.

Toen het artikel van Leonard Orstein gepubliceerd werd was ik ziek. Toen lag ik te slapen, want ik had een operatie aan mijn stembanden ondergaan. Ik kon niet meer praten en heb toen twee maanden, ongeveer zes weken, de gemeenteraad niet meer kunnen bijwonen. Toen heeft Paul Rosenmöller, ingefluisterd door het sukkeltje van GroenLinks, overal verteld dat ik waarschijnlijk ergens aan het schnabbelen was, omdat ik niet op mijn werk kwam, terwijl hij dus wist dat ik ziek was. Ik lag dus op bed en er kwam opeens een koerier, namens de burgemeester Opstelten, naar aanleiding van het interview dat ik had gegeven bij Vrij Nederland. Als het aan hen lag, zou daar een voorstel voor komen dat ik geschorst zou worden als gemeenteraadslid in Utrecht. Ik heb onmiddellijk de Raad van de Journalistiek geïnformeerd en ben honderd procent in het gelijk gesteld. Hij is uiteindelijk, die Leonard Orstein, nog een prominent lid van de PvdA geworden. Tot de dag van vandaag schrijft hij voor het Buitenhof, die journalist. Dat stuk geteisem zat ook in de gemeenteraad van Utrecht, meneer Orstein, dat was zijn oom. Een oud-directeur van Shell, die oud en ziek was. Leonard Orstein was aan het azen op zijn erfenis. Dus toen dit debat werd gevoerd in de gemeenteraad over het artikel was iedereen boos. Ik zei dat ik niks had geautoriseerd. Het vervelende is dat zulke dingen een eigen leven gaan hebben. Orstein had het genoteerd en meteen alle kranten in Nederland gingen het gebruiken. Dat ik het liefst *Mein Kampf* zou lezen. En je wordt dan gebeld met de vraag of dat echt zo is. Dan zei ik “Hoe kom je daar nou bij?” en ik heb het kunnen aantonen en heb mijn gelijk gekregen.

Wat helemaal leuk is, dat heb ik eigenlijk nooit verteld. Later kreeg Vrij Nederland een tijdelijke hoofdredacteur, die is nu dood en er is een prijs naar hem vernoemd. Het was een hele intelligente man. Ik ben even vergeten hoe hij heette. Hij belde mij jaren later op. Hij zei: “Ik zit het allemaal te bekijken in het archief en ik bied namens heel Vrij Nederland mijn excuses aan en wij vergoeden alle juridische kosten die u heeft gemaakt.” Dat was twintigduizend euro. Vrij Nederland heeft mij dus twintigduizend euro vergoed, want het kwaad was geschied. Ik

ben namelijk echt van mijn bed gelicht door Opstelten, maar het stierf een stille dood, want het werd behandeld in de gemeenteraad waarbij ik zei dat ik het niet geautoriseerd had. Als mijn handtekening er niet onder staat, heb ik het niet geschreven of gezegd. Daarmee was het debat over. Van die schorsing is het nooit meer gekomen. Over die schorsing hebben ze nooit meer iets vermeld. Maar Opstelten die haatte mij, die haatte mij, die haatte mij echt. Omdat ik hem dus betrap had op financieel gewin.

Maar wel het leuke is – dat weet ook niemand. Leefbaar Rotterdam was de grootste geworden en Opstelten had zich kandidaat gesteld als burgemeester van Rotterdam. Utrecht is de vierde stad van Nederland, Rotterdam de tweede dus een soort van bevordering. Er waren meerdere kandidaten. Via via wisten wij Leefbaar Rotterdam te bereiken en zeiden dat ze als eis moesten stellen dat een burgemeester geen betaalde bijbanen mag hebben. En dat werd een eis. Dus Opstelten moest die allemaal opgeven toen hij burgemeester van Rotterdam werd. Dat vind ik grappig. Hij was schatrijk, dus het zal hem worst geweest zijn. Had hij wat meer tijd om zijn werk te doen.

Ik: En als we dan kijken naar uw partij intern. Veel Leefbaar-partijen hadden interne spanningen. Hoe was dit bij uw partij?

Henk Westbroek: Dat hadden wij ook. Kijk, de grote fout die wij gemaakt hadden, die trek ik mij persoonlijk aan, is dat wij openbaarheid nastreefden. Onze wekelijkse fractievergadering mocht iedereen bijwonen. Maar wij kwamen er al snel achter dat alles wat wij daar besproken bij anderen terecht gekomen was. Want alle partijen stuurden gewoon een vertegenwoordiger, die dan aanschoof. Daar hadden we nooit aan gedacht. Het was zo dom, echt pure domheid. Toen wij wethouders gingen leveren, moesten wethouders ook komen vertellen wat ze uitgespookt hadden, waarom? Maar die kwamen niet meer, want dan lag het meteen bij GroenLinks op tafel. Dus de invloed op onze eigen wethouders nam daardoor af. Dat wil zeggen, de voorzitter had nog wel contact met ze, maar de andere gemeenteraadsleden niet meer. Die vergaderingsvorm was sturend naar hun optreden, dan konden zij vertellen waar ze mee bezig waren en waarom we dat moesten steunen. Dus dat werkte heel verwarrend.

Dan kreeg je een verkeersvoorstel van onze eigen wethouder Yet van den Bergh dat we niet zagen aankomen. Ik eiste dat we tegen zouden stemmen, waardoor zij heel boos was. Ik vond het alleen een waardeloos voorstel, precies alles wat wij niet wilden. Het was een ingewikkeld

voorstel, dat je op bepaalde plekken niet meer mocht rijden en op andere plekken juist weer wel, dat je ver moest omrijden. Mijn visie is altijd geweest “Hoe meer kilometers je maakt om van A naar B te komen, hoe vervuilerder het is voor de stad.” En met dit voorstel moesten mensen heel veel extra kilometers gaan rijden. Ze hadden een meerderheid, want GroenLinks was voor, dus dat gaf spanningen. Helemaal toen ik mij kandidaat stelde als burgemeester. Iedere Nederlander heeft gelijke rechten op een kans om een bestuursbaan te hebben, volgens de Grondwet. In de praktijk moet je lid van een partij zijn, dat staat echter niet in de Grondwet. De toenmalig minister van Binnenlandse Zaken, de man van Neelie Smit-Kroes, Bram Peper, wilde een wet over het burgemeesterschap opstellen voor de grote steden. Ik vond het ondemocratisch, maar hij vond dat de democratie wel een stootje kon hebben. Ik ben drie keer kandidaat geweest. Ik wist dat ik volstrekt kansloos was, maar wilde kijken hoe de omgeving erop zou reageren. Ik kwam de eerste keer bij de Commissaris van de Koningin en zijn opmerking was hoe ik op het stompzinnige idee was gekomen om me aan te melden. Ik had geen enkel niveau. Ik zei dat ik ondernemer en doctorandus was, waarop hij reageerde “Ja maar meneer, uw geld zit in een band.” Alsof dat heel erg is. Die man haatte mij dus ook. Dan krijg je een briefje dat na een zorgvuldige afweging is besloten dat je niet aan kwaliteitseisen voor het burgemeesterschap voldoet. Dan krijg je een paar mensen die overblijven, die uitgekozen zijn door de Commissaris van de Koning(in) in ruggespraak met de minister van Binnenlandse Zaken, die worden dan voorgelegd aan de gemeenteraad. De gemeenteraad gaat dan in het geheim onderhandelen over wie het worden mag, maar de gemeenteraad heeft ook de mogelijkheid om mensen uit te nodigen. Als iemand afgewezen is door de Commissaris van de Koningin mag de gemeenteraad iemand uitnodigen.

Wij hadden toen, met Yet van den Bergh en nog iemand, twee mensen die in dat geheime overleg zaten. Yet van den Bergh was zo boos op mij dat zij zich bleef beroepen op haar zwijgrecht. Ik was dus kandidaat en ik wist niet wat er gebeurde tijdens dat overleg, niemand wilde me dat vertellen. Ik was helaas niet in de positie, die twee ontsla ik om die reden. Ik had het kunnen doen, maar dat is onvoldoende een reden. Je ontslaat ze omdat ze niet vertellen wat ze niet mógen vertellen. Ik kwam toen Jan van Zanen tegen en vroeg of dat bij zijn partij ook zo was. Hij zei: “Natuurlijk niet, de vertegenwoordigers overleggen met de partij wat er gezegd moet worden.” Dat gaf dus frictie.

De derde keer dat ik kandidaat was, was de voorzitter van Leefbaar Utrecht ook kandidaat. We hadden afgesproken als een van ons het zou worden dat die de ander dan als adviseur in dienst

zou nemen onbetaald. Wat ik niet wist, was dat Schnetz in stilte PvdA'er geworden was, wat hij later openlijk werd. Wat we dus hadden afgesproken, nam hij niet serieus. Ik wist nergens van en hij mocht op gesprek komen.

Toen we twee jaar aan de macht waren ontstond de tweede frictie. Het akkefietje met Yet van den Bergh leidde tot kritiek van partijgenoten. We moesten als bestuurderspartij meer fatsoen hebben. Binnen de partij ging daarom de stem op om te fuseren met de PvdA. Een ingewikkeld verhaal. We hadden gemeenteraadsleden, die na vier jaar werden geëvalueerd door een commissie. Als ze hun werk goed hadden gedaan dan mochten ze weer opnieuw op de lijst. Hadden ze het niet goed gedaan werden ze van de lijst gehaald. We hadden één iemand, die nooit kwam, die over het dossier van de Jaarbeurs ging. Als hij naar de gemeenteraad kwam en erover gesproken werd, zei hij helemaal niks. En dan bij de nabeschouwing werd hij dan helemaal boos dat anderen niks hadden gezegd. Op een gegeven moment kwam deze jongeman aandragen met iemand die door verschillende mensen van onze eigen partij geronseld was, om voor te stellen dat onze voorzitter vervangen moest worden door de nieuwkomer. Dat was eigenlijk een coupe. Daar waren verschillende mensen voor. Dat hebben we weten te voorkomen, dus dat ging niet door. Onderhuids speelden er dus allemaal fricties, maar openlijk hebben we dat nooit uitgespeeld. We zijn altijd eensgezind geweest, ook als we dat niet waren.

Sommige dingen stonden in het partijprogramma, dus daar moest je je gewoon aan houden. Sommige dingen waren ook vrij. Daar kon je vrij over denken. Daar hadden we een partijstandpunt, maar iemand kon daar ethische problemen mee hebben. We hadden iemand, die werkte op het Pieter Baan Centrum, die heel veel in aanmerking kwam met drugsgebruikers en dergelijke. Hij was tegen het vrijgeven van drugs; dat mocht hij vinden, als dat in strijd was met zijn geweten. Je moet iemand niet een geweten willen opleggen.

Een tijd later, voordat wij in het college kwamen, was er een motie van wantrouwen tegen een van de wethouders van onder andere het Utrecht Centrum Project, Jan van Zanen. Die wethouder had veel baantjes en ging ook over stadsreiniging. Daar was een groot schandaal. Wij zouden die motie steunen omdat die terecht was, en hij het daar erg slecht had gedaan. Dezelfde man die problemen met ons drugsstandpunt had, steunde die motie niet op één stem, zijn stem. Dat was tegen alle afspraken in – we hadden van tevoren natuurlijk overlegd. Hij had geen goede reden hiervoor. Hierdoor kon Jan van Zanen blijven zitten, wat als gevolg had dat hij burgemeester van verschillende steden heeft kunnen worden. De partijdiscipline bij ons was

dus soms ver te zoeken. Tegen geweten kon je heel weinig inbrengen. Wij hadden als oppositiepartij de belangrijkste wethouder van dat moment kunnen laten vallen. Je had iedereen niet altijd aan een touwtje, je moest het ook niet willen, maar soms wilde je het ook weer wel. Broos Schnetz bleek ook een dubbele agenda te hebben. Hij was zijn lijntjes al aan het uitgooien en wilde in het partijbestuur van PvdA. Een beetje partijverraad.

Ik: En als we wat meer uitzoomen. Hoe verklaart u het verschil in duurzaamheid tussen Leefbaar Utrecht en Leefbaar Rotterdam?

Henk Westbroek: Ik wil niet lullig doen, maar dat lag aan mij. Ik hield ermee op. Ik droeg die partij, ik was eerste woordvoerder, ik was de bekendste. Alle enquêtes over wie de burgemeester van Utrecht moest worden, won ik met vlag en wimpel. Met vlag en wimpel bedoel ik meer dan 65%. Ik droeg de partij en ik hield ermee op. Toen werd er een opvolger gekozen, Walther Lenting, die had geen uitstraling. Het was een vriendelijke man, maar hij bakte er als wethouder ook niet zo heel veel van, moet ik heel eerlijk zeggen. Hij moest de kar gaan trekken en dat kon hij niet. Je bent een zeer populaire partijleider kwijt en je hebt geen vervanging, dat is het einde van je partij. Bij D66 gebeurde hetzelfde.

Ik: Heel veel Leefbaar-partijen worden geassocieerd met het populisme. In hoeverre kan u zich daarin vinden?

Henk Westbroek: Populisme is natuurlijk een analytisch begrip voor mensen die te dom zijn of te lui zijn om werkelijk de politiek te analyseren. Je noemt iets populisme omdat je het slecht vindt. Alles is slecht. Het woord is een prachtige uitvinding, dat zeg ik als oud-bibliothecaris van de afdeling politicologie van de wetenschappelijke bibliotheek Utrecht. Ik heb het goed mogen bestuderen. Het begrip is heel leeg. Duurzaamheid is ook zo'n begrip. Of inclusiviteit. Inclusiviteit van wat? Allerlei geslachten? Allerlei genders? Allerlei leeftijden? Ik bedoel dat het niks betekent als je het niet specificeert. Ik heb weleens een discussie gevoerd met mensen die ons populistisch noemden. Ze konden alleen niet uitleggen waarom wij dat label verdienden. Maar als met populisme bedoeld wordt dat men de noden van de minderbedeelden in de samenleving ter harte neemt, dan ben ik populist. Maar zo wordt het vaak niet bedoeld, meer als een afzetwoord. Net als extreemrechts en extreemlinks, het zijn holle woorden. Mensen zeiden vaak "u als populist", maar ze konden dit niet benoemen. Wij waren de enige stad die het cultuurbudget verhoogden. Wij bedachten als partij de culturele zondagen. Rechtse partijen

wilden af van koopzondagen en linkse partijen wilden deze uitbreiden. Deze koopzondagen waren dramatisch in Utrecht want de winkels moesten geld bijleggen, maar konden het niet veroorloven om het niet te doen, omdat de anderen het wel deden. In die tijd gingen mensen op zondag geen kleren kopen. Ik bedacht toen met Ronald Giphart een plan om culturele zondagen in te stellen. Niemand is tegen cultuur. Op zondag gaan we dan gratis cultuur schenken, door de hele stad in, met optredens en steeds wisselende programma's. Tegenstanders noemden dat populistisch. Er zat namelijk geen beleidskeuze achter. Het is een van de meest populaire ideeën geworden dat wij hebben gehad. Trok jaarlijks honderdduizenden mensen die anders nooit in aanraking kwamen met kunst. Andere steden, zoals Arnhem, namen het idee over. We kregen zelfs eenmalig extra geld vanuit de overheid als beloning, waarmee we het Nijntjemuseum hebben opgericht. Het is nu, op het treinmuseum [Spoorwegmuseum red.] na, het populairste museum van Utrecht.

Ik: Een afrondende vraag. Als u terug kijkt op uw politieke carrière met Leefbaar Utrecht zijn er dan één of twee lessen die u trekt uit die periode over mogelijkheden of beperkingen voor lokale politieke partijen?

Henk Westbroek: Jazeker wel. Ik kan één les noemen. Mensen die in de lokale politiek actief zijn, zijn mensen die in het maatschappelijk leven overwegend gefaald hebben. Het zijn dan ook, kijk maar naar de gemeenteraad van Utrecht nu, transitiecoaches, verzekeraars, werklozen. Mensen die niet zo goed mee kunnen komen in de ratrace van de samenleving en zichzelf ongelooflijk serieus nemen en zichzelf super belangrijk vinden, terwijl ze heel onbetrouwbaar zijn. Je kunt namelijk met politici afspraken maken, zo heb ik geleerd, maar in de praktijk zijn deze afspraken helemaal niks waard. Dat geldt ook voor de mensen in mijn eigen partij. Een voorbeeldje zal ik ervan geven. Wij vonden dat je je eigen broek moest ophouden. Dus als we gemeentelijke feestjes hadden, betaalden wij voor de consumpties die we kregen. Als er verkiezingen waren, hadden we onze eigen bijeenkomst waar we onze eigen drank betaalden. Wij gingen dan niet naar het gemeentehuis om daar van te genieten. Je moest bij onze partij tekenen dat je het partijprogramma onderschreef en er alles aan zou doen om het uitgevoerd te krijgen, echter, het stond je ook vrij om dat partijprogramma te veranderen. Niks is in beton gegoten. Daar gingen wij soepel mee om, want je kunt het geweten van mensen niet met een handtekening buitenspel zetten. Dan krijg je ineens in de gemeenteraad over je heen dat twee mensen waar je naast zit een gratis parkeervergunning hadden aangevraagd voor de hele stad en deze kregen. Je kon ook een taxibudget krijgen en dat hadden ze aangevraagd. Daar wisten

we niks van. Dat kreeg je natuurlijk van politieke tegenstanders om je oren. En ze hadden gelijk. En andere mensen waarmee je afspraken maakte over stemgedrag en opvattingen bleken ook niet veel waard. Een aardige GroenLinks'er zei ook wel dat hij het met me eens was, maar ook aan zijn politieke carrière dacht. De meeste lokale politici zijn mensen die bezig zijn om hoger op te komen, om benoemd te worden als burgemeester, om in een advies college terecht te komen. Vooral om nooit hard te moeten werken. Het is een mooie stap voor mensen om carrière te kunnen maken.

Ik kan me nog herinneren. De PvdA zat in de stadsregering, toen wij er nog niet inzaten. De vertegenwoordiger had een schoonmaakbedrijf en die las dan achter de toonbank de *Playboy* en naast hem zat een feministische vrouw te wachten totdat ze moesten stemmen. Het zelfstandig denkend vermogen van de meeste gemeenteraadsleden is volstrekt afwezig. Ik hoor nu al twintig jaar dat ze meer tijd nodig hebben om hun belangrijke werk te doen. Ik was fractievoorzitter, ik las alles en ik had er zestien uur per week voor. Met twaalf uur was ik klaar. Dat die anderen er langer over doen, dat kan ik ook niet helpen. “Maar wij moeten overal aanwezig zijn in de stad...” Als er gratis te zuipen was stonden ze vooraan, anders zag je ze niet. Ik heb weinig respect voor gemeenteraadsleden.

Hierna heb ik Henk Westbroek bedankt voor zijn tijd en zijn kundige en duidelijke bijdrage aan mijn masterthesis.

Bijlage III – Interview met Bob Roelofs

Hieronder is het transcript weergegeven van het interview dat ik op 7 mei 2025 met Bob Roelofs heb gehouden. Bob Roelofs was gemeenteraadslid voor D66 in Arnhem van 1999 tot en met 2003 en maakte de eerste jaren van Leefbaar Arnhem dus van dichtbij mee. Daarna werd hij actief bij de Provinciale Staten. Na een korte introductie over mijzelf en mijn masterthesis is het interview begonnen.

Ik: U was als raadslid actief in de periode dat Leefbaar Arnhem opkwam. Hoe herinnert u zich de opkomst van deze partij?

Bob Roelofs: Ik herinner me hen als een partij die campagne voerde in Vitesse shirts met hun eigen namen erop. Dat waren niet de meest soepele lijven die ik daaronder zag. Ik vond het heel lastig om Martin van Meurs terug te zien in deze rol. Hij was acht jaar lang wethouder geweest in Arnhem en stond bekend als de ‘Ayatollah van Arnhem’. Met andere woorden: hij trok heel veel macht naar zich toe. Dat zij in 2002 met vier zetels binnen kwamen in de gemeenteraad en ook nog steun hadden gekregen van de Vrienden van Vitesse, daar was ik wel doodziek van, kan ik je vertellen. Ik was toen de lijsttrekker van D66 en ik had een paar tienden procent winst, daar was ik ontzettend blij mee. We waren op twee zetels gebleven. Zij kwamen in de raad – ongeacht de kandidaten – puur vanwege de naam ‘Leefbaar’, met vier zetels. Dat moment dat jaar vond ik heel erg schrikken. Zuid Centraal ging van drie naar vijf zetels. De Stadspartij, de partij van Rudy Kousbroek – een van de zeg maar pooiers van het Spijkerkwartier – kwam ook in de raad. 10 van de 39 zetels kwamen van lokale partijen, dat is daarna nooit meer gebeurd. Ik had wel moeite met de mensen in de raad. Martin van Meurs is een fantastisch debater, weet veel van de stad, maar wel met een heel duidelijke politieke kleur en verleden. Dat maakte dus niet uit.

Ik: Dat is een mooi bruggetje naar mijn tweede vraag. Hoe zou u de politieke stijl / profiel van de partij typeren? Op welke thema’s probeerden ze zich te onderscheiden en hoe verhielden ze zich ten opzichte van andere partijen in de raad destijds?

Bob Roelofs: Ze zochten destijds vooral de steun van Vitesse-supporters door ook alleen al bij een Vitesse-debat in Vitesseshirts te komen. Ze hebben ook reclame gemaakt. Dan gingen ze met een caravan in de stad rond. Ze hebben ook nog geprobeerd iemand duizend euro te geven

wat leidde tot een rel. Ze hadden daarnaast gratis openbaar vervoer als belangrijk punt. Gratis openbaar vervoer bestaat niet. Je had een voorbeeld in België, in Hasselt, daar verwezen ze naar. Voor de rest heb ik eigenlijk nooit één duidelijke lijn gezien. Ze hadden geen achterban. Martin van Meurs was van de holistische beweging, maar dat heb ik eigenlijk ook nooit teruggezien. Ik vond het een *one-issuepartij*.

Ik: Dat is een mooie koppeling naar de volgende vraag. Hoe werd de Leefbaar-partij door andere partijen ontvangen? Was er een open houding voor samenwerking of was er een grote afstand?

Bob Roelofs: Dat weet ik eigenlijk niet zo goed. Ik heb toen nog maar anderhalf jaar in de raad gezeten. Toen ben ik griffier bij de Provinciale Staten geworden en dat was onverenigbaar met mijn raadlidmaatschap. Ik heb wel gezien dat Zuid Centraal toen in de coalitie kwam. Zij hadden gewonnen, van drie naar vijf zetels, dus dat was ook logisch. Dat heeft uiteindelijk ook geleid tot Loket Zuid in Arnhem-Zuid en meer burgerparticipatie. Ik denk dat Leefbaar Arnhem niet in beeld is geweest. Martin van Meurs nam namelijk wel een heel besmet verleden met zich mee. Dat werd later natuurlijk nog veel erger – maar dat is een ander verhaal.

Ik: Veel Leefbaar-partijen werden geassocieerd met thema's als veiligheid, migratie en non-sensepolitiek. In hoeverre was dat bij Leefbaar Arnhem ook zo?

Bob Roelofs: Ze waren totaal geen eenheid. De nummer twee, Lenneke Jaspers, is na een jaar uit de partij gegaan. De nummer drie, Jan Damen, was de oud-directeur van Luxor. De nummer vier, Ton van Beers, is later nog wel doorgegaan. Zij werden beroeps politici. Zij hadden dit inkomen nodig om in hun behoeftes te kunnen voorzien. Laat ik het zo zeggen: ik heb geen herinnering aan hen waarbij ik dacht: “Hier hebben ze echt het verschil gemaakt.” Die herinnering heb ik niet. Ze zijn daarna gewoon weer verdwenen. Eén zetel overgehouden. Ze hadden alleen maar ruzie met elkaar.

Ik: Dat brengt me bij de volgende vraag. Veel Leefbaar-partijen over het hele land hadden vaak last van interne spanningen en organisatorische problemen. Wat waren voor u de eerste signalen dat het knetterde binnen Leefbaar Arnhem en waar lag dat aan? Wat was de rol van Martin van Meurs hierin?

Bob Roelofs: Als je samen zo'n traject ingaat, moet je elkaar voldoende vertrouwen en genoeg verbinding hebben met elkaar. Martin van Meurs ging vooral voor zichzelf terug in de politiek. Politiek was zijn passie, dus dat snapte ik ook wel. Mevrouw Jaspers was eigenlijk alleen maar een boze burger. Wat hen verbond, was een bepaalde boosheid. Terwijl Martin van Meurs een bestuurder was. Dat is een hele moeilijke mix. Mevrouw Jaspers kwam voort uit de discussie rondom het Spijkerkwartier, waar destijds ook een aantal dingen absoluut niet goed gingen. Het Spijkerkwartier was een prostitutiegebied en is nu een prachtig woongebied geworden – dat heeft Arnhem goed gedaan. Zij was een ongeleid projectiel, en dat viel niet te combineren binnen de partij. Leefbaar Arnhem had ook geen achterban of leden die de nuance brachten. Ze bedreven vooral politiek vanuit hun eigen achtergrond. Je moet wel een collectief gevoel hebben. Dat heb ik ze niet zien hebben.

Ik: Dus eigenlijk was Martin van Meurs niet bij machte om de partij in het gareel te krijgen?

Bob Roelofs: Nee, zeker niet. Hij was ook niet in staat om bruggen te slaan naar andere partijen om bestuurlijke verantwoordelijkheid op zich te nemen. Want als je van nul naar vier zetels gaat, neem je wel een groot aantal kiezers mee. Hij heeft ook veel gebruik gemaakt van de onvrede die bij Vitesse-supporters heerste. Wat overigens wel opmerkelijk was, want Vitesse had met heel veel overheidsgeld het Gelredome kunnen laten bouwen. Dat was dus wel heel bijzonder.

Ik: Waar zat het vooral in dat het imago van Martin van Meurs al zoveel schade had?

Bob Roelofs: Hij is tussen 1982 en 1990 acht jaar wethouder geweest. In 1986 had de PvdA 18 van de 39 zetels. Daarmee hebben ze enorm veel macht naar zich toetrokken, vandaar zijn bijnaam 'Ayatollah van Arnhem'. Hij bepaalde alles, hij bepaalde heel veel. Het linkse activisme dat de PvdA had, heeft hij ingeruild voor bestuurlijke regententoon en -mentaliteit waar ze zich altijd zo fel tegen hadden afgezet. Hij liet een PvdA zien van jonge mensen die al snel voor hun eigen bestuurshachje gingen. In 1990 hebben ze hem ook snel laten gaan en is hij niet meer teruggekomen. Hij was echt dé man hè. Ik heb daarover ook een boek geschreven, genaamd "De was buiten hangen." Daar staat veel achtergrondinformatie in, vooral uit de tijd dat hij PvdA-wethouder was. Ik heb ook een ander boek geschreven. Dat heet "Parels en Proefballonnen", daar staat wel iets over Leefbaar Arnhem in. Niet zoveel, want ze zijn

eigenlijk alleen maar een splinter geweest. Die geschiedenis als PvdA-machtspoliticus heeft hij altijd met zich meegenomen.

Ik: Als we wat verder uitzoomen en de landelijke ontwikkeling zien. Hoe verklaart u het beperkte succes van Leefbaar Arnhem? Zit dat vooral in de inhoud, de ontbrekende connectie tussen de hoofdpersonen? Henk Westbroek gaf bijvoorbeeld zijn vertrek als voornaamste reden.

Bob Roelofs: Martin van Meurs was niet de man die Leefbaar Arnhem met de stad heeft kunnen verbinden, want hij kreeg binnen zijn eigen partij meteen te maken met een afsplitsing. Dat is één. Ten tweede hebben ze zich ook niet kunnen onderscheiden met een aantal actiepunten die heel erg toen het gevoel weergaven in Arnhem. De grootste onvrede die er destijds lokaal was, werd door Zuid Centraal verwoord. Die hamerde heel erg op het achtergestelde gevoel van Arnhem-Zuid. Dus dat was voor Leefbaar Arnhem ook geen optie. Hij nam toch ook zijn verleden mee, denk ik. Hij heeft geen achterban georganiseerd. Hij slaagde er niet in om een achterban te organiseren.

Ik: Kan ik ook concluderen dat er te veel electoraat was weggekaapt door Zuid Centraal?

Bob Roelofs: Dat was zeker een factor. Zij hadden vijf zetels, dat is veel. Dat was een deel van het ongenoegen. Er is in Arnhem eigenlijk nooit ruimte geweest aan de rechterkant voor dat ongenoegen, zoals dat in Rotterdam en Utrecht toch echt anders was. In Arnhem is dat door een aantal andere partijen goed verwoord. In Arnhem is dat nooit een groot *issue* geweest. Kijk maar naar deze tijd. Als er in Arnhem een AZC wordt geopend, is er nooit gedoe. Dat is onderdeel van het Arnhemse leven. We nemen onze eigen evacuatie mee als een stads-DNA. Dat is achteraf makkelijk praten. Ik denk dat het populistische verhaal over migratie en dergelijke in Arnhem nooit echt heeft aangeslagen. De PVV is ook niet groter geworden dan twee zetels.

Ik: Waardoor komt dat denkt u? Hoezo is dat in andere steden wel aangeslagen?

Bob Roelofs: We nemen onze geschiedenis mee. We weten hoe het is om geëvacueerd te zijn. Dat is zeker een factor. Die zeven à acht maanden van 1944 tot 1945 – daar weet je ongetwijfeld ook alles van. Dat is een factor. Ik denk dat de manier waarop je dat brengt ook een factor is. We zijn er toch in geslaagd om vanuit de buurten het goede effect te bereiken, kijk bijvoorbeeld

naar Elderhoeve. Dat is nooit een discussiepunt geweest. Arnhem ligt natuurlijk maar twintig kilometer van de grens; we zijn gewend om mensen van verschillende nationaliteiten te hebben. Dat past een beetje bij de stad. De voornaamste oorzaak ligt in het verleden, in de tijd van de evacuatie.

Ik: U haakte al aan op het populisme van Leefbaar-partijen. Deze partijen kunnen zichzelf hier vaak niet in vinden, maar hoe kijkt u hiernaar?

Bob Roelofs: Er was niet veel lijn te vinden in hun verhaal. Het werd vaak gedomineerd door de opkomende perikelen. Vitesse was daar een belangrijk onderdeel van. Ze gingen daarin ook mee met de Vitesse-supporters. Er zat natuurlijk ook nog een andere kant aan Vitesse en de Gelredome: het is een financiële molensteen voor de gemeente. Die nuance zochten ze ook helemaal niet. Ze richtten zich gewoon op de supporters. Punt. Dat is een keuze, dat vind ik wel populistisch. De verhalen als “gratis bus” en dergelijke liepen heel goed. Wat ze moesten schrappen, werd niet verteld, want dat waren wel grote uitgaven.

Ik: Waren er nog andere inhoudelijke aspecten die de Vitesse-supporters aan de partij verbond? Zoals migratie of sociale achterstand?

Bob Roelofs: Nee, die verbinding kan ik me niet herinneren. Volgens mij is die helemaal niet gemaakt. Ik heb ook geen beeld van Leefbaar Arnhem dat ze zich hebben afgezet tegen de immigratie. Die herinnering heb ik niet.

Ik: Ze focusten zich dus louter op Vitesse-supporters?

Bob Roelofs: Ja, op Arnhemse onderwerpen. Maar dat moet je nog even checken hoor, want ik heb maar anderhalf jaar met ze gewerkt. Toen mocht ik naar de provincie. Toen werd mijn beeld van Arnhem weer meer op afstand gezet. Omdat ik dus dat boek heb geschreven, weet ik dat Leefbaar Arnhem geen stempel op die Arnhemse periode heeft gedrukt.

Ik: Dat was ook nog een vraag van mij. Welke blijvende invloed heeft de aanwezigheid van Leefbaar Arnhem nog gehad? Als we wat verder uitzoomen de blijvende invloed van de andere lokale partijen die u noemde?

Bob Roelofs: Ik denk dat door Zuid Centraal het zuidelijke stadsdeel meer in beeld geweest. Dat we zijn gaan inzien dat Arnhem niet alleen uit Arnhem-Noord bestaat, maar ook uit Arnhem-Zuid. Daar handelen we nu ook naar. Er komt een cultuurcentrum, er is al een hele tijd Loket Zuid. Het is nu echt een volwaardig stadsdeel. Dat is vooral toe te schrijven aan Zuid Centraal, niet aan Leefbaar Arnhem. Dat is punt één. Ik denk dat ze gewoon door hun pragmatische optreden er geen agendapunt uit hebben gepakt dat speelde. Ze zijn ook snel weer uit elkaar gevallen. Volgens mij is mevrouw Jaspers al na één jaar uit de partij gestapt.

Henk Westbroek heeft denk ik ook wel een beetje het antwoord gegeven. Hij was de sleutelfiguur in Utrecht. Een media-bekendheid met het hart voor Utrecht op de juiste plek. Zo'n persoon is in Arnhem niet opgestaan. Er is geen echte Arnhemmer opgestaan die het Arnhemse belang centraal had staan. Het was vooral dat zij het raadslidmaatschap gebruikten om in hun onderhoud te voorzien. Als je een goede stevige partij hebt, laat je dat los. Dan gaat het niet daarom, maar om het belang van Arnhem. En als je een eenheid lijkt dan krijg je vanzelf wel van die sleutelfiguren, maar die zijn er ook niet bijgekomen. Martin van Meurs had niet het aanzien in Arnhem zoals Sørensen en Westbroek dat hadden in respectievelijk Rotterdam en Utrecht. Zij waren niet besmet met een politiek verleden. Dat was Martin van Meurs natuurlijk wel.

Ik: Als we dan afsluitend kijken naar de toekomst voor lokale politieke partijen. Welke lessen kunnen volgens u getrokken worden uit zowel de opkomst, maar ook de ondergang van Leefbaar Arnhem?

Bob Roelofs: Als je je achterban niet op orde hebt, dan is het niet oké. Je kunt kiezen voor de populistische weg of niet. De populistische weg zal voor een korte oprisping zorgen, maar dat is niet voor de continuïteit. Zuid Centraal is in 2016 Arnhem Centraal geworden en is nu gewoon een stabiele bestuurderspartij. Het zit nu al vier jaar in het college en ze nemen bestuursverantwoordelijkheid. Ze weten ook wat het is om te laveren in zo'n coalitie met de mitsen en maren die het met zich meebrengt. Je moet vooral goed je achterban in de gaten houden en mensen zoeken die dat Arnhemse gevoel centraal stellen. Dat is bij Leefbaar Arnhem niet gelukt. Zij hebben dat Arnhemse DNA zelden in hun verhaal naar voren gebracht. Dat is ook de kracht van Richard de Mos in Den Haag. Die wil het Haagse gevoel verwoorden. Daar gaat het om. Als je er alleen voor je eigen hachje zit, dan prikken mensen daar snel doorheen. Daar ben ik van overtuigd.

Hierna heb ik Bob Roelofs bedankt voor zijn tijd en zijn kundige en duidelijke bijdrage aan mijn masterthesis.

Bijlage IV – Interview met Marco Pastors

Hieronder is het transcript weergegeven van het interview dat ik op 13 mei 2025 met Marco Pastors heb gehouden. Pastors werd in 2002 lid van Leefbaar Rotterdam en was van april 2002 tot en met november 2005 wethouder fysieke infrastructuur. Zijn wethouderschap eindigde met een motie van wantrouwen, na uitspraken over onder andere de islam. Pastors bleef politiek betrokken en richtte in 2006 samen met Joost Eerdmans de partij EénNL op. Na een korte introductie over mijzelf en mijn masterthesis is het interview begonnen.

Ik: U trad in april 2002 aan als wethouder fysieke infrastructuur in het Rotterdamse college. Hoe herinnert u zich de opkomst van Leefbaar Rotterdam en de reactie van andere lokale partijen hierop in de gemeenteraad?

Marco Pastors: Nou, bij andere lokale partijen was er naar mijn waarneming niet echt een bijzondere reactie vanuit hun lokale partijschap. Dan denk ik dat je het hebt over andere lokale partijen in de regio. Ik denk dat hun reactie een beetje dubbel was. Aan de ene kant heel blij, omdat zij met de opkomst van Pim veel meer kiezers kregen, ook in gemeentes buiten Rotterdam. Dit was ook om steun te geven aan de politieke richting die Pim voorstond. Aan de andere kant hadden ze ook gemengde gevoelens, omdat immigratie en islam en dergelijke onderwerpen toen zelfs politiek gevoeliger waren dan nu.

Ik: En hoe reageerde andere partijen op jullie in de Rotterdamse gemeenteraad? Was er een open houding om samen te werken of al vanaf het begin een bepaalde afstand?

Marco Pastors: Nee, de andere partijen waren heel sceptisch. Zij vonden dat de bevolking was misleid en dat mensen op iets vreselijks hadden gestemd. Dat er verschrikkelijke dingen in de stad zouden gaan gebeuren, zowel met de inwoners, met name van buitenlandse afkomst, als met het ambtelijk apparaat. Die waren daar heel bezorgd over. Wat in de kern kwam doordat ze de schuld buiten zichzelf legden. Zij waren wel goed voor de inwoners en wij zouden dat niet zijn. Zij gingen wel fatsoenlijk met werknemers om, zoals ambtenaren, en wij zouden dat niet doen. Dat zat daar allemaal achter. Dat was wel de reactie. Er was geen algemene reactie in de trant van: “Goh, we hebben er blijkbaar heel erg naast gezeten als oude politieke partijen en misschien moeten we toch maar eens kijken wat de kiezers hebben bedoeld met het stemmen

op deze partij. Laten we eens met ze gaan praten. Misschien kunnen we samen iets goed gaan doen.”

Ik: Even terug naar het eerste deel van mijn vraag, de introductie: in hoeverre was u betrokken bij de oprichting van de partij, wat was uw rol in de opbouw van Leefbaar Rotterdam?

Marco Pastors: Ik kwam in oktober 2001 terug van mijn werk en toen werd ik gebeld door Ronald Sørensen. Die zei toen: “Ik ben de oprichter van Leefbaar Rotterdam, ik heb met Pim kennism gemaakt. Pim vond het wel een goed gesprek en die zei dat ik jou moest bellen, want jij moest ook meedoen met Leefbaar Rotterdam.” Als Pim iets vroeg, deed ik dat. Dus ik ben naar de eerste officiële oprichtingsavond gegaan. Daar had Ronald Sørensen met vier andere mensen een zaaltje gehuurd en dat werden de nummers één tot en met vijf van de lijst. We hebben toen kennism gemaakt en ik zag meteen dat het hele fijne, normale Rotterdammers waren. Zij waren niet bijzonder rechts of racistisch. Toen heb ik me aangemeld en ben ik mee gaan doen. Ik werd lid nummer zes.

Ik: Hoe zou u de politieke stijl en het profiel van Leefbaar Rotterdam typeren, rond bijvoorbeeld thema's als veiligheid, immigratie, no-nonsensebestuur?

Marco Pastors: Een heel belangrijk element was dat we probeerden te duiden wat er gebeurt. Niet verstoppen, niet afdekken, maar feiten zijn feiten. Als er iets volgens jou niet goed is, dan moet je dat kunnen bespreken. En vervolgens moet je er ook iets aan doen. Bij elk probleem is er een oplossing, of in ieder geval een verbetering van de huidige situatie denkbaar. Dus ook doelgericht en resultaatgericht iets aan dat probleem doen. Dat kan altijd. En je moet je daarbij niet verschuilen achter landelijke wetgeving, dat hebben we ook niet gedaan. Daarom is er de Rotterdamwet gekomen. Of verschuilen achter juridisch wel of niet mogelijk zou zijn. Als je met een goede advocaat naar teksten gaat kijken, of dat nu wetten of uitspraken zijn, is er altijd wel een andere interpretatie aan te geven die jou wel goed uitkomt. Er kan veel meer dan wat anderen zeggen. Dat is een kwaliteit die wij hebben. We hebben bijvoorbeeld gezegd: “We gaan ons station veiliger maken.” Dat was erkend als de onveiligste plek van ons land. We hadden dat bewust gedaan, omdat dat echt een plek is waar echte Rotterdammers kwamen, echt symbool stond voor de onveiligheid in de stad. Mensen werden daar lastiggevallen door bedelaars, er lag allemaal vuil. Er hingen mensen rond. We gaven onszelf daar zes maanden voor. Dat vonden we behoorlijk spannend, maar we hadden het binnen zes weken veilig; zo

moeilijk bleek het niet te zijn. Als je er achteraf over nadenkt, is het ook een kwestie van zelf goed schoonmaken en -houden. En als mensen het toch vuilmaken, dreigen met boetes en deze ook uitdelen als ze echt niet luisteren. En iedereen die er niet hoort, wegsturen. Dan moet je er verderop wel een opvangplek voor hebben, dus die maakten we. Moeilijk is het niet, maar niemand deed het. Daarmee haalden we ons eerste succes. De symboliek en de zichtbaarheid waren heel erg groot.

Ik: Leefbaar Rotterdam wordt vaak bestempeld als populistisch. In hoeverre kunt u zich daarin herkennen?

Marco Pastors: Ik vind dat zelf niet zo'n lelijk woord. Als je maar niet dingen belooft die je niet waar kunt maken, en daar gaat het vaak om. Het hangt van je definitie af. Als je het populisme ziet als misleiden: problemen scheppen die anders in elkaar zitten, suggereren dat je die makkelijk kunt oplossen. Maar dat waren wij niet. We hadden een probleem met een onveilige stad, te weinig woningbouw en te veel oude, verloederde woningen waar niemand wat aan deed. Dat hebben we aangepakt. Dus veel beter en anders dan de partijen dat voorheen gedaan hadden. Ik noem dat geen populisme, maar zo wordt dat door andere partijen niet gezien. Andere partijen vonden bijvoorbeeld over woningbouw dat het niet beter kon, want het was nou eenmaal te ingewikkeld. Wij zeiden dat we het toch gingen proberen. Zo gingen we van 1200 naar 3000 woningen per jaar. Dat lukte gewoon in één jaar. Daarna hebben we het volgehouden; de stad heeft daarna nooit meer onder die 3000 woningen per jaar gezeten.

Ik: Wat deden jullie dan zo anders dan de andere partijen?

Marco Pastors: Wij stelden doelen. Wij zeiden: "3000 woningen per jaar" in plaats van "Ja, de gemeente bouwt niet zelf, dat is moeilijk om er iets over te beloven." Al niet belovend kwamen in de praktijk niet verder dan die 1200 woningen per jaar. Wij zeiden dat we dat toch gingen proberen met hetzelfde aantal ambtenaren. Dan ontstaat er meteen een doel waar je als wethouder en ambtenaren naartoe kunt werken. Dan komen er ook corporaties op je af met: "Wij hebben nog wel een paar ideeën, mogen we meedoen?" Op die manier krijg je er een nieuw soort energie in. Het stellen van een doel is belangrijk, in plaats van dat iedereen denkt dat een wethouder achterover gaat zitten en moeilijk gaat doen. "Kom maar met een heel aantrekkelijk voorstel, anders stuur ik jullie meteen weer de deur uit." En ik stak mijn nek uit en zei: "Ik wil 3000 woningen dus iedereen met een goed idee is welkom." Dus met zo'n

doelstelling krijg je een andere energie. En vervolgens moet je, tweede punt opletten bij de uitvoering. Heel veel van die projecten gaan mis op de details en daar moet je dan beter op gaan letten. En dat hebben we gedaan.

Ik: Jullie kwamen in 2002 in het centrum van de macht door onderdeel van de coalitie te worden. In hoeverre werkten jullie samen met jullie coalitiepartners en hoe verliep deze samenwerking?

Marco Pastors: Dat begon eigenlijk met dat alleen de VVD bereid was met ons te praten. Het CDA wilde dat niet. De PvdA wilde ook wel met ons praten, maar dat vonden wij geen goed idee. Die hadden 75 of 80 jaar de stad bestuurd en waren natuurlijk vreselijk afgeserveerd. Wij vonden het geen goed idee om met zo'n emmer aan de boot het college in te gaan. Die moesten maar even op het strafbankje zitten en goed nadenken over wat ze verkeerd hadden gedaan. De andere partijen, zoals D66 en GroenLinks, sloten zich aan bij de kritische opstelling van het CDA. "Is dat wel een betrouwbare partij? Of een veel te rechtse partij?" Onrechtstatelijk zouden ze tegenwoordig zeggen. Dat was in het begin een moeizaam gesprek. Wij hebben toen één-op-één geïnvesteerd in contacten met verschillende partijen, zoals VVD en CDA. Toen hebben we vertrouwen gewonnen en onderwerpen besproken waar zij veel aan hechtten. Zo wilde de VVD de afschaffing van de erfpacht en het CDA wilde dat we niks aan de deelgemeenten zouden doen, dat we het armoedebeleid niet zouden aanpassen en dat we geen gericht beleid tegen migranten zouden voeren. En dat hebben we toen toegezegd en zo konden we een coalitie vormen.

Ik: En hoe verliep die samenwerking?

Marco Pastors: Buitengewoon goed. Buitengewoon goed. Die andere partijen vonden het eigenlijk nog beter dan wij het vonden. Wij waren in ons gewone werk gewend om in een normale werkomgeving met collega's aan hetzelfde te werken in plaats van achterlangs spelletjes te spelen. Dat was het stadhuis wel gewend. Wij bespraken de punten, probeerden niet te veel op een hoop te gooien. Zoals: "Doe jij dit voor mij, dan doe ik dit voor jou. Het werd: We hebben het samen afgesproken, dus dan gaan we het samen regelen." Als wij als Leefbaar-wethouders geld over hadden dan kon je dat verdelen. Ik had woningbouw en mijn collega had het havenbedrijf. Bij mij kwam er nog wel eens geld binnen in plaats van dat het alleen geld kostte. We hielpen de anderen dan wel eens. Dat vonden ze fantastisch. Maar zo

hoort het ook natuurlijk. De een doet aan onderwijs, daar komt niet veel binnen, en de andere doet aan woningbouw. Dan kan je elkaar natuurlijk soms een beetje helpen. Er was een hele goede sfeer. Een ding wat we ook goed deden is dat we zeven wethouders hadden [LR (3), VVD (2), CDA (2) red.], dus zij hadden in principe samen een meerderheid in het college. Dus dat gaf hun vertrouwen dat als ze iets echt heel moeilijk zouden vinden ze ons weg zouden kunnen stemmen. Dat is alleen nooit gebeurd.

We hadden ook als zeven wethouders vijf prioriteiten. Betekent ook dat er twee wethouders waren zonder prioriteit. Dat maakten we dus ook aan het ambtelijk apparaat duidelijk, dat wij met elkaar op de foto wilden in plaats van ieder voor zich. Dat maakte het ons dus ook makkelijk om bij niet prioriteren orde op zaken te stellen, zoals bijvoorbeeld de cultuursector te reorganiseren. Daar was altijd een wethouder van en die ging er dan als waakhond voor liggen. Maar wij hadden gezegd “Ja sorry, cultuur is wel belangrijk, maar dat is niet waarom die mensen op Pim hebben gestemd, dus daar gaan we niet veel extra’s mee doen.” Dan kun je die sector een keer op orde krijgen. Er was goede chemie.

Ik: Zowel binnen uw fractie als binnen het college ontstonden er ook spanningen. Hoe ontstonden deze? Wat was de interne dynamiek? Wat waren voor u persoonlijk de gevolgen (met het oog op uw gedwongen aftreden)?

Marco Pastors: In het college waren, behalve op het einde, helemaal geen spanningen. Onderweg hebben we zelfs voorgesteld om deelgemeenten af te schaffen. Dat vond het CDA eigenlijk ook een goed idee. Die kwamen op hun eis terug; dat we niks aan deelgemeenten mochten doen veranderde dus. Ze hadden dus zoveel vertrouwen met ons en natuurlijk ook eigenlijk slechte ervaringen met de deelgemeenten.

Ook hebben we de Rotterdamwet ingevoerd, dit was een soort lokaal migratiebeleid op basis van type inkomen. Feitelijk daarmee houd je een heleboel kansarme vestigers tegen. Die komen nou eenmaal voor een groot deel uit het buitenland. Daar waren ze het ook mee eens en is dus de Rotterdamwet uitgekomen. En het ging tot het einde goed.

Ik heb persoonlijk net de eindstreep niet gehaald. Ik had een spreekverbod gekregen van de raad over islam en integratie. En ik vond zelf dat ik me daar niet zoveel van aan hoefde te trekken, maar daar dachten zij anders over.

Ik: Leverde dergelijke uitlatingen u dan vooral problemen op in de raad of in hoeverre leverde dit problemen op in het college?

Marco Pastors: Je merkte dat ik veel gemotiveerder was en veel beter was in het formuleren van kwesties op het gebied van integratie en van geloof dan degene die er echt over ging. De eerste wethouder van het CDA, Sjaak van der Tak, gaf mij de ruimte. Daarna kwam Leonard Geluk en die moest nog een beetje wennen aan zijn nieuwe rol en die kreeg zijn fractie ook in zijn nek. Hij had meer last van mijn uitlatingen en kon dat niet overeind houden tegenover zijn fractie. Zo heeft zijn fractie dus ook mij weggestemd; die stemde met de oppositie mee. Zo is dat gegaan.

Dan nog over jouw vraag over onze fractie. We hadden zeventien zetels. Eén iemand had al voor de verkiezingen gezegd dat hij niet in de fractie zou gaan zitten, maar die stond wel op de lijst. Dus die zat in zijn eentje in de gemeenteraad. Dus in de praktijk hadden we zestien zetels. Ach, die ene persoon was er lang niet altijd en was ook niet meteen extreem links geworden, dus die stemde vaak wel met ons mee. Zo waren er meer mensen in de fractie die het toch moeilijk vonden dat het in de werkelijkheid niet zo is dat je met zo'n gemeente haaks de hoek om kan gaan. Dingen kosten gewoon tijd. Daar moet je het ook met elkaar over eens zijn. Daar moet je het met de coalitie over eens zijn. Je moet er lol in hebben. Zo stapten er wel regelmatig mensen uit de fractie. Zoveel zelfs dat ons college op het einde geen meerderheid meer had, maar er is niemand die heeft gezegd dat we moesten opstappen, en onze voorstellen werden ook niet weggestemd. Of de weglopers waren er niet of ze stemden met ons mee. In de praktijk hadden we er weinig last van. We hadden wel geïnvesteerd in de fractie, maar hebben niet iedereen er bij kunnen houden.

Ik: In vergelijking met Arnhem, Utrecht en Nijmegen bleef Leefbaar Rotterdam, ondanks interne strubbelingen, ontzettend stabiel. Ondanks drie zetels verlies in 2006 bleef de partij tot het heden groot. Hoe verklaart u deze stabiliteit en veerkracht?

Marco Pastors: Leefbaar Nijmegen ken ik niet van dichtbij. Utrecht was natuurlijk een andere generatie. Zij waren er tien jaar eerder dan wij, en toen was er nog geen sprake van een probleem met de multiculturele samenleving. Zij waren vooral voor lokale Utrechtse problemen, dat er niet naar de bevolking werd geluisterd. Dat hebben ze heel goed gedaan. Vervolgens hebben ze zich toch heel erg laten inpakken in het vergadercircuit en verder geen nieuwe punten

toegevoegd. Zij hadden natuurlijk heel goed mee kunnen liften met de problematiek in de multiculturele samenleving, maar daarvoor waren ze te politiek correct en dat paste niet bij hen. Dat hebben ze niet gedaan. Ze hebben ook geen andere punten gevonden en dan wordt het gauw een grauwe massa. In een grote stad is dat lastig. In een kleine gemeente is het mogelijk dat je een lokale partij bent, omdat je mensen kent, omdat je lid bent van de lokale voetbalvereniging en dat soort dingen. En omdat mensen toch wel sceptisch zijn over de landelijke politiek. Dat geeft dan een goed gevoel als lokale partij. In Utrecht, als grote stad, moet je iets meer brengen dat je lokaal bent en alles op maat bekijkt. Dat hebben ze niet kunnen vinden.

Je gebruikt wel alleen maar Leefbaar-voorbeelden. Het is maar toeval dat Leefbaar Rotterdam zo heet. Als je kijkt naar lokale partijen in zijn algemeenheid zijn ze wel heel succesvol. Dat is wel een hele grote beweging. In grote steden iets minder, dus dat is van Leefbaar Rotterdam extra bijzonder. Dat komt vooral doordat wij moeilijke onderwerpen aan de orde stellen, dus dat wordt toch gewaardeerd. Maar lokale partijen hebben 35% van de zetels in gemeenteraden en zitten in meer dan de helft van de gemeentelijke besturen. Ze zijn een behoorlijke factor in de lokale politiek geworden.

Het is natuurlijk begonnen met Pim, die ook een uitzonderlijk podium had. Hij was een groot mediatalent. We hebben als Leefbaar Rotterdam dat wel doorgezet. Ronald Sørensen is een bekende Nederlander geworden. Ik ben dat. Marianne van den Anker is dat. Joost Eerdmans is dat ook, en nu Ingrid Coenradie, die van ons komt. Tanya Hoogwerf is ook zo iemand, bekend op het gebied van integratie en veiligheid in het land. Ze heeft ook veel gedaan ook op het gebied van de positie van vrouwen. We hebben dus ook altijd het landelijke podium opgezocht en mensen gehad die dat konden en durfden.

Helaas had Marco Pastors een andere afspraak waar hij naartoe moest. Onderstaande vragen had ik per mail nog gesteld. Dit zijn de vragen die ik daarop heb gekregen:

- Welke concrete beleidsresultaten ziet u als de belangrijkste erfenis van Leefbaar Rotterdam tot en met 2006, en waarom?
  - o Antwoord: Centraal Station veilig, 3000 woningen per jaar, Keileweg dicht, conducteurs op de tam, 2^e Maasvlakte, Rotterdamwet.
- Welke lessen kunnen volgens u getrokken worden uit de periode tot en met 2006 voor de opzet en instandhouding van lokale politieke partijen in Nederland?

- Antwoord: Leefbaar is meer een landelijke politieke partij dan een lokale, dus lastig te zeggen. Maar als de lokale partijen ook immigratie en integratie als thema kiezen, worden ze nog veel groter.